

Zagadnienia Doradztwa Rolniczego

KWARTALNIK **3'00**(26)

**KRAJOWE CENTRUM DORADZTWA
ROZWOJU ROLNICTWA I OBSZARÓW WIEJSKICH
ODDZIAŁ W POZNANIU**

Wydawca:

Krajowe Centrum Doradztwa
Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
Oddział w Poznaniu,
61-659 Poznań, ul. Winogrody 63

Zespół redakcyjny:

A.P. Wiatrak (redaktor naczelny),
A. Bartkiewicz, E.K. Chyłek, J. Kania, W. Kujawiński,
E. Matuszak, A. Swulińska-Katulska, S. Zawisza,
D. Pruss Głowacka (sekretarz redakcji)

Projekt graf., skład komputerowy:

Alicja Zygmantowska

Druk:

Krajowe Centrum Doradztwa
Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Poznaniu
61-659 Poznań, ul. Winogrody 63
tel: (0-61) 823 20 81, 820-19-71, fax 820-19-71
Zlecenie nr 37/2000, nakład 800 egz.

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

EUGENIUSZ K. CHYLEK, ZBIGNIEW BRODZIŃSKI: Spółdzielczość w realizacji polityki rozwoju wsi i rolnictwa	5
JANUSZ HELLER: Regionalizacja obszarów wiejskich w państwach wspólnoty europejskiej	19
WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: Wybrane kwestie terminologiczne w realizacji celów kształcenia w rolniczej instytucji doradczej.....	26
EDWARD GACEK, MARCIN BEHNKE: Organizacja badań odmianowych i formy promocji wyników do praktyki rolniczej	39
STEFAN WOLNY: Istotna rola doradztwa technologicznego w upowszechnianiu i wdrażaniu zasad dobrej praktyki ochrony roślin	46
ANNA WACHOWIAK, ALEKSANDRA SWULIŃSKA-KATULSKA: Wiejskie gospodarstwo domowe wobec wymogów agroturystyki	58
ANTONI KOŻUCH: Samorządność – aspekty teoretyczne	67
JACEK CHOTKOWSKI: Problemy wdrożenia marketingu w rolnictwie	79
ZBIGNIEW LECHOWSKI, DOROTA URBAŃCZYK, ANNA SOJAŁ: Wykorzystanie kształcenia na odległość w aktywizacji społecznej i zawodowej mieszkańców obszarów wiejskich	90

INFORMACJE

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: Kierunki rozwoju doradztwa rolniczego u progu XXI wieku	98
JANUSZ BARTKOWSKI: Podnoszenie wiedzy doradców rolniczych w zakresie standardów i jakości produkcji rolnej w UE – wnioski z zakończonego projektu FAPA.....	110
DOROTA ARABSKA: Rola małych i średnich przedsiębiorstw w rozwoju obszarów wiejskich	116
IWONA ŚWIECHOWSKA: Wyniki IX edycji konkursu „Najlepsze czasopismo rolnicze ODR/RCDRRiOW w 1999 r.”	120
NOWOŚCI WYDAWNICZE.....	125

TABLE OF CONTENTS

ARTICLES

EUGENIUSZ K CHYLEK, ZBIGNIEW BRODZIŃSKI: A co-operative movement in realisation of agriculture and rural development policy	5
JANUSZ HELLER: Regionalisation of rural areas in the European community countries	19
WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: Chosen terminological issues in realisation of education goals in an agricultural advisory institution	26
EDWARD GACEK, MARCIN BEHNKE: Organisation of a variety surveys and forms of promotion results in farming practice	39
STEFAN WOLNY: An essential role of a technological advisory in dissemination and implementation of principles of good plant protection practices	46
ANNA WACHOWIAK, ALEKSANDRA SWULIŃSKA-KATULSKA: A rural household in the face of agro-tourism requirements	58
ANTONI KOŻUCH: A self-government – theoretical aspects	67
JACEK CHOTKOWSKI: Problems of implementation of marketing in agriculture	79
ZBIGNIEW LECHOWSKI, DOROTA URBAŃCZYK, ANNA SOJAT: Distance education in professional and community activation of rural areas inhabitants	90

INFORMATION

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: Trends in development of agricultural advisory service in Poland on the threshold of XXI century	98
JANUSZ BARTKOWSKI: Improving the level of knowledge of agricultural advisers with regard to standards and quality of agricultural production in EU-conclusions of the FAPA project	110
DOROTA ARABSKA: The role of small and medium enterprises in rural areas development	116
IWONA ŚWIECHOWSKA: Results of the IX edition of the competition named „The best ODR/RCDRRiOW agricultural periodical in 1999 year”	120
PUBLISHING NEWS	125

ARTYKUŁY

EUGENIUSZ KAROL CHYLEK
ZBIGNIEW BRODZIŃSKI

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

SPÓŁDZIELCZOŚĆ W REALIZACJI POLITYKI ROZWOJU WSI I ROLNICTWA

Wstęp

Rząd Rzeczypospolitej Polskiej rozpoczął w dniu 31 marca 1999 r. negocjacje członkowskie z Unią Europejską. Jest to ostatni etap w drodze do uzyskania przez Polskę członkostwa. W ramach Narodowego Programu Przygotowania Polski do Członkostwa w Unii Europejskiej zostały opracowane aneksy do priorytetów wymienionych w dokumencie Komisji Europejskiej „Partnerstwo dla członkostwa”. Zawierają one harmonogram niezbędnych zmian prawnych i instytucjonalnych dostosowujących sektory rolny i przetwórstwa rolno-spożywczego do wymogów UE.

Realizacja działań związanych z przemianami na obszarach wiejskich jest uwarunkowana głównie czynnikami spoza sfery ekonomicznej. Dlatego też proces dostosowawczy do polityki Unii Europejskiej - zarówno dotyczącej samego rolnictwa jak i polityki rozwoju obszarów wiejskich - został doprecyzowany w „Spójnej Polityce Strukturalnej Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa” oraz w „Programie Operacyjnym dla Polski”.

Uruchomienie procesów, które doprowadzą i dostosują polski system organizacji rolnictwa i gospodarki rolno-spożywczej do funkcjonowania w ramach Wspólnot Europejskich, a rozwój wsi uczynią spójnym z Europejską Kartą Rozwoju Obszarów Wiejskich, jest obecnie jednym z kluczowych zadań. W pracach nad tymi zmianami, poza administracją rządową, dużą rolę spełniać będą partne-

rzy społeczni - rolnicze organizacje samorządowe. Strategiczne jednak znaczenie dla ostatecznych efektów zaplanowanych i koniecznych przemian będą miały organizacje producentów, w tym także organizacje spółdzielcze.

O znaczeniu zespołowych form działalności gospodarczej, w tym spółdzielczości w realizacji polityki gospodarczej i społecznej, decyduje nie tylko stan ekonomiczny i organizacyjny tych formacji, ale przede wszystkim sposób wykorzystania tych instytucji, w tym również przez organy państwa, dla złagodzenia procesu koniecznych przemian systemowych [E. K. Chytek, Z. Brodziński 1997, A. Lewczuk, E. K. Chytek 1996].

1. Zmiany systemowe w państwie i ich wpływ na politykę wobec wsi i rolnictwa

Proces transformacji gospodarki w Polsce praktycznie został zapoczątkowany uwolnieniem cen na produkty żywnościowe w sierpniu 1989 r. Umocnienie tego procesu nastąpiło w styczniu 1990 r., po wprowadzeniu Planu Balcerowicza, który w znacznej mierze uwolnił ceny towarów i usług oraz wprowadził wymiennalność złotego. W latach poprzedzających reformy, przed 1989 r., głównym celem centralnie kierowanej polityki rolnej była maksymalizacja produkcji rolnej dla uzyskania samowystarczalności żywnościowej, zapewnienia rezerw żywnościowych oraz zwiększenia eksportu. Były to właściwe cele, wyłączając nierealne założenie samowystarczalności, ale sposób ich realizacji odbiegał od reguł, które mogły zapewnić funkcjonowanie tej sfery gospodarki w warunkach konkurencji międzynarodowej. Od 1989 r., w warunkach zmiany systemu gospodarki, głównymi celami polityki rolnej było zapoczątkowanie, a następnie konsekwentna realizacja modernizacji rolnictwa i przystosowanie go do mechanizmów rynkowych.

Wśród ekonomicznych warunków przyjętej polityki państwa, wg ekspertów przygotowujących raport¹ „w sprawie opracowania długofalowej strategii rozwoju Polski na okres 15 lat”, kluczowe znaczenie powinno nadać się dwóm kierunkom:

- przejściu do proeksportowego modelu rozwoju, przez wzrost otwarcia na świat i zwiększenie proeksportowej orientacji gospodarki oraz specjalizacji podmiotów wszystkich sektorów własności, które mają szansę konkurencyjności na rynkach zagranicznych;
- dokonaniu głębokiej restrukturyzacji obecnie przestarzałej struktury gospodarki polskiej, co powinno stworzyć warunki do ujednolicenia jej ze strukturami gospodarki w krajach Unii Europejskiej.

Aby osiągnąć założone cele niezbędne były działania zmierzające do:

¹ Praca zbiorowa pod red. Holzera J. Z. 1995: W perspektywie roku 2010 - Droga do roku 2010. Raport w sprawie opracowania długofalowej strategii rozwoju Polski na okres 15 lat, s. 37-165, Komitet Prognoz „Polska w XXI wieku” przy Prezydium PAN, Warszawa.

- radykalnego i możliwie maksymalnego zwiększenia udziału przemysłów wysokiej techniki w całej produkcji przemysłowej Polski,
- wszechstronnego rozwinięcia „small businessu”,
- zwiększenia udziału produkcji przeznaczonej na eksport,
- zdynamizowania rozwoju sektora usług,
- zaktywizowanie procesu tworzenia zespołowych form działalności gospodarczej.

Wymienione propozycje działań obejmowały również sferę wsi i rolnictwa - elementy składowe państwa i gospodarki, które muszą być traktowane jako obszary funkcjonujące w całej jego strukturze. Ten stan rzeczy wymagał zdecydowanych działań modernizacyjnych i restrukturyzacyjnych rolnictwa i obszarów wiejskich zmierzających do:

- stopniowego, ale zdecydowanego unowocześnianie struktury agrarnej i produkcji rolniczej, rozwoju zespołowych form działalności gospodarczej, w tym także spółdzielczości,
- rozwijania dziedzin produkcji charakteryzujących się wyższą pracochłonnością, zwłaszcza tych które stwarzają szansę opłacalnego eksportu,
- rozwijania produkcji o niskiej kapitałochłonności,
- zwiększania udziału nowoczesnych gospodarstw rolnych prowadzonych zgodnie z zasadami rachunku ekonomicznego,
- rozszerzania idei „biorolnictwa – rolnictwa ekologicznego” na terenach o najmniejszym skażeniu środowiska,
- rozwijania na terenach wiejskich usług dla rolnictwa i innych mieszkańców obszarów wiejskich,
- rozwoju infrastruktury technicznej oraz infrastruktury społecznej i cywilizacyjnej na wsi.

Podstawowe cele i instrumenty realizowanej po okresie przełomu 1989 r., polityki rolnej przedstawione zostały w listopadzie 1992 r. w Rządowym Średniookresowym Programie Dostosowawczym Sektora Rolnego. Dokument ten precyzował uwarunkowania polityki cen i handlu dla producentów i nabywców produktów rolnych i wskazywał działania na rzecz stopniowego stabilizowania wahań cen na rynkach produktów rolnych oraz przyśpieszenia prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych i przekształcania spółdzielni dla rozszerzenia sektora prywatnego w handlu i przetwórstwie rolnym.

Precyzyjniej sformułowane działania, dotyczące strategii rozwoju wsi i rolnictwa, przedstawione zostały w 1994 r. przez Rząd RP w dokumencie pt. „Kierunki rozwoju wsi, rolnictwa i gospodarki żywnościowej do 2000 roku”. Przedstawiona strategia bazowała na diagnozie sytuacji wsi i rolnictwa na początku lat dziewięćdziesiątych i wskazała cele, środki oraz sposoby ich realizacji, a także

czynniki ograniczające. Strategia ta, jako główne zadania wskazuje odnowę wsi i modernizację rolnictwa, poprzez podejmowanie wszelkich racjonalnie uzasadnionych inicjatyw prowadzących do:

- wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, czyli tworzenia na wsi nowych szans,
- modernizacji i poprawy struktur w rolnictwie,
- rozwoju infrastruktury gospodarczej na obszarach wiejskich,
- rozwoju zespołowych form działalności producentów rolnych,
- tworzenia systemu instytucji pracujących na rzecz rozwoju obszarów wiejskich i gospodarki żywnościowej,
- poprawy efektywności gospodarowania w rolnictwie,
- wykorzystania naturalnych walorów wsi,
- zorientowania zmian w rolnictwie na procesy przyszłościowe, wynikające z aktualnych zmian w polityce rolnej Unii Europejskiej oraz handlu światowym.

2. Podstawowe instrumenty polityki wobec wsi i rolnictwa

Głównymi instrumentami polityki wykorzystywanymi dla osiągnięcia założonych celów są zarówno instrumenty specyficzne dla sektora rolnego, jak i te, które stosowane są wobec wszystkich innych sektorów gospodarki państwa². Do głównych instrumentów wykorzystywanych w polityce rolnej zaliczyć należy przede wszystkim te instrumenty, które wyszczególnione zostały w dokumencie rządowym pt.: „Założenia polityki społeczno-gospodarczej dla wsi, rolnictwa i gospodarki żywnościowej do roku 2000”³.

Jednym z najważniejszych instrumentów polityki rolnej są środki finansowe przewidziane w budżecie państwa na rozwój obszarów wiejskich i gospodarkę rolno-żywnościową. W gospodarce rynkowej środki budżetowe mogą i powinny uzupełniać, a przede wszystkim ukierunkowywać środki własne przedsiębiorstw i gospodarstw, kredyty bankowe krajowe i zagraniczne, środki komunalne oraz środki licznych funduszy i fundacji. Przewiduje się, że wraz z rozwojem gospodarki rynkowej udział środków pozabudżetowych w realizacji przemian rolnictwa, przemysłu rolno-spożywczego, a także obszarów wiejskich będzie miał coraz większy udział. Zakłada się, że środki budżetowe będą gwarantować funkcjonowanie instytucji działających na rzecz rozwoju obszarów wiejskich i rol-

² Pr. zbior. 1996: Założenia Organizacyjno-Programowe Zespołu Zadaniowego ds. Polityki Strukturalnej w Polsce, Biuletyn Informacyjny Nr 1, Zespół Zadaniowy ds. Polityki Strukturalnej w Polsce, Warszawa.

³ Dokument rządowy, 1994: Założenia polityki społeczno-gospodarczej dla wsi, rolnictwa i gospodarki żywnościowej do roku 2000, Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Warszawa.

nictwa oraz będą źródłem zasilania finansowego programów szczegółowych, ukierunkowanych na realizację celów politycznych. Środki budżetowe państwa wykorzystywane mogą być również jako gwarant poręczeń dla podmiotów gospodarczych o strategicznym znaczeniu zaciągających kredyt, jak również jako gwarant kredytów eksportowych od ryzyka niehandlowego i handlowego oraz gwarant ubezpieczeń kontraktów eksportowych.

Równie ważnym instrumentem polityki wobec rolnictwa i wsi jest, w uzasadnionych sferach, regulacja rynkowa, której zadaniem jest racjonalne wykorzystanie posiadanego potencjału. Jego wykorzystanie i osiągnięcie trwałej, skutecznie konkurującej na rynkach zagranicznych nadwyżki eksportowej wymaga utworzenia niemal od podstaw infrastruktury rynku oraz instytucji działających w jego otoczeniu, w tym zwłaszcza organizacji spółdzielczych i grup producentów. Wsparcie tego procesu przez państwo będzie miało głównie charakter legislacyjny i organizacyjny, a do czasu kiedy rynek nie przejmie w pełni swych funkcji regulacyjnych, również charakter kierunkowego wsparcia finansowego.

Jednym z ważnych instrumentów polityki rolnej państwa, zwłaszcza w okresie dochodzenia do struktury stabilnej gospodarki rynkowej, jest zgodna z regułami współpracy międzynarodowej ochrona krajowego rynku artykułów rolnospożywczych. Głównym zadaniem w warunkach i przy akceptacji ustaleń Rundy Urugwajskiej GATT, związanych z liberalizacją handlu międzynarodowego, jest podejmowanie dopuszczalnych prawem środków przeciwdziałających importowi dóbr o niepożądaney jakości i nadmiernie niskich cenach, destabilizujących wewnętrzną równowagę ekonomiczną polskiej gospodarki [M.C. Błaszczuk 1994].

W warunkach gospodarki wolnorynkowej niezwykle ważną formą działalności gospodarczej jest spółdzielczość. Ta forma zespołowej działalności, usprawniając systemy zarządzania posiadanymi zasobami ludzkimi i materialnymi, ma szansę zaistnieć w sposób trwały i skuteczny. Należy zamienić dotychczasowe, tradycyjne zarządzanie na nowoczesne z elementami marketingu, negocjacji, umiejętności wykorzystania i motywowania pracowników.

Współpraca spółdzielni z identyfikującymi się z nią członkami musi opierać się na konkretnych decyzjach ekonomicznych podejmowanych na własne ryzyko i własny rachunek. Plany rozwojowe powinny być oparte na m.in. terminowości i solidarności kupieckiej. Spółdzielcy na każdym etapie swego działania muszą mieć świadomość, że spółdzielnia stanowi ich własność, posiadają prawo wyłączności przesądzania o kierunkach jej rozwoju oraz ponoszą odpowiedzialność za pozytywne bądź negatywne skutki podejmowanych decyzji.

Spółdzielcy w ramach swojej organizacji, w tym również zrzeszeń branżowych, powinni dążyć do wyodrębnienia własnych grup zawodowych, przedstawicieli spółdzielczości związanej z rolnictwem i jego otoczeniem do reprezentowania jej na forum krajowym jak i zagranicznym.

Bardzo ważnym problemem właściwego rozwoju spółdzielczości są procesy integracyjne między spółdzielniami we wszystkich możliwych i dopuszczanych prawem kierunkach, w tym zwłaszcza w układzie pionowym i poziomym, tak jak ma to miejsce w spółdzielczości krajów UE.

Do strategicznie najważniejszych, lecz niestety nie docenianych w środowisku polityków i znacznej części pracowników administracji państwowej, instrumentów polityki państwa wobec wsi i gospodarki rolno-żywnościowej zaliczyć należy sferę badań, doradztwa i oświaty. Te instrumenty są i będą nieodzownym warunkiem równomiernego i efektywnego rozwoju sektora gospodarki rolno-żywnościowej, tak jak to miało i ma miejsce w krajach o wysokim stopniu rozwoju gospodarczego i społecznego.

Wszystkie instrumenty niezależnie od ich zakresu oddziaływania i ważności w realizowanej polityce muszą być wspierane skutecznym prawem, gwarantującym kompleksowe rozwiązania. Przyjęte ujednolicone i zharmonizowane z prawodawstwem Unii Europejskiej prawo, umożliwi jego zastosowanie wg obowiązujących norm oraz przyczyni się do uproszczenia i skuteczności realizacji zarówno polityki wewnętrznej, jak i międzynarodowej.

W tworzeniu polityki wobec rolnictwa i obszarów wiejskich uczestniczy wiele ośrodków i instytucji, w tym przede wszystkim Ministerstwo Rozwoju Wsi i Rolnictwa oraz większość ministerstw i urzędów centralnych, a także urzędy wojewódzkie, AWRSP, ARR, ARiMR, zrzeszenia branżowe, organizacje spółdzielcze, ośrodki doradztwa rolniczego, samorząd rolniczy - izby rolnicze. Swoje miejsce w tym procesie mają również placówki naukowo-badawcze oraz edukacyjne.

3. Uwarunkowania zewnętrzne sposobu realizacji polityki wobec wsi i rolnictwa

Wykorzystując istniejący w Unii Europejskiej system wsparcia procesów dostosowawczych, opracowany został przez Rząd RP „Wniosek w sprawie programu pomocy przedakcesyjnej Unii Europejskiej dla modernizacji polskiej wsi, rolnictwa i gospodarki żywnościowej”. Pieniądze z funduszy przedakcesyjnych, zgodnie ze złożonym wnioskiem, zostałyby przeznaczone na wsparcie newralgicznych działań w procesach integracyjnych polskiej wsi i rolnictwa, w okresie bezpośrednio poprzedzającym przystąpienie naszego kraju do Wspólnot Europejskich. Działania te skierowane byłyby przede wszystkim na [Cz. Siekierski 1997]:

- modernizację sektora rolno-żywnościowego, w tym m.in. wspieranie tworzenia i działania organizacji producentów, spółdzielni podejmujących wspólną produkcję, przetwórstwo i sprzedaż wysokiej jakości produktów rolnych;

- zintegrowany rozwój wsi, w tym m.in. rozwój systemu bankowości spółdzielczej, funduszy gwarancyjnych i poręczeń oraz ubezpieczeń wzajemnych;
- tworzenie systemów i struktur administracyjnych, niezbędnych dla wdrożenia w praktyce ustawodawstwa Unii Europejskiej, w tym m.in. stworzenie nowych lub uregulowanie istniejących aktów prawnych, dotyczących jednolitego rynku rolnego i polityki rolnej Unii.

Zakłada się, że program pomocy przedakcesyjnej będzie miał zasięg ogólnopolski oraz że pewne jego elementy będą realizowane wg kryteriów stosowanych w praktyce wykorzystywania Funduszy Strukturalnych Unii Europejskiej. Ponadto strona polska zadeklarowała, że wykorzystanie funduszy przedakcesyjnych przyznanych przez Unię Europejską i wykorzystanych na inwestycje związane z poprawą infrastruktury technicznej wsi, przetwórstwem i marketingiem oraz inwestycje związane z tworzeniem instytucji dla Jednolitego Rynku i Wspólnej Polityki Rolnej, wspierane będą, w takim samym procencie, przez budżet Polski.

4. „Agenda 2000”⁴ i jej potencjalne konsekwencje dla rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich w Europie

Do przedstawionych przez Komisję propozycji w dokumencie „Agenda 2000” i stanowisk zawartych w dokumentach AVIS, ustosunkowały się nie tylko przedstawicielstwa i rządy krajów stowarzyszonych, ale również Komitety poszczególnych organizacji wewnątrz unijnych. Ze względu na specyfikę i wagę dla rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, w tym również przyszłych krajów członkowskich, ważne jest, że już 3 października 1997 r. Komitet Rolniczych Organizacji Zawodowych w Unii Europejskiej (COPA) oraz Generalny Komitet Spółdzielczości Rolniczej w Unii Europejskiej (COGECA), w dokumentach PR(97)53 i P(97)61 przedstawiły swoje „Wstępne reakcje organizacji COPA i COGECA na propozycje Komisji Agenda 2000”.

COPA i COGECA analizując zapisy dokumentu „Agenda 2000” stały na stanowisku, że wdrożenie propozycji Komisji przynieść może bardzo negatywne, wprost niszczące konsekwencje dla przyszłości rolników i spółdzielczości, zatrudnienia w rolnictwie i w wielu związanych z nim sektorach, jak również dla żywotności obszarów wiejskich w Unii Europejskiej.

Zdaniem COPA i COGECA, ze względu na ważność wsi i rolnictwa dla wszystkich mieszkańców Europy, w aspekcie zaopatrzenia w żywność zarówno rynku wewnętrznego, jak i rynku światowego, zatrudnienia i rozwoju obszarów wiejskich, Rada i Parlament Europejski powinny koniecznie wybrać i wdrożyć

⁴ „Agenda 2000”, Commission of the European Communities – Brussels, 1997 r.

swój własny europejski model rolnictwa. W tym też celu w przyszłej Wspólnej Polityce Rolnej gwarantującej europejski model rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich należałoby zrealizować m.in. następujące zadania: wspierać ciągły rozwój strukturalny i poprawę wydajności europejskiego sektora rolnego, umożliwić rolnikom uzyskanie odpowiedniego udziału w rynku i jak najlepszego wykorzystania ich potencjału (w tym zwłaszcza poprzez rozwój organizacji branżowych i zrzeszeń producentów rolnych) oraz podkreślać i odpowiednio kreować europejską koncepcję modelu rolnictwa i jego rolę w społeczeństwie, jako podstawę stanowiska Unii Europejskiej przed rozpoczęciem następnej rundy WTO.

Komitet Rolniczych Organizacji Zawodowych Unii Europejskiej (COPA) oraz Komitet Generalny Spółdzielczości Rolniczej Unii Europejskiej (COGECA) analizując propozycje Komisji Agenda 2000 stwierdziły, że propozycje w przedstawionej formie nie zapewniłyby osiągnięcia wskazanych wyżej zadań i celów. Ponadto Komisje te, reprezentujące społeczności związane z rolnictwem, nie akceptują rozwiązań, które prowadziłyby do utraty dochodu przez miliony rolników Unii Europejskiej, tym bardziej, że i tak są one przeciętnie niższe niż dochody w innych sektorach gospodarki. Wg szacunków COPA i COGECA propozycje zawarte w przedstawionym w Brukseli dokumencie „Agenda 2000” doprowadziłyby do spadku przychodu w sektorach produkcji roślinnej, produkcji mleka i wołowiny o łącznej wysokości ok. 5,5 - 6,5 mld EURO. Poza tym stanowiły one zagrożenie dla przetrwania zarówno wielu producentów, jak i niektórych sektorów, takich jak: rynek wina, owoców i warzyw, tytoniu, oliwek, kwiatów. Sektory te, już obecnie, muszą stawiać czoła zwiększonemu importowi z krajów trzecich. W propozycjach „Agenda 2000” zaplanowano również środki finansowe Unii przeznaczone w latach 1999 - 2006 na wspieranie Wspólnej Polityki Rolnej - wg wartości realnych spadłyby one o 3,6 mld EURO.

To stanowisko COPA i COGECA wobec dokumentu Komisji Agenda 2000, przedstawionego w Brukseli w 1997 r., ilustruje rozbieżność interesów poszczególnych grup społecznych wobec przyszłej polityki Unii Europejskiej. Znamiennym jest fakt, że propozycje zawarte w w/w dokumencie, przy utrzymaniu obecnej metody obliczania budżetu rolnego Unii, przewidywały w jego ramach w przyszłości wydzielenie dwóch ważnych pozycji budżetowych:

- kosztów rozszerzenia Unii (zarówno przed, jak i po akcesji), w kwocie 3,8 mld EURO,
- kosztów rozwoju obszarów wiejskich w ramach Wspólnej Polityki Rolnej (CAP), w kwocie 1,8 mld EURO.

Te propozycje, a zwłaszcza źródła ich finansowania zawarte w propozycji „Agendy 2000”, nie znalazł jednak uznania organizacji rolniczych. Szczególnie ma to miejsce w odniesieniu do sfinansowania rozwoju obszarów wiejskich z funduszy Wspólnej Polityki Rolnej. Zdaniem tych organizacji procesy przemian powinny być

finansowane z Funduszy Strukturalnych i nie powinny uszczuplać budżetu przeznaczanego na bezpośrednie wsparcie rolnictwa w krajach Unii.

Analiza dokumentu „Agenda 2000”⁵, z punktu widzenia interesów strony polskiej, jako przyszłego odbiorcy i ewentualnego realizatora ujętych w nim postanowień dotyczących m.in. gospodarki żywnościowej, polityki strukturalnej oraz polityki rozwoju obszarów wiejskich wskazuje, że przed Polską - naszym systemem organizacji produkcji, polityką rozwoju wsi - staną wcale nie łatwe zadania. Co prawda w innym dokumencie UE⁶ przedstawione zostały cztery ogólne zalecenia mówiące, że strona polska powinna szczególnie zwrócić uwagę na:

- ustanowienie spójnej polityki strukturalnej oraz polityki rozwoju wsi, której celem będzie rozwiązywanie problemów polskiej struktury agrarnej;
- przyjmowanie i wdrażanie wymogów weterynaryjnych i fitosanitarnych oraz poprawę skuteczności działania instytucji powołanych do tego celu, tak aby mogły one sprostać standardom UE, co ma szczególne znaczenie dla inspekcji i kontroli, której celem jest ochrona zewnętrznych granic Unii;
- wzmocnienie struktur administracyjnych, aby miały rzeczywiste możliwości wprowadzania w życie wspólnej polityki rolnej;
- dalszą restrukturyzację sektora rolno-żywnościowego i jego instytucjonalne otoczenie, w tym zwłaszcza w sferze spółdzielczości, co powinno przyczynić się do poprawy konkurencyjności.

Powyższe zalecenia wydają się realne i w perspektywie działań długookresowych, możliwe do wykonania. Jednak uważna lektura dokumentów składających się na „Pakiet Santera”⁷ wskazuje, że proces integracji naszego kraju z Unią Europejską będzie najprawdopodobniej bardzo trudny. Mimo ogólnych warunków rokowań, określonych w części II „Agendy 2000”, zdaniem Komisji w sferze gospodarki żywnościowej konieczne będzie wprowadzenie okresów przejściowych. W czasie ich trwania nowi członkowie nie będą objęci ewentualnymi korzyściami, jakie mogliby uzyskać w wyniku oddziaływania pakietu wspólnej polityki rolnej. Za wprowadzeniem tzw. okresu przejściowego dla nowych członków Unii Europejskiej przemawiają, wg ekspertów Komisji, liczne uwarunkowania gospodarczo-ekonomiczne.

⁵ Dokument ten zwany jest również „Pakiem Santera”.

⁶ Commission Opinion on Poland's Application for Membership of the European Union (DOC/97/16).

⁷ W tym zwłaszcza:

Volume I - Communication: For a Stronger and Wider Union (DOC/97/6),
Volume II - Communication: Reinforcing the Pre - Accession Strategy (DOC/97/7),
„The Effects on the Union's Policies of Enlargement to the Applicant Countries of Central and Eastern Europe”, Commission of the European Communities - Brussels 1997.

Stan wiedzy o warunkach gospodarczo-ekonomicznych, zarówno krajów Unii Europejskiej jak i pretendujących do pełnego członkostwa w Unii, pozwala na postawienie hipotezy, że dążenie do jak najpóźniejszego objęcia niektórych sektorów gospodarki poszczególnych krajów Europy Środkowo-Wschodniej wynika z przesłanki zagrożenia stabilizacji funkcjonowania istniejących struktur gospodarczych i finansowych Unii. Po uzyskaniu pełnego członkostwa przez kraje pretendujące mogą nastąpić istotne przesunięcia w rozmieszczeniu produkcji rolnej z obecnych do nowych państw członkowskich. Ponadto wprowadzenie do struktur unijnych, na prawach pełnego członkostwa, nowych państw Europy Środkowo-Wschodniej spowoduje konieczność dofinansowania z budżetu Unii dynamicznego rozwoju tych sektorów gospodarki w nowych krajach - członkach Unii Europejskiej. W przyjętym dokumencie „Agenda 2000”, w części budżetowej UE wydzieliła w/w kwotę 3 mld EURO rocznie na pokrycie kosztów związanych z dodatkowymi wydatkami budżetowymi z Sekcji Gwarancji FEOGA, które związane będą z dofinansowaniem procesu dostosowawczego do warunków pozwalających na faktyczne uruchomienie procesu integracji z UE w rolnictwie i na obszarach wiejskich w kandydujących krajach. O tym, który z krajów i w jakim stopniu skorzysta z tej puli środków, zadecyduje stopień zgodności przygotowywanych wniosków z procedurami unijnymi i z kryteriami wcześniej ustalonymi dla każdego z trzech programów, tzn. programu SAPARD, ISPA i PHARE.

5. Rozwój spółdzielczości i zespołowych form działania

Realizacja procesu odbudowy struktur spółdzielczych oraz tworzenie grup producentów w sektorze żywnościowym dokonywana jest przy udziale instytucji doradczych, w tym zwłaszcza doradztwa finansowanego z budżetu państwa realizowanego w Krajowym Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich (KCDRRiOW), Ośrodkach Doradztwa Rolniczego (ODR) i izbach rolniczych.

Nowymi klientami doradców w wyniku transformacji systemu własnościowego stali się dzierżawcy, którzy przejęli gospodarstwa po byłych pgr i spółdzielniach rolniczych, ale również nowi przedsiębiorcy zorganizowani w grupy producenckie i organizacje spółdzielcze, którzy rozpoczynają realizację przedsięwzięć gospodarczych na wsi.

Uwzględniając dynamicznie zmieniające się oczekiwania rolników, a także wszystkich innych mieszkańców wsi wobec doradztwa, jednym z priorytetowych kierunków działania doradztwa w Polsce na 1999 r., realizowanym przez departament spraw społecznych i oświaty MRiGŻ, było organizowanie grup, związków, zrzeszeń i spółdzielni producentów rolnych.

Dostępność i użyteczność usług doradczych zależy od poziomu merytorycznego programów i kadry szkoleniowej oraz od dopływu środków finansowych z budżetu państwa. Za sposób wykorzystania tych środków odpowiedzialna jest administracja państwowa, ale również i wykonawcy usług doradczych, gdyż to od ich rzetelności zależy ostateczny, pozytywny efekt wydatkowanych pieniędzy.

Wsparcie finansowe realizacji zadań związanych z rozwojem form kooperacji wśród ludności rolniczej realizowano na zasadach określonych w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej. Na podstawie rozporządzenia MRiGŻ z 1999 r.⁸ finansowane były również inne programy obejmujące zadania z zakresu doradztwa rolniczego, a tematyka tych programów była zgodna z priorytetowymi kierunkami polityki rolnej państwa.

Proces realizacji podstawowych zadań wynikających z przyjętej polityki państwa wobec wsi i rolnictwa powinien ulec zdynamizowaniu i zharmonizowaniu z programem SAPARD. Efekty działań właściwie zorganizowanego systemu doradztwa, w którym strategicznie ważną rolę w pracach na rzecz procesu dostosowawczego w rolnictwie i wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich będzie odgrywało Krajowe Centrum Doradztwa, będą zdecydowanie przewyższały nakłady na utrzymanie i rozwój tej tak ważnej instytucji. Słuszność tego stwierdzenia wynika nie tylko z faktu, że działania Krajowego Centrum Doradztwa będą wspierane działalnością Wojewódzkich Ośrodków Doradztwa Rolniczego, które realizują swoje zadania od wielu lat, ale przede wszystkim z udokumentowanych badaniami wniosków i stwierdzeń wskazujących na dostępność i użyteczność pracy doradców ODR.

Do najistotniejszych warunków właściwego rozwoju i funkcjonowania zespołowych form działania, w tym zwłaszcza spółdzielczości, a także możliwości jakie dzięki doradztwu można wykorzystać w działalności na rzecz łagodzenia dla mieszkańców obszarów wiejskich skutków wdrażania procesu reform ustrojowych państwa zaliczyć należy:

- zmianę projektu ustawy o spółdzielczości,
- uchwalenie ustawy o grupach producentów,
- udrożnienie systemu informacji o wynikach badań i metodach upowszechniania,
- znajomość polityki regionalnej i jej powiązań z polityką rolną państwa,
- znajomość rosnącego znaczenia wielofunkcyjnego rozwój obszarów wiejskich,
- rozwój przedsiębiorczości w agrobiznesie,
- rozwój wiedzy z zakresu zarządzania, ekonomiki, rachunkowości, marketingu,
- wzrost zapotrzebowania na innowacje.

⁸ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej „W sprawie wysokości stawek dotacji dla rolnictwa oraz szczegółowych zasad i trybu ich udzielania w 1999 roku”.

O znaczeniu zespołowych form działania, w tym spółdzielczości, dla przyszłości polskich producentów żywności świadczy fakt istnienia i rozwój tego typu form w krajach Unii Europejskiej. W Polsce spółdzielczość rolnicza, która jeszcze do 1990 r. reprezentowała ok. 25% przemysłowego przetwórstwa spożywczego utraciła w wyniku urynkowienia gospodarki swoją znaczącą pozycję. Większość spółdzielczych przetwórci znalazła się w trudnej sytuacji finansowej. Sytuacja ta, to efekt zarówno utraty zdolności kredytowej (wysokie zadłużenie, brak środków własnych w obrocie), jak i braku umiejętności w odbudowywaniu związków z członkami spółdzielni i dostosowaniu się do nowej sytuacji rynkowej.

Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi uznając zasadność działania spółdzielczości, w tym zwłaszcza w rolnictwie i przetwórstwie rolno-spożywczym, ukierunkowało instrumenty polityki rolnej m.in. na rozwój tej formy działalności gospodarczej. Przeprowadzone analizy ekonomiczne wykazują, że rolnictwo i przemysł rolno-spożywczy w Polsce generalnie charakteryzują się niską rentownością. Brak kapitału nie pozwala przedsiębiorcom rolnym i zakładom przetwórstwa rolno-spożywczego na indywidualne podejmowanie inwestycji niezbędnych z punktu widzenia integracji z UE. Sektor rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego ma duże znaczenie dla gospodarki Polski. Wynika to zarówno z wielkości produkcji oraz udziału w rynku pracy, jak i ścisłego powiązania kondycji i żywotności tych sektorów z funkcjonowaniem organizacji państwa, w tym zwłaszcza bezpieczeństwa żywnościowego.

Obecnie jedynie niewielka liczba gospodarstw towarowych w sektorze rolnym i przedsiębiorstw przetwórstwa rolno-spożywczego odpowiada wymogom UE w zakresie uzyskiwanych jednostkowych kosztów produkcji, bezpieczeństwa żywności i jej jakości, higieny oraz ochrony środowiska. Dostosowanie zwłaszcza zakładów przetwórstwa do wymogów wynikających z harmonizowania prawa polskiego z *acquis communautaire* wymaga znacznych nakładów finansowych.

Te uwarunkowania znalazły swój wyraz w dokumencie rządowym pt: „Narodowy Program Przygotowania do Członkostwa w UE” (NPPC). Jako jeden z priorytetów w dokumencie tym wymieniono dostosowanie sektora przetwórstwa rolno-spożywczego, do wymogów bezpieczeństwa produkcji żywności zgodnie ze standardami UE. Również w opracowanym w MRiRW dokumencie „Spójnej Polityki Strukturalnej Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa” oraz „Programie Operacyjnym dla Polski” przygotowanym zgodnie z Rozporządzeniem Rady 1268/99, problematyka przyszłego wsparcia dla przemian w rolnictwie i przetwórstwie rolno-spożywczym (zwłaszcza dla zespołowych form działalności) została w sposób jednoznaczny zaprogramowana do wsparcia funduszami przedakcesyjnymi.

Perspektywa integracji z UE wymaga wsparcia inwestycji zapewniających poprawę efektywności i konkurencyjności rolnictwa i przetwórstwa rolno-spo-

żywczego w warunkach Jednolitego Rynku. W ramach zaprogramowanego działania przewidziano również wsparcie procesu organizowania się producentów rolnych. Szczególny nacisk położono na wspieranie zespołowych form działania, w tym spółdzielczości i grup producentów, ze względu na rolę jaką będą miały do spełnienia po akcesji formy zespołowej działalności, w związku z systemem organizacji rynku i instytucji w UE.

Intensyfikacji procesu przemian w zespołowych formach działalności, w tym zwłaszcza spółdzielczości rolniczej służą:

- przepisy znowelizowanej 7.07.1994 r. ustawy o zmianie ustawy Prawo spółdzielcze, które określają przede wszystkim prawa członków do całości wytworzonego przez nich majątku w razie likwidacji spółdzielni i zwiększenie uprawnień operacyjnych kierownictwa spółdzielni;
- projekt ustawy o grupach producentów rolnych i ich związkach;
- popieranie tworzenia przez spółdzielnie spółek osób prawnych w celu zapewnienia korzyści wynikających z przejmowania nowych ogniw w działalności sektora rolno-żywnościowego, a tym samym nowych źródeł dochodów;
- korzystanie przez spółdzielczość z wszelkich form preferencyjnej polityki gospodarczej na warunkach, jakie obowiązują producentów prywatnych;
- włączenie spółdzielni do wspieranego przez państwo rozwoju modelu infrastruktury rynku oraz innych organizacji tworzących związki integracji pionowej między producentami, rynkiem i przetwórstwem.

Osoby i instytucje odpowiedzialne za rozwój zespołowych form działalności gospodarczej, w tym zwłaszcza spółdzielczość, znając potrzeby środowiska dla którego te formy działania mają tak ważne znaczenie, powinny doprowadzić do zmiany sposobu podejścia mieszkańców wsi do tej formy współpracy. Nie podważalnym jest fakt, że doradztwo jako praktycznie jedyna instytucja poza Fundacją Spółdzielczości Wiejskiej i jej oddziałami, wspierająca integrowanie się rolników, może spełnić oczekiwania wszystkich swoich odbiorców. Warunkiem osiągnięcia tego celu jest nawiązanie bardziej efektywnej współpracy ze środowiskiem naukowym, odpowiedzialnym za przygotowanie rozwiązań o charakterze aplikacyjnym oraz ze środowiskiem oświatowym na rzecz poprawy skuteczności metod edukacyjnych, w tym zwłaszcza form przekazu oraz usprawnienia transferu innowacji przy zastosowaniu najnowszych pomocy dydaktycznych wykorzystując, tzw. high-tech w nauczaniu praktycznym.

PIŚMIENNICTWO

1. „Agenda 2000”: Commission of the European Communities - Brussels 1997.
2. Błaszczuk M.C., 1994: Skutki Rundy Urugwajskiej dla procesu integracyjnego polskiego rolnictwa z Unią Europejską,, Praca zbiorowa pod red. Kwiecińskiego: „Problemy integracji rolnictwa polskiego z Unią Europejską”, Fundacja Rozwoju SGGW, Warszawa, s. 54-61.
3. Chyłek E.K., Brodziński Z., 1997: Rolnicy w roli liderów przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. Międzynarodowe Sympozjum Naukowe 5-6 czerwca 1997 Puławy, pt.: „Rola liderów w rozwoju wsi - partnerstwo dla obszarów wiejskich - Wschód - Zachód” .
4. Chyłek E.K., 1997 - badania własne nie publikowane.
5. Chyłek E.K., Boczek K., 1996: Amerykański wkład w restrukturyzację polskiego doradztwa rolniczego. Biuletyn informacyjny nr 2, MRiGŻ, ARiMR, Warszawa, s. 17.
6. Lewczuk A., Chyłek E.K., 1996: Doskonalenie zawodowe kadr dla doradztwa rolniczego w warunkach gospodarki rynkowej. Materiały Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej - Wrocław, AR Wrocław, ART Olsztyn, WODR Wrocław, s. 118.
7. Praca zbiorowa 1996: „Założenia Organizacyjno-Programowe Zespołu Zadaniowego ds. Polityki Strukturalnej w Polsce . Biuletyn Informacyjny Nr 1. Zespół Zadaniowy ds. Polityki Strukturalnej w Polsce - Warszawa.
8. Pr. zbior., 1997: „Powszechny Spis Rolny – 1996, Raport z wyników ” GUS, Warszawa.
9. Pr. zbior. pod red. Holzera J.Z., 1995: W perspektywie roku 2010 - Droga do roku 2010 Raport w sprawie opracowania długofalowej strategii rozwoju Polski na okres 15 lat , s. 37-165, Komitet Prognoz „Polska w XXI wieku” przy Prezydium PAN, Warszawa
10. Rowiński J., 1998: Poglądy Komisji w sprawie okresu przejściowego w rolnictwie - czy Polsce grozi członkostwo „drugiej kategorii” i Unia Europejska - bis?, maszynopis IERiGŻ, Warszawa
11. Siekierski Cz., 1997: Fundusze przedakcesyjne. Biuletyn Informacyjny, Nr 7-8, MRiGŻ, ARiMR, Warszawa, s. 18-19.
12. „The Effects on the Union's Policies of Enlargement to the Applicant Countries of Central and Eastern Europe” Commission of the European Communities - Brussels 1997.

JANUSZ HELLER

Akademia Techniczno-Rolnicza w Bydgoszczy

REGIONALIZACJA OBSZARÓW WIEJSKICH W PAŃSTWACH WSPÓLNOTY EUROPEJSKIEJ*



Wstęp

Regionalizacja obszarów wiejskich jest to proces wyodrębniania się regionów na skutek przestrzennego zróżnicowania tempa ich rozwoju. Są to więc dynamiczne procesy zmian wyrażone w czasie, a ich konsekwencją jest regionalne zróżnicowanie warunków życia na wsi. W każdym państwie lub ponadpaństwowej organizacji międzynarodowej są regiony, między którymi mogą wystąpić cztery różne relacje tych zmian. Pierwszą relacją jest równoległe występowanie regionów rozwijających się oraz takich, które cofają się w osiągniętym już poziomie życia mieszkańców. Drugą relację stanowi nierównomierny postęp. Sytuacja taka występuje wówczas, gdy z jednej strony mamy grupę regionów rozwijających się szybciej, a z drugiej grupę rozwijających się, ale nieproporcjonalnie wolniej od pierwszych. Postęp w tej drugiej grupie może być w ogóle nie dostrzegany, gdyż ważniejszą rolę odgrywa tu swoisty relatywizm, który polega na postrzeganiu przede wszystkim pogłębiających się dysproporcji, a nie wolniejszej wprawdzie, ale jednak poprawie warunków własnych. Trzeci wariant przestrzennych relacji między różnymi regionami polega na rozwoju proporcjonalnym. Taki rozwój, jeśli obejmuje obszary już zróżnicowane, prowadzi w istocie też do wzrostu dysproporcji, mierzonych w liczbach bezwzględnych. Jedynie czwarty sposób polega na zmniejszaniu regionalnych różnic mierzonych równocześnie liczbami bezwzględnymi oraz względnymi.

Każdy z trzech pierwszych przytoczonych przestrzennych wariantów relacji rozwojowych różnych obszarów wiejskich (o przeciwnych kierunkach, o różnym tempie rozwoju oraz o proporcjonalnym postępie) prowadzi w konse-

* Artykuł sfinansowano ze środków Unii Europejskiej.

kwencji do pogłębiania istniejących już dysproporcji. Z tego wynika, że rozwój społeczno-gospodarczy z istoty swej jest przestrzennie nierównomierny, a samo opóźnienie czy zacofanie jest względne. W praktyce można nawet udowodnić, że owe dysproporcje rozwojowe, nie tylko mają charakter subiektywny albo są nawet pozornie urojone. Jest to możliwe dlatego, że wśród cech charakteryzujących obszary wiejskie występują również czynniki trudno lub w ogóle niemierzalne [Woś 1996]. Dopiero więc faktyczną weryfikację oraz obiektywną opinię na temat istniejących warunków życia w regionie stanowi postawa i zachowanie mieszkańców. Jeśli w perspektywie historycznej ubywa ludności wiejskiej z danego terenu, to niezależnie od tego, czy są ku temu materialne dowody, czy też ich nie ma, wszystko wskazuje na to, że obszar ten jest opóźniony w rozwoju w porównaniu z innymi terenami.

1. Liberalne metody kształtowania obszarów wiejskich w EWG

Źródeł polityki regionalnej należy doszukiwać się już w podpisanym 25 marca 1957 r. Traktacie Rzymskim ustanawiającym EWG. Artykuł 39(2) tego dokumentu stanowi, że należy uwzględnić szczególny charakter gospodarki rolnej, który wynika ze struktury socjalnej rolnictwa oraz różnic strukturalnych i naturalnych między różnymi regionami rolniczymi. Stąd też wynika konieczność stopniowego usuwania tych różnicowań. [Traktat 1957; Jurcewicz i wsp. 1995].

Początkowo zapis ten miał wyłącznie charakter deklaracyjny. Na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych dominował bowiem pogląd, że liberalizacja wymiany powinna poprzez wzrost doprowadzić do automatycznego zmniejszenia różnic geograficznych. Znaczącą rolę w kreowaniu tej opinii odegrała teoria kosztów komparatywnych, która najogólniej mówi o tym, że wymiana handlowa jest opłacalna dla wszystkich partnerów biorących w niej udział. Dopiero recesja lat 1973-1974 (pierwszy kryzys naftowy) i poszerzenie Wspólnoty o Wielką Brytanię, Irlandię i Danię (1973) spowodowały, że zarysowała się na poziomie politycznym solidarność w stosunku do regionów słabszych. Między innymi dlatego w roku 1975 powstał Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (EFRR).

Pierwsza metoda regionalnego kształtowania obszarów wiejskich zakładała więc, że w miarę upływu lat i na skutek korzyści płynących z handlu nastąpi naturalne zmniejszenie różnic regionalnych. Jeśli ingerencja państwa w przebieg tych procesów jest świadomie ograniczana do minimum lub brak jest w ogóle jakiegokolwiek działalności w tym kierunku, to można przyjąć, iż jest to metoda liberalna.

Interwencjonizm, jako druga metoda kształtowania obszarów wiejskich, ma swoje źródła w początkach wspólnej polityki rolnej, czyli praktycznie już od roku 1962. Coraz większą rolę zaczęły wówczas odgrywać instrumenty rynko-

wo-cenowe, których celem było wspieranie gospodarstw najsilniejszych ekonomicznie. Gospodarstwa te nie były jednak rozmieszczone równomiernie na obszarze każdego z sześciu państw członkowskich. Przeciwnie ich koncentracja wystąpiła w tych regionach, które już charakteryzowały się korzystniejszymi warunkami życia. W ten sposób, czyli pośrednio, obszary już uprzywilejowane uzyskiwały dodatkowe wsparcie. Równocześnie problemy strukturalne oraz regionalne zostały pozostawione, poza tym systemem, dodatkowej regulacji wzmacniającej mechanizm rynkowy.

Cechą charakterystyczną naturalnego przebiegu procesów rozwojowych w regionach, czyli bez celowej ingerencji człowieka, jest to że dynamizm tych zmian ma zwykle kierunek jednostronny, to znaczy prowadzi do pogłębiania istniejących już dysproporcji. Dominacja metod liberalnych w polityce regionalnej EWG, przy równocześnie narastającym interwencjonizmie rynkowo-cenowym doprowadziły do tego, że w sposób nieunikniony musiał powiększyć się dystans w poziomie życia mieszkańców wsi. W konsekwencji ujawniły się liczne niekorzystne tendencje, które w skrajnej postaci przyjęły formę gospodarczej i społecznej degradacji obszarów problemowych (opóźnionych w rozwoju, upośledzonych), co w praktyce zaczęło wyrażać się wysoką stopą bezrobocia i wyludnianiem tych terenów. Nieskuteczność metod liberalnych w polityce regionalnej EWG stała się zatem główną przyczyną zainicjowania interwencjonizmu jako drugiej metody realizacji tej polityki.

2. Interwencjonizm jako metoda regionalizacji obszarów wiejskich w EWG i Unii Europejskiej

Metoda ta zakłada celową i zamierzoną ingerencję państwa w przestrzenne różnicowanie tempa rozwoju obszarów wiejskich, czyli w ich regionalizację. Ze względu na wysoki poziom produkcji rolnej, w ramach tej polityki wspierany był na obszarach wiejskich początkowo tylko rozwój infrastruktury oraz małych i średnich przedsiębiorstw (przemysłowych, usługowych, handlowych itp.). W stosunku do rolnictwa, na terenach upośledzonych, pomoc zewnętrzna miała na celu przede wszystkim utrzymanie minimalnej gęstości zaludnienia na wyludniających się terenach oraz podtrzymanie rolnictwa jako warunku zachowania i ochrony naturalnego środowiska. Działania te obejmowały pomoc rolnikom w ich dotychczasowej działalności rolniczej, a także ułatwienia w uruchamianiu nowych – pozarolniczych przedsięwzięć produkcyjnych i usługowych. Inicjatywy te miały przyczynić się do osiągnięcia przez mieszkańców akceptowanego standardu życia poprzez poprawę ogólnych warunków gospodarowania. W połowie 1985 roku, prawie 52% powierzchni użytków rolnych Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (ok. 67,5 tys. ha) było objętych różnymi formami pomocy. Sądzone, iż w ten sposób uda się utrzymać dotychczasową sieć osadniczą i nie

dopusi się do porzucania ziemi przez rolników [The New Agricultural 1985; Pascher 1986].

Oczekiwania okazały się jednak bardziej optymistyczne od rzeczywistości. W podpisanym 17 lutego 1986 r. w Luksemburgu oraz 28 lutego 1986 w Hadze Jednolitym Akcie Europejskim, a więc w dokumencie modyfikującym niektóre postanowienia Traktatu Rzymskiego, wprowadza się jako cel: „...wzmocnienie spójności gospodarczej i społecznej w państwach Wspólnot Europejskich, przez zmniejszenie zacofania tych regionów mających najmniej korzystne warunki rozwoju” [Jurcewicz i wsp. 1995]. W praktyce oznaczało to konieczność przeprowadzenia reformy polityki regionalnej. Została ona dokonana w 1988 roku, a zaczęła obowiązywać rok później. Reforma objęła tzw. Fundusze Strukturalne, które były i nadal są głównym instrumentem polityki regionalnej. Polityka regionalna bywa stąd określana w Unii Europejskiej również jako polityka strukturalna. Ustalono wówczas, że środki będące w dyspozycji funduszy strukturalnych, zostaną przeznaczone na realizację pięciu priorytetowych celów obejmujących:

- pomoc dla regionów zacofanych;
- restrukturyzację upadających regionów przemysłowych;
- likwidację długotrwałego bezrobocia;
- wspieranie zatrudnienia ludzi młodych;
- przyspieszenie dostosowania rolniczych struktur produkcyjnych (cel 5a) oraz wspieranie, w ramach reformy wspólnej polityki rolnej, rozwoju obszarów wiejskich (cel 5b).

Reforma polityki strukturalnej przewidywała ponadto zwiększenie środków na wspólne fundusze strukturalne oraz przyjęcie nowych zasad, procedur rozdysponowania i wykorzystania pieniędzy. Fundusze strukturalne w ciągu 5 lat miały wzrosnąć z 7 mld ECU w 1989 r. do 14 mld ECU w 1993 r. W latach 1989-1991 na cele strukturalne wydano 60 mld ECU. W 1994 r. środki finansowe na cele strukturalne w budżecie Unii osiągnęły poziom 21,9 mld ECU. W roku 2000 mają przekroczyć 30 mld ECU, co będzie stanowiło około 34% wydatków budżetowych ogółem [Adamowicz 1996].

Za regiony zacofane uznawano te, w których produkt krajowy brutto w przeliczeniu na 1 mieszkańca wynosił mniej niż 75% średniego dochodu Wspólnoty. Obszary te stanowiły ok. 38% całego terytorium i były zamieszkane przez ok. 20% ludności. W całości dotyczyło to Grecji, Irlandii i Portugalii oraz znacznej części Hiszpanii, południa Włoch, Korsyki, zamorskich terytoriów Francji oraz Irlandii Północnej. Przyjęto wówczas, że lista tych regionów będzie weryfikowana co 5 lat.

Polityka strukturalna w rolnictwie uległa dalszej konsolidacji w związku z ogłoszonym w 1991 r. Planem Mc Sharryego, zapowiadającym wdrożenie w latach 1993-1996 reformy Wspólnej Polityki Rolnej. Reforma starała się ogra-

niczać stosowanie stabilizacyjnej, powiązanej z wielkością produkcji polityki rynkowo-cenowej na rzecz neutralnej dla produkcji, lecz bardziej wspierającej dochody rolnicze polityki strukturalnej, zorientowanej dodatkowo na przestrzeganie wymogów ochrony środowiska [Adamowicz 1996; Wigier 1995]. W opinii Czykier-Wierzby polityka regionalna praktycznego znaczenia zaczęła nabierać dopiero w latach osiemdziesiątych. Wówczas to stała się ona głównym narzędziem przemian strukturalnych. W przeszłości jednym z podstawowych celów tej polityki było ograniczenie dysproporcji w poziomie rozwoju poszczególnych regionów oraz zmniejszenie zacofania najsłabszych gospodarczo obszarów, w tym również wiejskich. Natomiast w latach dziewięćdziesiątych zaczęto przywiązywać dużą wagę do podniesienia ich zdolności konkurencyjnej oraz zmniejszenia bezrobocia. Temu służyły też utworzone w roku 1993 dwa nowe fundusze, których zadaniem było wspomaganie w latach 1994-1999 istniejących już wcześniej Funduszy Strukturalnych. W praktyce oznaczało to m.in. oddziaływanie na rozwój czynnika ludzkiego, ochronę zdrowia i ochronę środowiska, czyli polityka ta zaczęła nabierać charakteru kompleksowego i uniwersalnego [Czykier-Wierzba 1998].

Decyzje dotyczące polityki strukturalnej Wspólnoty Europejskiej, podjęte w marcu 1999 roku podczas posiedzenia Rady Europejskiej w Berlinie, obejmują problematykę Funduszy Strukturalnych oraz Funduszu Spójności. Odnoszą się one bezpośrednio do państw będących obecnie członkami Unii, wiadomo jednak, że dla nowych członków będą obowiązywały te same kryteria i procedury. Wspólnym punktem wprowadzanych zmian było dążenie do większej efektywności pomocy strukturalnej, osiąganey na drodze dalszej jej koncentracji na wybranych celach i obszarach, lepszego zarządzania finansowego, uproszczenia procedur operacyjnych i administracyjnych oraz zapewnienia zgodności akcji strukturalnych z postanowieniami Traktatów i innymi dziedzinami wspólnej polityki oraz działaniami Unii. Do najważniejszych ustaleń należy określenie wydatków z budżetu Unii na operacje strukturalne. W roku 2000 kwota ta wynosić będzie ponad 32 mld EUR, a w kolejnych latach będzie się zmniejszać do poziomu prawie 29,2 mld EUR w roku 2006. Łącznie w całym planowanym okresie 2000-2006 przewidziano 213 mld EUR. Kolejnym ważnym punktem jest zmniejszenie liczby priorytetowych celów do trzech. Przy czym uznano, że najważniejszym wśród nich jest cel 1, czyli promowanie rozwoju i niezbędnych do tego dostosowań w regionach opóźnionych. Głównym kryterium uznania danego obszaru (na poziomie NUTS II) za uprawniony do korzystania z pomocy w ramach tego celu jest PKB na głowę mieszkańca niższy od 75% średniej unijnej. Polska w całości oraz przy różnych podziałach na obszary NUTS II spełnia to kryterium. W związku z tym nie będzie miała prawa ubiegać się o dotacje w ramach celu 2, czyli ekonomiczna i społeczna konwersja stref napotyujących na szczególne trudności strukturalne

oraz celu 3 – adaptacja i modernizacja polityki oraz systemów kształcenia, przeszkalanania i zatrudniania [Ciepielewska 1999].

Zawsze z punktu widzenia bieżącej praktyki najważniejsza wydaje się ocena efektów prowadzenia takiej polityki. Po pierwszych kilkunastu latach, a więc od połowy lat siedemdziesiątych do końca lat osiemdziesiątych nie było jeszcze bezpośrednich dowodów na to, aby w ramach jednego państwa asymetria przestrzenna obszarów wiejskich z tego powodu malała. Aczkolwiek istniały już pewne przesłanki, które wskazywały na to, że procesy pogłębiania różnic regionalnych były częściowo hamowane. Dysproporcje w poziomie rozwoju regionów też rosły, ale odbywało się to wolniej, aniżeli następowałoby w sytuacji, gdyby działań wyrównujących nie podejmowano [Pascher P., 1994]. Z nowszych analiz wynika natomiast, że polityka regionalna odnosi pozytywny skutek. Stosunek dochodów mierzonych Produktem Krajowym Brutto między najbiedniejszymi a najbogatszymi regionami zmniejszył się w latach 1983 - 1993 o 0,2 punktu, z relacji 1:3,5 do 1:3,3. Porównując natomiast w ten sam sposób państwa między sobą, to średni przyrost PKB na 1 mieszkańca w 4 najbiedniejszych krajach: Grecji, Hiszpanii, Irlandii oraz Portugalii był szybszy niż w pozostałych 11 krajach członkowskich. [Johnston i wsp., 1999.; First Report 1996]. Należy jednak zaznaczyć, że pomimo tych niewątpliwych osiągnięć polityka regionalna nie rozwiązuje jednak wszystkich problemów przestrzennego zróżnicowania obszarów wiejskich. Stąd właściwie stale trwają prace nad jej doskonaleniem.

Podsumowanie

Z przedstawionej analizy wynika, że regionalne sposoby rozwiązywania społecznych i gospodarczych problemów występujących na obszarach wiejskich w Unii Europejskiej podlegają stałym procesom zmian. Początkowo zakładano, że dla realizacji tych celów wystarczające będą metody liberalne. Pierwszą i najbardziej radykalną zmianą było odstępianie od tych metod i formalne zapoczątkowanie w roku 1975 polityki regionalnej. Od początku realizacji tej polityki podstawową jej metodą stał się interwencjonizm, początkowo EWG, a później również Unii Europejskiej. Następnie zmieniały się sposoby wyłaniania regionów wymagających zróżnicowanych metod oddziaływania. Ewolucji podlegały również instrumenty, którymi realizowano tę politykę. Najważniejsza jednak rzecz tkwi w tym, że stopniowo zmieniały się cele polityki regionalnej. Od wąsko pojmowanego wsparcia socjalnego do rozbudowanego systemu, który polegał m.in. na tym, że nie tylko nie tracił wcześniejszych doświadczeń, ale ulegał trwałemu wzbogaceniu. System ten ma teraz wyraźnie określone cele socjalne, ale też bardziej rozbudowane podstawy społeczno-gospodarcze. Posiada opracowane procedury wyłaniania opóźnionych obszarów wiejskich, istnieją administracyjne struktury rozdysponowania środków, które są wydzielone w budżecie oraz sformułowano prawne podstawy funkcjonowania organizacji odpowiedzialnych za realizację tych zadań.

LITERATURA

1. Adamowicz M., 1996: Polityka kształtowania struktur rolnych w Unii Europejskiej. [w:] Rolnictwo w procesie integrowania Polski z Unią Europejską. SGGW, Warszawa, t. IV.
2. Ciepielewska M., 1999: Uzgodnienia berlińskie w sprawie funduszy strukturalnych i funduszu spójności. Biuletyn Informacyjny Wspólnoty Europejskiej. Instytut Konjunktur i Cen Handlu Zagranicznego. Warszawa, nr 5.
3. Czykier-Wierzba D., 1998: Polityka regionalna Unii Europejskiej. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
4. First Report on Economic and Social Cohesion 1996, European Commission, 1996.
5. Johnston S., Kozak M., Pyszkowski A., Sieradzki J., 1999: Od programu Phare do zreformowanych Funduszy Strukturalnych. Polska Agencja Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
6. Jurcewicz A., Kozłowska B., Tomkiewicz E., 1995: Polityka rolna Wspólnoty Europejskiej w świetle ustawodawstwa i orzecznictwa. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
7. Pascher P., 1986: Die benachteiligten Gebiete in der Bundesrepublik Deutschland. Deutsche Bauern – Korrespondenz. Bonn, nr 7.
8. The New Agricultural Structures Policy. Newsletter on the Common Agricultural Policy, No 211, European Community, 1985.
9. Traktat w sprawie utworzenia Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej, 1957: „Zbiór Dokumentów” PISM, Warszawa, z. 5.
10. Woś A., 1996: Prognoza przekształceń strukturalnych polskiego rolnictwa do roku 2020. PBZ 38-05. Strategiczne problemy rozwoju polskiego rolnictwa. IERiGŻ, Warszawa, z. 10.

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI

*Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa
i Obszarów Wiejskich w Poznaniu*

WYBRANE KWESTIE TERMINOLOGICZNE W REALIZACJI CELÓW KSZTAŁCENIA W ROLNICZEJ INSTYTUCJI DORADCZEJ

Jednym z ważniejszych problemów metodycznych doradców i pozostałych pracowników merytorycznych państwowej rolniczej instytucji doradczej jest prawidłowe posługiwanie się odpowiednią terminologią w realizacji celów kształcenia w doradztwie oraz w doksztalcaniu, doskonaleniu i szkoleniu rolniczym. Trudność ta wynika z konieczności podnoszenia stałego kompetencji metodycznych zatrudnionych w niej doradców i specjalistów branżowych, zbytniego liberalizmu terminologicznego występującego w polskiej oświacie dorosłych oraz braku wewnętrznych uregulowań w zakresie terminologii stosowanej w rolniczych organizacjach doradczych.

Z niepodejmowania skutecznych prób rozwiązania tego problemu wynikają następne, np.: jak programować pracę na poszczególnych poziomach zarządzania rolniczą organizacją doradczą przy występującej wieloznaczności terminologicznej (np. w zakresie stosowanych form organizacji pracy i sposobów jej realizacji?). Jak przedstawiać rezultaty swej pracy i poddawać rzeczowej ocenie, gdy osoba sprawdzająca (np. z bezpośredniego nadzoru, czy urzędnik zewnętrznej instytucji kontrolnej) kwestionuje stosowaną w sprawozdaniach terminologię, bądź - w oparciu np. o definicje zaczerpnięte ze Słownika języka polskiego - podważa zasadność podejmowanych działań?

Zamiarem autora jest próba uporządkowania i ujednolicenia podstawowej terminologii używanej podczas realizacji celów kształcenia w doradztwie oraz w doksztalcaniu, doskonaleniu i szkoleniu rolniczym, a także proponowanie jej do stosowania i przestrzegania w państwowych rolniczych organizacjach doradczych po opublikowaniu w formie instrukcji wewnętrznej.

Oświata dorosłych

Państwowa rolnicza instytucja doradcza może (co na ogół czyni) obok doradztwa działać na polu pozaszkolnej oświaty dorosłych i dlatego szczególnie istotnym jest zaproponowanie środowisku doradczemu z istniejących definicji oświaty dorosłych tej, która zdaniem autora stanowi najbardziej udaną próbę przedstawienia jej istoty i zakresu.

Proponowana definicja została wypracowana podczas obrad XIX Konferencji Generalnej w Nairobi 26 listopada 1976 r i przedstawiona w dokumencie przyjętej tam Rekomendacji UNESCO w sprawie dalszego rozwoju oświaty dorosłych.

W dokumencie tym czytamy, że ***Oświata dorosłych** oznacza cały kompleks organizowanych procesów oświatowych, formalnych lub innych, niezależnie od treści, poziomu, metod kontynuujących lub uzupełniających kształcenie w szkołach, uczelniach i uniwersytetach, a także naukę praktyczną, dzięki czemu osoby uznawane jako dorosłe przez społeczeństwo, do którego należą, rozwijają swoje zdolności, wzbogacają wiedzę, udoskonalają swoje techniczne i zawodowe kwalifikacje lub zdobywają nowy zawód, zmieniają swoje postawy i zachowania w zakresie wszechstronnego kształtowania osobowości oraz uczestnictwa w zrównoważonym i niezależnym ekonomicznym i kulturalnym rozwoju*¹.

Oświata dorosłych² jest tym rodzajem systemu społecznego, którego cele i zadania ulegały i ulegają ciągłej ewolucji. Wszelka bowiem praca oświatowa jest odpowiedzią na potrzeby i aspiracje intelektualne społeczeństwa i przekształca się wraz ze zmianami społecznymi.

Edukacja, kształcenie i samokształcenie dorosłych

Jednym z podstawowych terminów, którym posługuje się rolnicza oświata dorosłych jest, edukacja. Z analizy literatury wynika, że edukację utożsamia się najczęściej albo z kształceniem, albo z wychowaniem, względnie z kształceniem i wychowaniem. W niniejszej pracy przyjęto, że ***edukacja** obejmuje praktykę oddziaływania na sferę moralną i sferę intelektualno – sprawnościową jednostki ludzkiej, lub inaczej procesy kształcenia i procesy wychowania*³. Natomiast *sa-moedukacja obejmuje procesy samokształcenia i samowychowania*.

Kolejnym ważnym terminem ściśle związanym z podstawowym aparatem pojęciowym rolniczej oświaty dorosłych jest kształcenie. Podobnie jak w przypadku terminu edukacja nazwa ta nie została wyraźnie dookreślona. Etymologi-

¹ Recommendation on the development of adult education, adopted by the General Conference at its nineteenth session. Nairobi, 26 November 1976, UNESCO.

² Na określenie teorii oświaty i wychowania młodzieży pracującej i dorosłych używa się terminu ***andragogika***.

³ Patrz S. Kunowski: *Podstawy współczesnej pedagogiki*. Wyd. Salezjańskie, Łódź 1981, s. 40.

cznie rzecz biorąc nazwa „kształcenie” pochodzi od słowa „kształtować”, które oznacza nadawać czemuś kształt, postać, formę oraz od „kształcić”, czyli coś rozwijać, doskonalić, urabiać⁴. Natomiast w dydaktyce i andragogice nazwa ta bywa używana zamiennie z terminem nauczanie lub odnoszona do czynności nauczania i uczenia się. W związku z dostrzeganą potrzebą zaistnienia w oświacie dorosłych - podobnie jak ma już to miejsce w nowych koncepcjach dydaktycznych - paradygmatu „nauczać oraz wspierać”, autor uznał, że *kształcenie jest pojęciem nadrzędnym do czynności nauczania i dwustronnego wspierania kształceniowego*.

Przyjęto też, że przez *nauczanie* rozumie się *specyficzne działania podejmowane przez jedne osoby w tym celu, by inni przyswoili jakieś wiadomości lub umiejętności, podwyższyli poziom swego wykształcenia, uzyskali pożądane osiągnięcia rozwojowe (zwłaszcza jeśli dotyczą one sfery poznawczej; gdy odnoszą się do osobowości – mówi się zazwyczaj o wychowaniu)*⁵.

Natomiast istotą *pożądanego wsparcia kształceniowego, z udziałem nauczyciela, jest dwustronne świadczenie skutecznej pomocy, oczekiwanej zwłaszcza przez uczniów, w warunkach interakcji społecznej zapewniającej wzajemnie życzliwe stosunki partnerskie oraz doznawanie przez uczniów poczucia podmiotowości*⁶.

W kształceniu dorosłych mogą występować procesy doksztalcania, doskonalenia i szkolenia. Przyjęto, że:

- *Doksztalcanie* związane jest z procesami kształcenia z zasady w formach szkolnych i odnosi się do uzupełniania wykształcenia na różnych poziomach. Kończy się na danym etapie uzyskaniem dyplomu ukończenia jakiejś szkoły. W warunkach polskich dotyczy przede wszystkim szkół wyższych i średnich. Doksztalcanie pojawiło się wraz z zapotrzebowaniem na rynku pracy na osoby z coraz wyższymi kwalifikacjami, które trzeba zdobywać m.in. przez studia w odpowiednich szkołach.⁷
- *Doskonalenie* występuje poza głównym szkolnym systemem oświatowym i dotyczy procesów kształcenia, których zadaniem jest dopomożenie poszczególnym jednostkom, pracownikom w utrzymaniu się na zajmowanym stanowisku pracy, uzyskaniu awansu poziomego, przystosowaniu się do nowych warunków pracy w razie ich zmiany, przekwalifikowaniu w razie zwolnienia z pracy i podjęcie nowej, zupełnej zmiany sposobu życia, w tym zawodowego, lepszego życia w gospodarstwie domowym itp.⁸

⁴ Słownik języka polskiego pod red. M. Szymczak, PWN Warszawa 1978, t. 1, s. 1075.

⁵ Z. Włodarski: *Nauczanie*. [w:] „Encyklopedia pedagogiczna” - pod red. W. Pomykała. Fundacja Innowacja, Warszawa 1996, s. 421.

⁶ J. Kujawiński: *Metody edukacji wczesnoszkolnej*. [w:] *Życie Szkoły*. Warszawa 1995, nr 1, s. 16.

⁷ St. Kaczor, K. Stojek: *Doksztalcanie i doskonalenie zawodowe jako realizacja idei kształcenia ustawicznego*. [w:] *Pedagogika pracy* pod red. St. Kaczora. MCNEMT, Radom 1993, s. 9.

⁸ Tamże, s. 9.

- *Szkolenie jest procesem kształcenia, gdzie najważniejsze jest zdobywanie lub doskonalenie umiejętności wspartych niezbędną wiedzą. Charakteryzuje się też krótkimi przedziałami czasu oraz brakiem w programach wyraźnych celów dokonywania zmian w osobowościach jednostek w znaczeniu zasadniczym. Nie oznacza to, że w toku szkolenia w jakiejkolwiek dziedzinie takie zmiany w ogóle nie zachodzą. Mówi się niejednokrotnie o potrzebie przeszkolenia danej osoby lub grupy osób ze względu na zmiany, jakie zaszły w oprzyrządowaniu lub w technologii wytwarzania.*⁹

Dopełnieniem kształcenia jest **samokształcenie**, czyli *dobrowolnie podejmowane samodzielne uczenie się indywidualne i grupowe jednostek ludzkich odpowiednio ukierunkowane i wspierane w stale pomniejszonym zakresie przez nauczyciela na wszystkich jego etapach, tj. na etapie określania własnych zamierzeń (celów) samokształceniowych, projektowania przebiegu i sposobu ich realizacji, przeprowadzania oceniającej kontroli i korekty uzyskiwanych rezultatów.*¹⁰ Proces ten może występować jako:

- samokształcenie wspomagane, realizowane głównie przez centra kształcenia ustawicznego i praktycznego oraz rolnicze organizacje doradcze;
- samokształcenie samodzielne, realizowane przez osoby indywidualne oraz rolnicze zespoły samokształceniowe.

Formy organizacyjne kształcenia

Interakcja nauczyciela – doradcy i ucznia - rolnika przebiegająca podczas realizacji celów kształcenia w doradztwie oraz w doksztalcaniu, doskonaleniu i szkoleniu rolniczym może przybierać różne formy organizacyjne.

Co to jest forma organizacyjna kształcenia? Znalezione, że odpowiedź na to pytanie musi być na tyle ogólna, aby objąć wszystkie istniejące rodzaje form kształcenia. Dlatego autor proponuje przyjąć twierdzenie za J. Kujawińskim, że *forma organizacyjna kształcenia jest to: celowy (ponieważ zostaje utworzony świadomie przez ludzi dla osiągnięcia z góry założonych celów) oraz probabilistyczny układ funkcjonalny (ponieważ związek między zmianami zachodzącymi na wejściach a wynikami osiąganymi na wyjściach nie jest dokładnie ustalony), świadomie utworzony przez nauczyciela dla osiągnięcia pewnych z góry założonych celów kształcenia. W skład tego układu wchodzi: osoby, cele, treści, czynności, środki i (lub) materiały dydaktyczne*¹¹.

⁹ Tamże, s. 9.

¹⁰ J. Kujawiński: Samokształcenie w edukacji wczesnoszkolnej. [w:] „Życie szkoły” nr 6. Warszawa 1995, s. 326.

¹¹ J. Kujawiński: *Metody edukacyjne nauczania i wspierania w klasach początkowych*. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1998, s. 51.

Każda forma organizacyjna kształcenia, będąca probabilistycznym i celowym układem funkcjonalnym, może przybierać - w zależności od realizowanych celów i treści, stosowanych metod kształcenia, typu kontaktów nauczyciela z uczniami i uczniów ze sobą - odpowiednio sprofilowaną strukturę, mniej lub bardziej sprzyjającą aktywności kształceniowej uczniów.

W literaturze pedagogicznej można znaleźć różne podziały form organizacyjnych kształcenia dokonane według odmiennych kryteriów klasyfikacji. Wyróżnia się z uwagi na:

- miejsce kształcenia formy szkolne i pozaszkolne,
- liczbę uczestników kształcenia formy jednostkowe, grupowe i zbiorowe,
- rolę pełnioną przez nauczyciela formy pracy pod kierunkiem i współdziałania.

Do najważniejszych pozaszkolnych form kształcenia dorosłych stosowanych w doksztalcaniu, doskonaleniu i szkoleniu rolniczym większość andragogów zalicza: kurs, seminarium, konferencję, kursokonferencję, wycieczkę. Najczęściej przyjmuje się, że:

- ***Kurs** to wyodrębniona pozaszkolna forma organizacji zawierająca proces kształcenia, ukierunkowany na całość wiadomości i umiejętności, skupionych wokół przeważnie wąskiego określonego działu, (wyznacza go cel kursu i program) posiadająca odpowiednią dokumentację pedagogiczną i kończąca się z reguły sprawdzeniem opanowanych umiejętności lub wiadomości.*¹²

Najczęściej stosowanym kryterium podziału kursów jest cel kształcenia. Zgodnie z tym kryterium wyróżnia się następujące kursy:

- przysposobienia zawodowego, których celem jest zaznajomienie uczestników z wiedzą i umiejętnościami zawodowymi, warunkującymi podjęcie pracy w określonym zawodzie;
- doksztalcania zawodowego, których celem jest rozszerzenie wiedzy i rozwijanie umiejętności zawodowych;
- doskonalenia i szkolenia zawodowego, których celem jest doskonalenie umiejętności zawodowych, zaznajomienie z nowymi metodami pracy lub nowym wyposażeniem technicznym, które pojawiło się w danym zawodzie;
- kwalifikacyjne, których celem jest przygotowanie uczestników do uzyskania tytułu kwalifikacyjnego, tj. w rolnictwie wykwalifikowanego rolnika lub mistrza rolnika. Uzyskane na tych kursach kwalifikacje są formalnie równorzędne z tymi, które po odpowiednim stażu pracy uzyskują

¹² T. Nowacki: *Dydaktyka doskonalenia zawodowego*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich - Wydawnictwo. Wrocław 1976, s. 202.

absolwenci szkół przysposobienia rolniczego lub zasadniczych szkół rolniczych.

- inne - w zależności od zainteresowań i potrzeb słuchaczy.

W procesach kształcenia, dokształcania i doskonalenia zawodowego mogą występować kursy stacjonarne, zaoczne i korespondencyjne¹³. Na kursach stacjonarnych uczestnicy kształcenia mają stały osobisty kontakt z kadrami kształcącymi. Na kursach zaocznych uczestnicy samodzielnie opanowują przewidziane programem treści z pomocą bezpośrednich ukierunkowań ze strony nauczyciela, przewodników metodycznych i podręczników, dostarczonych lub wskazanych przez organizatorów. W przypadku kursów korespondencyjnych organizator drogą korespondencyjną dostarcza uczestnikom specjalnie opracowane teksty „listu uczebnego”, podaje pisemne wskazówki, kontroluje ich postępy poprawiając i oceniając nadesłane przez nich prace pisemne.

- *Seminarium to forma zajęć dydaktycznych, której celem jest pogłębienie wiadomości z pewnej dziedziny wiedzy. Polega ono na samodzielnym opracowaniu wybranego zagadnienia naukowego przez każdego uczestnika oraz na uczestnictwie w dyskusjach nad przedstawionymi zagadnieniami.*¹⁴

Podstawową metodą formy seminaryjnej jest dyskusja oparta o wcześniejszą analizę określonej literatury, bądź wybrane obserwacje życia zawodowego, czy społecznego. W doskonaleniu zawodowym najbardziej przydatne są zajęcia seminaryjne, podczas których dyskutuje się problemy teoretyczne bądź praktyczne, dowodzi się słuszności postawionych tez i wymienia doświadczenia. Warunkiem skuteczności seminariów jest opieranie dyskusji głównie o praktyczne doświadczenia uczestników, ocenę sytuacji znanych im z życia, konfrontowanie realizacji określonych założeń z teorią w studiowanej literaturze (w niezbyt wielkich porcjach). Nie jest też wskazane wymaganie od uczestników seminarium pisemnych prac, czy referatów seminaryjnych, lecz co najwyżej krótkich wprowadzeń do dyskusji. Wystąpienia oraz cały udział w dyskusji seminaryjnej mogą stanowić wartościową formę sprawdzania przygotowania się uczestników do zajęć¹⁵.

Szczególną odmianą formy seminaryjnej jest *seminarium oświatowe*, polegające na gromadzeniu przez uczestników określonych faktów i informacji, by wspólnie z przedstawicielami nauki - specjalistami z danej dziedziny -

¹³ W oświacie dorosłych wyróżnia się trzy podstawowe systemy kształcenia: system stacjonarny, system zdalnego kształcenia (zwany także kształceniem na odległość), system samokształceniowy. System zdalnego kształcenia obejmuje: kształcenie korespondencyjne, kształcenie zaoczne, kształcenie za pomocą środków masowego przekazu informacji.

¹⁴ W. Okoń: *Słownik pedagogiczny*. PWN. Warszawa 1987, s. 272.

¹⁵ W. Kosmala: *Metody aktywizujące w pracy oświatowej z dorosłymi*. Wyd. TWP, Warszawa 1973, s. 21.

przedyskutować szczegółowe problemy teoretyczne lub praktyczne, a tym samym odnowić, uzupełnić i zrekonstruować kwalifikacje zawodowe. Seminarium oświatowe jako forma doskonalenia zawodowego jest organizowane przez instytucje kulturalno-oświatowe, stowarzyszenia społeczno-kulturalne, związki zawodowe i inne¹⁶.

- **Konferencja** to krótka forma organizacyjna stosowana w doskonaleniu zawodowym głównie kadr kierowniczych i specjalistycznych. Jej istotę stanowi prezentacja poglądów uczestników odnośnie sposobu rozwiązania danego zagadnienia w oparciu o uprzednio opracowane materiały.
- **Kursokonferencja** - inna forma organizacyjna kształcenia - sprowadza się do zebrania wyznaczonej z góry grupy osób którego celem jest wymiana doświadczeń oraz zapoznanie się z jakimś problemem teoretycznym lub praktycznym. Kursokonferencja stosowana jest przez organizacje społeczne, instytucje gospodarcze, a także placówki naukowe.
- **Wycieczka** jest tą formą organizacyjną kształcenia, w której uczestnicy mają możliwość zdobywania nowej wiedzy przez bezpośrednie spostrzeganie przedmiotów i zjawisk w naturalnych ich warunkach lub specjalnych instytucjach (muzeach, na wystawach itp.)¹⁷.

Dobrze przygotowana wycieczka powinna mieć ściśle wyznaczony cel i odpowiednio skonstruowany program, z którymi należy zapoznać, np. metodą pogadanki, wszystkich jej uczestników. Każda wycieczka musi zostać podsumowana, najlepiej przez zbiorowe omówienie jej wyników z jej uczestnikami. Dobrym sposobem podsumowania jest wysunięcie do dyskusji jakiegoś zagadnienia, które wiąże się z tematem wycieczki. Dyskusja pomaga uczestnikom przypomnieć sobie wiele zaobserwowanych szczegółów, dokonać niezbędnych – z punktu widzenia realizacji celów wycieczki – uogólnień. Inną sposobem podsumowania jest pogadanka końcowa lub polecenie opracowania wybranych problemów w formie zadań pisemnych¹⁸.

Metody kształcenia i ich podział

Zgodnie z proponowanym wcześniej określeniem kształcenia metody kształcenia można podzielić na metody nauczania i dwustronnego wspierania kształcenia, a metody samokształcenia na uczenia się częściowo samodzielnego i uczenia się całkowicie samodzielnego. Autor przyjął, że **metoda nauczania to celowo i systematycznie stosowany sposób pracy nauczyciela z pozostałymi ucze-**

¹⁶ Józef Kargul [w:] *Encyklopedia oświaty i kultury dorosłych* pod red. Kazimierza Wojciechowskiego. Zakład Narodowy imienia Ossolińskich - Wydawnictwo, Wrocław 1986, s. 293.

¹⁷ F. Urbańczyk: *Dydaktyka dorosłych*. Ossolineum, Wrocław 1979, s. 246.

¹⁸ St. Karaś: *Zarys dydaktyki kursów zawodowych*. WSiP. Warszawa 1984, s. 130.

stnikami kształcenia umożliwiającą im opanowanie wiedzy wraz z umiejętnością posługiwania się nią w praktyce, jak również rozwijanie zdolności i zainteresowań poznawczych¹⁹. Natomiast **metoda dwustronnego wspierania kształceniowego** to systematycznie stosowany sposób współdziałania nauczyciela z pozostałymi uczestnikami kształcenia oraz tych uczestników ze sobą, polegający na wzajemnym udzielaniu sobie pomocy kształceniowej, w zależności od potrzeb i oczekiwań partnerów kształceniowej interakcji, z których każdy może być zarówno dawcą jak i biorcą pomocy.²⁰

Podczas realizacji celów kształcenia w doradztwie oraz w doksztalcaniu, doskonaleniu i szkoleniu rolniczym właściwym jest przyjęcie następującej zasady: „Tyle ukierunkowania aktywności kształceniowej uczniów przez nauczyciela, ile to konieczne, a tyle wzajemnego wspierania się kształceniowego, ile to potrzebne i możliwe”. Przestrzeganie niniejszej zasady umożliwia równoważenie aktywności uczniów stymulowanej z zewnątrz z aktywnością wynikającą z wewnętrznych impulsów. Powinno także sprzyjać większemu koncentrowaniu się na uczniu oraz na jego potrzebach i oczekiwaniach niż na posiadanym programie kształcenia i jego wymaganiach.

Autor przyjął też, że **metoda całkowicie samoazielnego uczenia się** to: w pełni autonomiczny sposób samokierowania przez ucznia własną działalnością indywidualną, od początku do końca wykonywania wybranego przez niego zadania (związanego z ustalonym celem samokształceniowym). Natomiast istotę **metody częściowo samodzielne uczenia się** stanowi nie w pełni autonomiczny sposób samokierowania przez ucznia własną działalnością indywidualną, gdyż w jakimś momencie (fazie) samorealizacji wybranego przez siebie zadania zostaje znacząco przez kogoś wsparty merytorycznie, wzmocniony motywacyjnie, ukierunkowany metodycznie itp., bądź też tuż przed samowykonaniem swojego zadania uczeń otrzymuje od kogoś wskazówki realizacyjne ograniczające jego autonomię (zmniejszające jego samodzielność).²¹

Bardzo prosty, a jednocześnie wystarczający z uwagi na potrzeby organizacji doradczej wydaje się być podział metod kształcenia zaproponowany przez J. Kujawińskiego. Biorąc za podstawę kryterium roli pełnionej przez nauczyciela w procesie kształcenia wyodrębnia on dwie kategorie metod: metody nauczania i metody dwustronnego wspierania kształceniowego, które dalej dzieli na metody podające (informacyjne) i na metody niepodające (heurystyczne i operatywne)²².

¹⁹ Cz. Kupisiewicz: Metody nauczania. [w:] „Encyklopedia pedagogiczna” - pod red. W. Pomykała. Fundacja Innowacja, Warszawa 1996, s. 352.

²⁰ J. Kujawiński: *Metody edukacyjne nauczania i wspierania w klasach początkowych*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 1998, s. 38.

²¹ Adaptacja za J. Kujawińskim: *Twórczość metodyczna nauczyciela* (w druku).

²² J. Kujawiński: *Metody edukacji współczesnej*. [w:] *Życie Szkoły*. Warszawa 1995, nr 1, s. 19.

Rys. 1



Jak można zauważyć na zamieszczonym rysunku w podzbiorze metod dwustronnego wspierania kształceniowego, jak i w podzbiorze metod nauczania występują metody o tych samych nazwach. Różnica między tymi metodami wynika z roli jaką pełni nauczyciel podczas posługiwania się nimi w procesie kształcenia. Jeżeli występuje w roli kierownika tego procesu, to wykorzystuje metody kształcenia jako metody nauczania, a jeżeli pełni rolę równoprawnego partnera uczniów (oczekujących wsparcia), to wykorzystuje je jako metody dwustronnego wspierania kształceniowego.

Do metod podających zaliczyć można między innymi wykład, opis, narrację i wyjaśnianie. Ogólnie przyjmuje się, że:

- **Wykład** jest to systematyczne rozwinięcie jakiegoś tematu, ukazujące całość danego zagadnienia w jego powiązaniu z zagadnieniami pokrewnymi. Istotnym warunkiem dobrego wykładu jest jego przejrzysta struktura, tzn. uporządkowany, hierarchiczny układ zagadnień szczegółowych oraz wyeksponowanie - w poszczególnych obszarach tematycznych - najważniejszych, najbardziej ogólnych informacji i powiązanie z nimi wszystkich innych. Zrozumiały język, przejrzysta struktura, właściwie dostosowane do możliwości recepcyjnych słuchaczy tempo przekazywanych w trakcie wykładu informacji, a ponadto zachowanie proporcji między informacjami abstrakcyjnymi a konkretnymi, stanowią o przystępności wykładu, o możliwości jego recepcji przez słuchaczy. Aktywizować słuchaczy w trakcie wykładu można poprzez jego uproblemowiony tok, stawianie retorycznych pytań oraz wpłatanie w podawaną treść ciekawostek i żartów. W trakcie wykładu wskazane jest posługiwanie się różnego rodzaju materiałami audiowizualnymi, jeśli mogą one dopomóc w zrozumieniu i przybliżeniu wykładanych treści.

- **Opis** jako metoda kształcenia ma charakter statyczny. Jest to najprostszy sposób przedstawienia, zgodnie z rzeczywistością, cech danej osoby, rzeczy lub zjawiska w momencie obserwacji lub na podstawie przypomnienia. Można posłużyć się samym opisem słownym lub wykorzystywać okazy naturalne bądź ich modele, a także ilustracje dla upogładowienia opisu.
- **Narracja** w przeciwieństwie do opisu jest układem dynamicznym oraz wielopremiotowym, przedstawiającym możliwie żywo i barwnie kolejne wydarzenia dziejące się w czasie, powiązane ze sobą jak przyczyna i skutek. Narracja może być prowadzona z wykorzystaniem określonych ilustracji (narracja ilustrowana), a także z wykorzystaniem możliwie barwnego słowa (narracja werbalna).
- **Wyjaśnianie** jest nie tylko metodą przekazywania określonych faktów czy informacji o zjawiskach, ale przede wszystkim wskazywania ich wielorakich uwarunkowań. Poprzez stawianie pytań typu: *Dlaczego? Co należy zrobić, aby? Co by się stało, gdyby? Co wynika z ?- i poszukiwanie na nie odpowiedzi* - metoda ta pozwala ukazać związki przyczynowo-skutkowe między wyjaśnianymi faktami i zjawiskami. Wyjaśnianie może być werbalne lub ilustrowane. W pierwszym przypadku przekaz informacji odbywa się wyłącznie lub prawie wyłącznie przy użyciu słowa, natomiast w drugim jest ilustrowany odpowiednimi środkami dydaktycznymi.

W grupie metod niepodających można wyróżnić podgrupę metod heurystycznych z metodami: problemową, dyskusji, dialogu, pogadanki, przypadków, sytuacyjną, burzy mózgów oraz podgrupę metod operatywnych z metodami ćwiczeń i praktycznego działania. Na ogół przyjmuje się, że:

- **Metoda problemowa** umożliwia przekształcanie wiedzy biernej w wiedzę czynną, a także sprzyja wykrywaniu nowych wiadomości i stosowaniu ich w praktyce. Istotę metody problemowej stanowi analizowanie przez jednostkę, względnie grupę uczestników naturalnej lub specjalnie wytworzonej sytuacji problemowej zawierającej jakąś niewiadomą, tzn. pewną nieokreśloność niezgodną z dotychczasowym stanem wiedzy rolników, która ich prowokuje do odkrycia i sformułowania problemu, a następnie do rozwiązania go przez generowanie oraz sprawdzanie i (lub) ocenianie trafności wytworzonych pomysłów (hipotez, metod). Metoda problemowa obejmuje wiele metod wyznaczających poszukujący tok aktywności, w tym koniecznie dyskusję, w przypadku jej stosowania w obrębie grupowej lub zbiorowej formy kształcenia.
- **Metoda dyskusji** to inspirowana i kierowana, z zamiarem odkrycia jakiejś prawdy lub wytworzenia odpowiedniej metody postępowania, wymiana poglądów na temat jakiejś trudności teoretycznej lub praktycznej.

Efektywność metody dyskusji jest uzależniona od przygotowania jej uczestników do wymiany myśli na określony temat. Uczestnicy muszą umieć prowadzić dyskusję, tzn. muszą posiadać zdolność:

- jednoznacznego formułowania poglądów,
- jednoznacznego formułowania pytań wobec wypowiadających się uczestników dyskusji, bądź wypowiedzi doradcy,
- doboru odpowiednich argumentów uzasadniających wypowiadane poglądy,
- słuchania argumentów innych uczestników dyskusji,
- ewentualnego formułowania kontrargumentów modyfikujących wypowiedziane sądy w stosunku do dyskutowanego problemu.

Dyskusję inicjuje jeden z jej uczestników przez sformułowanie problemu, który wymaga rozwiązania. W tym znaczeniu metoda dyskusji stanowi jeden ze sposobów rozwiązywania problemów, występuje więc w powiązaniu z metodą problemową. Między metodą problemową, a metodą dyskusji istnieją również pewne różnice. Sprowadzają się one przede wszystkim do tego, że czynność rozwiązywania problemów, inicjowana określonym układem treści w sytuacji problemowej, może mieć zarówno charakter indywidualny, jak i zbiorowy. W pierwszym przypadku stosuje się wyłącznie lub prawie wyłącznie metodę problemową, natomiast w drugim metodę problemową w powiązaniu z metodą dyskusji.

- **Metoda dialogu** to po prostu rozmowa co najmniej dwojga osób, podczas której wymiana informacji, w przeciwieństwie do dyskusji, odbywa się bez udziału przewodniczącego. Uczestnicy dialogu mają bowiem równe prawa do przekazywania i otrzymywania informacji. Jednakże posiadanie formalnych praw nie oznacza jeszcze, że wszyscy uczestnicy rozmowy potrafią jednakowo z nich korzystać. Łatwiej bowiem prowadzić rozmowę tej osobie, która na przykład względem swych partnerów:
 - posiada więcej informacji na rozpatrywany temat,
 - dysponuje większą umiejętnością społecznej ekspozycji swych poglądów,
 - odczuwa większe poczucie bezpieczeństwa w trakcie społecznej wymiany poglądów,
 - jest w danym dniu najlepiej fizycznie i (lub) psychicznie dysponowana itp.
- **Pogadanka** stanowi metodę polegającą na dialogu jednego uczestnika z pozostałymi: zadaje on pytania, na które tamci odpowiadają. Ciąg logicznie ułożonych pytań i odpowiedzi uczestników doprowadza do przyswojenia sobie nowej wiedzy. Metoda pogadanki jest stosowana do omawiania łatwych tematów i zazwyczaj nie wymaga od uczących się zdolności do samodzielnego, gruntownego analizowania danego zagadnienia, które winno dotyczyć kwestii dających się przyswoić nawet osobom, nie posiadającym jeszcze

zdolności myślenia formalnego - abstrakcyjnego. W metodzie pogadanki spotykają się elementy drogi uczenia się przez przyswajanie, z uczeniem się przez odkrywanie.

- **Metoda przypadków** polega na rozpatrzeniu przez niewielką grupę uczestników (od 10 do 20 osób) opisu jakiegoś zdarzenia (przypadku) zaczerpniętego z rzeczywistości, aby następnie po sformułowaniu, w toku dyskusji, problemu i warunków umożliwiających jego rozwiązanie znaleźć rozwiązanie. Po otrzymaniu opisu wraz z jednym lub kilkoma pytaniami, na które należy odpowiedzieć, uczestnicy sesji w czasie kilku minut formułują pytania wyjaśniające i kierują je do osoby prowadzącej. Udzielanie odpowiedzi przez prowadzącego nie jest jednak obligatoryjne i odnosi się jedynie do takiego przypadku, kiedy w opisie sytuacji, z powodu błędu w jego konstrukcji, zabrakło istotnych informacji utrudniających czy wręcz uniemożliwiających jej uczestnikom prawidłowe sformułowanie problemu i jego rozwiązań. Rozpatrywany przypadek winien nasuwać co najmniej kilka rozwiązań wyłonionego problemu, a ponadto prowadzący sesję nie powinien ostatecznie informować jej uczestników, jak rozwiązano go w rzeczywistości. Ta ostatnia uwaga znajduje swe uzasadnienie w teorii, która mówi że przy pomocy metod heurystycznych nie doskonalą się uczestników w opanowaniu zasad, lecz w kształtowaniu własnego systemu umiejętności logicznego i analitycznego rozumowania przed podejmowaniem decyzji. Dlatego podawanie wzorcowego lub zaistniałego rozwiązania byłoby szkodliwe, gdyż identyczne sytuacje nie powtarzają się.
- **Metoda sytuacyjna** polega na zespołowym analizowaniu i rozwiązywaniu przez wszystkich uczestników sesji pewnych, zazwyczaj fikcyjnych choć prawdopodobnych, złożonych sytuacji, za którymi i przeciw którym przemawiają jakieś racje. Zadaniem uczestników jest zrozumieć te sytuacje oraz podjąć decyzje w sprawie ich rozwiązania, a następnie przewidzieć skutki takich oraz innych ewentualnych decyzji. Metoda sytuacyjna wymaga wcześniejszego przygotowania obszernych i dokładnych opisów, które to doręcza się uczestnikom na długo przed rozpoczęciem zajęć, ponieważ wymagają one uprzedniego, wnikliwego poznania. Z kolei opisy te stanowią materiał do wielogodzinnych lub wielodniowych prób wspólnego rozwiązania zakreślonych tam sytuacji.
- **Giełda pomysłów**, zwana również burzą mózgów, polega na zespołowym wytwarzaniu - zależnie od przyjętego wariantu metodycznego w czasie od kilkunastu minut do jednej godziny - w atmosferze swobody i współzawodnicstwa, możliwie największej liczby nowych, często zaskakujących pomysłów rozwiązania jakiegoś zadania oraz ich ocenie przez cały zespół. Najlepsze wyniki uzyskuje się w 10-12-osobowym gronie specjalistów, powiększonym

o kilka osób, które mało lub zupełnie nie znają się na danym zagadnieniu, ale cechują się żywym, twórczym umysłem.

Ocena dokonywana jest dopiero w 48 godzin po zebraniu wszystkich wytworzonych pomysłów, co zapobiega jej hamującemu wpływowi, który pojawia się zwykle, gdy dokonuje się natychmiastowej oceny pierwszego pomysłu.

- ***Metody operatywne**, istotą których jest nauka przez działanie, polegają na kierowaniu samodzielną pracą uczących się.* Uważa się, że wiedza i umiejętności nabyte za pomocą metod operatywnych są znacznie trwalsze od tych, które zdobywamy innymi metodami. Zazwyczaj wśród metod operatywnych wyróżnia się ćwiczenia oraz zajęcia praktyczne i przyjmuje, że:
- ***Metoda ćwiczeń** sprowadza się do kształtowania umiejętności i nawyków pracy umysłowej, niezbędnych przy wykonywaniu różnych zadań teoretycznych.*
- ***Metoda praktycznego działania** jest sposobem opanowywania nowych wiadomości, a zarazem nabywania umiejętności (sprawności) posługiwania się nimi w działaniach praktycznych.*

Autor zdaje sobie sprawę, że niniejsza praca ma tylko charakter wstępny, inspirujący do opracowania w przyszłości dla potrzeb państwowej rolniczej instytucji doradczej pełniejszego leksykonu obejmującego możliwie najbardziej adekwatną terminologię z zakresu pozaszkolnej oświaty dorosłych. W opracowaniu takiego leksykonu niezbędny jest udział uznanych andragogów oraz kompetentnych przedstawicieli rolniczej praktyki doradczej.

*EDWARD GACEK**MARCIN BEHNKE**Centralny Ośrodek Badania Odmian Roślin Uprawnych
w Słupi Wielkiej*

ORGANIZACJA BADAŃ ODMIANOWYCH I FORMY PROMOCJI WYNIKÓW W PRAKTYCE ROLNICZEJ

Doradztwo rolnicze jest tematem bardzo szerokim, obejmującym swym zakresem wiele odrębnych dziedzin, których generalnym celem jest pomoc w poprawie warunków życia na wsi, między innymi poprzez polepszenie efektywności gospodarowania w rolnictwie. Jedną z najważniejszych dziedzin, które mają bezpośredni wpływ na efektywność gospodarowania jest doradztwo agrotechniczne, rozumiane jako pomoc we wdrażaniu do praktyki rolniczej najnowszych osiągnięć nauki i techniki.

Zagadnienie to w ostatnich latach nabiera coraz większego znaczenia. Corocznie na rynek trafia wiele nowych środków produkcji, takich jak nawozy, środki ochrony roślin, odmiany, maszyny itp., a ich żywot rynkowy jest coraz krótszy. Zwiększa się też agresywność marketingowa firm produkujących te produkty. Śledzenie zmian asortymentu tych produktów, jak i wybór najkorzystniejszych wariantów przez samych rolników staje się coraz trudniejsze. Coraz częściej poszukiwani są fachowcy zajmujący się na co dzień tymi zagadnieniami i potrafiący w sposób fachowy doradzić producentom. W naszym kraju zadanie to napotyka na dodatkową trudność z uwagi na pogłębiający się w ostatnich latach regres doświadczalnictwa polowego, w którym wartość gospodarcza tych nowych produktów byłaby w sposób obiektywny weryfikowana w polowych warunkach doświadczalnych.

Przykładem może być rynek nasienny. Obecnie legalnie można prowadzić obrót materiałem siewnym tylko tych odmian, które znajdują się w polskim Rejestrze Odmian (z małymi wyjątkami). W ostatnich latach obserwuje się tendencję do wzrostu liczby odmian zarejestrowanych, w niektórych gatunkach liczba ta wynosi już ponad pięćdziesiąt (burak cukrowy, kukurydza, ziemniak). Wybór najlepszej odmiany bez prowadzenia stałych i obiektywnych badań jest więc bardzo trudny, a nawet niemożliwy. Sytuacja ta znacznie się jeszcze po-

gorszy po przystąpieniu Polski do UE, kiedy to na nasz rynek legalnie będzie mógł trafić materiał siewny wszystkich odmian znajdujących się w Katalogu UE, a jest ich w wielu gatunkach po kilkaset. Dlatego też bardzo pilną potrzebą jest stworzenie systemu potrafiącego zobiektywizować ocenę wartości gospodarczej poszczególnych odmian i wskazać najlepsze do uprawy w warunkach naszego kraju.

Próbie naprawy tej sytuacji, podjął Centralny Ośrodek Badania Odmian Roślin Uprawnych, tworząc zręby tzw. Porejestrowego Doświadczalnictwa Odmianowego (PDO). Poprzez Porejestrowe Doświadczalnictwo Odmianowe należy rozumieć system doświadczeń odmianowych, w większości gatunków szczebla wojewódzkiego, mających na celu poszerzenie informacji o wartości gospodarczej odmian, z uwzględnieniem ich reakcji na warunki siedliskowe i elementy agrotechniki. Badania odmianowe realizowane w strukturze PDO mają być ukierunkowane bezpośrednio na potrzeby praktyki rolniczej. Na ich bazie dla ważniejszych gospodarczo gatunków roślin uprawnych tworzone będą listy odmian najbardziej przydatnych do uprawy.

Wzorem krajów UE, w porejestrowym doświadczalnictwie odmianowym (PDO), powinny współpracować ze sobą: terytorialna administracja rządowa i samorządowa, samorządy rolnicze, służby doradcze, firmy hodowlano-nasienne, jednostki naukowo-badawcze, związki plantatorów, przemysł przetwórczy oraz inne instytucje i organizacje zainteresowane tą problematyką.

Program tworzenia porejestrowego doświadczalnictwa odmianowego (PDO), został zaakceptowany przez resort rolnictwa i włączony do Średniookresowej Strategii Rozwoju Rolnictwa w lipcu 1998 roku. Obowiązujące obecnie akty prawne - ustawa o samorządzie województwa z dnia 5 czerwca 1998 roku (w art. 11, ust. 2, pkt 1 i 6); ustawa „o izbach rolniczych” z dnia 14 grudnia 1995 roku (w art. 5, ust. 1, pkt 5 i 6) sankcjonują legalność prowadzenia PDO na szczeblu województw. Założenia PDO znajdują również swój wyraz w nowelizacji „ustawie o nasiennictwie”.

W Polsce Porejestrowe Doświadczalnictwo Odmianowe prowadzone będzie w wyznaczonych punktach doświadczalnych, przystosowanych pod względem maszynowym i ludzkim do wykonywania tego typu działalności. Są to przede wszystkim stacje doświadczalne oceny odmian, jednostki hodowlane, punkty doświadczalne jednostek badawczo-rozwojowych i uczelni, ośrodki doradztwa rolniczego itp. W każdym województwie wyznaczono już tzw. wiodącą stację PDO, której statutowym zadaniem jest organizacja i merytoryczny nadzór nad poprawną realizacją różnych typów doświadczeń odmianowych na obszarze województwa, a w szczególności:

- przygotowanie planu doświadczeń porejestrowych na szczeblu województwa, w części merytorycznej i finansowej,
- staranie się o pozyskanie środków finansowych na działalność doświadczalną,

- przygotowanie zleceń na wykonanie doświadczeń przez zleceniobiorców,
- organizacja i nadzór nad poprawnym prowadzeniem doświadczeń,
- przyjęcie wyników doświadczeń oraz rozliczenia finansowego,
- opracowywanie i publikacja wyników,
- przygotowanie wojewódzkiej listy odmian najbardziej przydatnych do uprawy, we współpracy z COBORU,
- wdrażanie i upowszechnianie wyników doświadczeń.

Przy przygotowaniu planu doświadczeń porejestrowych, zarówno w części merytorycznej jak i finansowej, wiodąca stacja PDO i inne podmioty prowadzące doświadczenia powinny ściśle współpracować z wojewódzkim zespołem opiniodawczo-doradczym PDO. Zespoły takie powstały we wszystkich województwach w pierwszej połowie 1999 roku. Przewodniczącymi tych zespołów w większości zostali wybrani dyrektorzy wiodących stacji PDO (tabela 1). W skład zespołów najczęściej weszli przedstawiciele:

- samorządu wojewódzkiego i rolniczego,
- administracji rządowej,
- stacji doświadczalnych oceny odmian,
- rolniczych służb doradczych,
- nauki rolniczej (uczelnie, jednostki badawczo-rozwojowe),
- jednostek hodowlanych i nasiennych,
- organizacji i związków działających na rzecz rolnictwa,
- producentów rolnych i przetwórstwa.

Do zadań wojewódzkich zespołów PDO, należy między innymi:

- ustalanie potrzeb doświadczalnictwa odmianowego w województwie,
- opracowanie zasad współpracy między stacją wiodącą PDO, a pozostałymi jednostkami doświadczalnymi w województwie,
- ustalanie typu, zakresu, metodyki i lokalizacji doświadczeń stosownie do potrzeb województwa,
- ustalanie zasad opracowania wyników.

W roku 2000 przewiduje się również powołanie Centralnego Zespołu d/s Porejestrowego Doświadczalnictwa Odmianowego. COBORU we współpracy z Centralnym Zespołem PDO będzie sprawować nadzór merytoryczny nad ogólnokrajowym systemem porejestrowego doświadczalnictwa odmianowego. Do zadań Centralnego Zespołu PDO będzie należeć m.in.:

- ustalanie zasad współpracy w zakresie PDO pomiędzy jednostkami zainteresowanymi tworzeniem, testowaniem, wdrażaniem i użytkowaniem postępu odmianowego,

- opracowywanie ogólnych wytycznych do zakresu badań i metodyk doświadczalnictwa porejestrowego,
- opracowywanie ogólnych metod i kryteriów opracowania wyników badań oraz zasad tworzenia list odmian najbardziej przydatnych do uprawy.

Tabela 1

**Przewodniczący regionalnych zespołów
porejestrowego doświadczalnictwa odmianowego**

Województwo	Imię i nazwisko	Instytucja	Numer telefonu	
			kierunkowy	numer
dolnośląskie	Ludwik Kotowicz	SDOO Tomaszów B.	0-76	818-93-96
kujawsko-pomorskie	Lech Chojnicki	SDOO Chrzastowo	0-52	385-20-52
lubelskie	Wiesław Czajka	SDOO Cicibór	0-83	345-70-67
lubuskie	Czesław Kondraciuk	SDOO Lubinicko	0-68	382-63-17
łódzkie	Zbigniew Jaroszczak	SDOO Łučníerz	0-42	717-03-65
małopolskie	Julia Tokarczyk	SDOO Węgrzce	0-12	285-87-81
mazowieckie	Cezary Zdanowski	SDOO Kawęczyn	0-46	861-35-10
opolskie	Kazimierz Pyziak	SDOO Głubczyce	0-77	485-26-94
podkarpackie	Teodozy Róžański	SDOO Przecław	0-17	581-31-77
podlaskie	Bronisław F. Puczel	SDOO Krzyzewo	0-86	476-43-00
pomorskie	Mirosława Domańska	SDOO Radostowo	0-58	536-86-18
śląskie	Norbert Styrz	SDOO Pawłowice	0-32	233-41-87
świętokrzyskie	Zenon Krzysztofik	SDOO Słupia J.	0-41	381-60-03
warmińsko-mazurskie	Henryk Pastuszek	SDOO Wrocikowo	0-89	514-82-31
wielkopolskie	Henryk Harasim	SDOO Kościelna W.	0-62	761-66-28
zachodnio-pomorskie	Józef Mak	SDOO Karżniczka	0-59	811-30-43
Koordinacja na szczeblu centralnym	Samodzielna Pracownia Porejestrowego Doświadczalnictwa Odmianowego COBORU Słupia Wielka; kierownik - Behnke Marcin		0-61	285-23-41

Doświadczenia polowe w ramach systemu PDO prowadzone będą w pierwszym etapie głównie jako ścisłe doświadczenia odmianowo-czynnikowe, a w przyszłości również jako doświadczenia wdrożeniowe i upowszechnieniowe.

Docelowo porejestrowe doświadczalnictwo odmianowe powinno być finansowane ze środków: użytkowników odmian, związków producentów, samorządów i organizacji rolniczych i innych podmiotów zainteresowanych wdrażaniem

postępu odmianowego, gdyż podmioty te w największym stopniu korzystają z dokonującego się postępu w tej dziedzinie. Jednak w pierwszym etapie powinno być wspierane również przez budżet centralny.

Głównie korzyści jakie polskie rolnictwo powinno odnieść z realizacji programu PDO to:

- bardziej efektywne wykorzystanie postępu biologicznego,
- ustawiczne zapewnianie informacji o wartości gospodarczej odmian, w tym również ich reakcji na różne czynniki agrotechniczne,
- ułatwienie rolnikom i użytkownikom odmian trafego wyboru odmian dzięki tworzeniu list odmian najbardziej przydatnych do uprawy,
- kontrola nadmiernego dopływu do rolnictwa, odmian mniej wartościowych, zarówno krajowych, jak i zagranicznych,
- system PDO będzie w przyszłości jedynym, opartym na merytorycznych postulatach mechanizmem regulacji i cenzorem dopływu odmian na rynek polski (co będzie szczególnie istotne po wejściu Polski do UE).

W dalszej perspektywie, porejestrowe doświadczalnictwo odmianowe, powinno przekształcić się w sieć terenowego doświadczalnictwa rolniczego, obejmującego swym zakresem wszelkie typy doświadczeń polowych niezbędnych dla potrzeb praktyki rolniczej.

W pierwszym sezonie doświadczalnym (1998/1999) w ramach programu PDO założono łącznie 216 doświadczeń z zarejestrowanymi odmianami zbóż (pszenica ozima i jara, jęczmień ozimy i jary, pszenżyto ozime i owies), rzepaku ozimego, grochu, ziemniaka, kukurydzy i buraka cukrowego. 66 (tj. 31%) spośród tych doświadczeń zostało sfinansowanych ze środków pozabudżetowych. Były to doświadczenia, które w większości na własnym terenie założyły jednostki spoza COBORU, głównie firmy hodowlane i ośrodki doradztwa rolniczego.

Pod koniec 1999 roku ukazały się pierwsze publikacje z wynikami doświadczeń PDO wydane przez COBORU oraz inicjatywne zespoły wojewódzkie (woj. dolnośląskie, śląskie, wielkopolskie). W województwie dolnośląskim wydano również modelowe opracowanie pod tytułem: „Podstawy organizacji i planowania doświadczalnictwa z zarejestrowanymi odmianami roślin uprawnych na Dolnym Śląsku”, przygotowane przez przedstawicieli nauki z tego terenu oraz specjalistów COBORU.

W bieżącym sezonie (1999/2000) w ramach programu PDO założono łącznie już ponad 490 doświadczeń, z czego jedynie 187 ze środków budżetowych (Fundusz Postępu Biologicznego). Największą grupę stanowią doświadczenia ze zbożami (ponad 330 doświadczeń), które w 60% zostały sfinansowanych ze środków lokalnych, uzyskanych dzięki działalności inicjatywnych Wojewódzkich Zespołów PDO (około połowę z nich stanowią doświadczenia założone na własny koszt przez jednostki spoza COBORU). Z inicjatywy Zespołów zostanie

również założona część doświadczeń z rzepakami i ziemniakami. Poza tym, we współpracy z Polskim Związkiem Producentów Kukurydzy, założono doświadczenia z odmianami kukurydzy, a we współpracy z przemysłem cukrowym i firmami hodowlanymi - doświadczenia z odmianami buraka cukrowego. Obok przedstawianej działalności merytorycznej kontynuowane są dalsze prace nad tworzeniem systemu PDO w aspekcie prawnym, organizacyjnym i technicznym.

Szerokie włączenie się Ośrodków Doradztwa Rolniczego w prace Porejestrowego Doświadczalnictwa Odmianowego wydaje się niezbędne do właściwego funkcjonowania tego systemu, a także właściwego działania doradztwa agrotechnicznego, którego jednym z najważniejszych elementów jest doradztwo odmianowe.

Ośrodki Doradztwa Rolniczego posiadający rozwinięty system współpracy z lokalnymi jednostkami rolniczymi, polegający na wydawaniu rolniczych czasopism i innych biuletynów, organizowaniu licznych szkoleń, a przede wszystkim na bezpośrednich kontaktach z ludźmi, są najlepiej przystosowane do upowszechniania w terenie założeń programowych Porejestrowego Doświadczalnictwa Odmianowego. Jest to bardzo istotne zwłaszcza w początkowym etapie realizacji programu. Ośrodki Doradztwa Rolniczego są również bardzo dobrym miejscem dla upowszechniania wyników doświadczeń prowadzonych w ramach PDO. W przyszłości doświadczenia te będą stanowiły podstawę wiedzy o wartości gospodarczej poszczególnych odmian.

Pracownicy ODR-ów mają również ważną rolę do odegrania jako członkowie wojewódzkich Zespołów PDO. Ich doświadczenie oraz wiedza będą pomocne przy ustalaniu potrzeb doświadczalnictwa odmianowego w województwie: liczby oraz lokalizacji doświadczeń w poszczególnych gatunkach, ustalaniu doborów odmian do badań, proponowaniu zmian metodycznych, które pokrywają się z potrzebami terenu itp. W przyszłości powinni mieć oni również wpływ na tworzenie list odmian najbardziej przydatnych do uprawy na danym terenie.

W niektórych województwach Ośrodki Doradztwa Rolniczego włączyły się już obecnie bardzo mocno w realizację programu Porejestrowego Doświadczalnictwa Odmianowego zakładając doświadczenia na własnym terenie lub u rolników, a także pomagając w upowszechnianiu wyników. Należą do nich przede wszystkim ośrodki w Łosiuwie, Szepietowie, Kalsku, Karniowicach, Gdańsku, Mikołowie, „Poświętnym”- Płońsku i Boguchwale.

LITERATURA

Gacek E.: Urzędowe badania, rejestracja i ochrona prawna odmian roślin uprawnych w krajach Unii Europejskiej i w Polsce. Wiadomości Odmianoznawcze, nr 69 1998, s. 69.

Gacek E.: Program porejestrowego doświadczalnictwa odmianowego w Polsce. Hodowla Roślin i Nasiennictwo, nr 3, 1998, ss. 32-34.

Gacek E.: Problemy dostosowania polskiego doświadczalnictwa rolniczego i wdrażanie postępu odmianowego do gospodarki rynkowej i standartów UE. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 2⁽²¹⁾ 1999, ss. 143-146.

Gacek E., Behnke M.: Stan realizacji porejestrowego doświadczalnictwa odmianowego w Polsce. Hodowla Roślin i Nasiennictwo, nr 3 1999, ss. 42-47.

STEFAN WOLNY

Instytut Ochrony Roślin w Poznaniu

ISTOTNA ROLA DORADZTWA TECHNOLOGICZNEGO W UPOWSZECHNIANIU I WDRAŻANIU ZASAD DOBREJ PRAKTYKI OCHRONY ROŚLIN

WPROWADZENIE

Międzynarodowa Konwencja Ochrony Roślin nakłada na kraje – sygnatariusze obowiązek solidarnego zapobiegania rozprzestrzenianiu się oraz zwalczania sprawców chorób, szkodników i chwastów występujących na ich terytorium (Lipa 1995, Wolny 1998a). Od chwili rozpoczęcia stosowania w produkcji roślinnej chemicznych środków ochrony roślin jednym z zasadniczych problemów stało się ustalenie takich zasad postępowania, aby wykluczyć lub przynajmniej ograniczyć do minimum niepożądane skutki uboczne wprowadzenia pestycydów do środowiska przyrodniczego. W skali międzynarodowej: rejonu geograficznego lub kontynentu wytyczne opracowywane gremialnie przez zespoły ekspertów powoływanych w ramach regionalnych organizacji ochrony roślin muszą uwzględniać standardy dobrej praktyki ochrony roślin (Wolny 1998b; 1998c). Podstawowe zasady Dobrej Praktyki Ochrony Roślin zostały ustalone już od dawna (EPPO 1994; Lipa 1996; Lipa, Bartkowski 1996). Pewne elementy dobrej praktyki ochrony roślin zostały pomieszczone w Polskim Kodeksie Dobrej Praktyki Rolniczej przygotowanym staraniem Instytutu Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa przy współudziale Instytutu Melioracji i Użytków Zielonych oraz Instytutu Ochrony Roślin (Pruszyński i Wolny, 1998; Wolny i Pruszyński, 1998; Wolny 1998b; Praca zbiorowa, 1999).

Zostały one zebrane w Przewodniku Dobrej Praktyki Ochrony Roślin, jako zbiór elementarnych wskazówek dotyczących skutecznego i bezpiecznego stosowania środków ochrony roślin (Pruszyński i Wolny, 2000). Zamiast zatem wymienić bardziej lub mniej szczegółowo kolejne uwagi dotyczące bezpiecznego i prawidłowego przygotowywania zabiegu chemicznego, jego wykonywania i zakończenia wszystkich działań z nim związanych wystarczy powołać się na konieczność przestrzegania Dobrej Praktyki Ochrony Roślin. Dotyczy to zarówno

no najwyższych aktów prawnych, np. Ustawy o ochronie roślin i odpowiednich rozporządzeń, jak również wszelkich materiałów instruktażowych, poradników, podręczników i innych ogólnie dostępnych wydawnictw edukacyjno-upowszechnieniowych. Dla przykładu w krajach Unii Europejskiej sprawy te reguluje odpowiedni zapis w Dyrektywie Rady Unii Europejskiej nr 91/414/EEC z dnia 15 lipca 1991 roku.

Celem niniejszego artykułu jest zwrócenie uwagi na rolę doradztwa technologicznego we wdrażaniu zasad dobrej praktyki ochrony roślin wśród rolników, ogrodników, sadowników i wszystkich innych osób związanych w swej pracy zawodowej ze środkami ochrony roślin.

OBSZARY DZIAŁAŃ OBJĘTYCH ZALECENIAMI DOBREJ PRAKTYKI OCHRONY ROŚLIN ORAZ NIEKTÓRE ZAPISY USTAWOWE

Obowiązujące ustawodawstwo i uregulowania prawne dotyczące ochrony roślin w Polsce, w szczególności obrotu i stosowania środków ochrony roślin

- Obwieszczenie Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej w sprawie jednolitego tekstu Ustawy o ochronie roślin. Ustawa z dnia 12 lipca 1995 roku o ochronie roślin uprawnych. Dz. Ustaw z dn. 8 VIII 1995 r., Nr 90, poz. 446 (**tekst jednolity Dz. Ustaw Nr 66 poz. 751 z 1999 roku**).
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej z dnia 28 grudnia 1998 roku w sprawie nadania statutu Głównemu Inspektoratowi Ochrony Roślin. Dz. Ustaw Nr 166 poz. 1250 z dnia 31 grudnia 1998 roku oraz
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej z dnia 28 grudnia 1998 roku w sprawie zasad organizacji wojewódzkich inspektoratów ochrony roślin. Dz. Ustaw Nr 6 poz. 444 z dnia 21 stycznia 1999 roku.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej z dnia 12 marca 1996 roku w sprawie szczegółowych zasad wydawania zezwoleń na dopuszczenie środków ochrony roślin do obrotu i stosowania. Dz. Ustaw z dn. 24 IV 1996 r., Nr 48, poz. 212.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej z dnia 6 lutego 1996 roku w sprawie zwalczania organizmów szkodliwych. Dz. Ustaw z dn. 14 lutego 1996 r., Nr 15, poz. 81. (Wkładka w miesięczniku „Ochrona Roślin” Nr 10, 1995, s. 39-58).
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej z dnia 11 lutego 1999 roku w sprawie szczegółowych zasad przeprowadzania badań sprzętu do stosowania środków ochrony roślin. Dz. Ustaw z dn.

10 marca 1999 r., Nr 20, poz. 175. (Wkładka w miesięczniku „Ochrona Roślin” Nr 6, 1999, s. 4-9).

- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej z dnia 10 stycznia 1991 roku w sprawie bezpieczeństwa i higieny pracy przy stosowaniu i magazynowaniu środków ochrony roślin oraz nawozów mineralnych i sztucznych w rolnictwie. Dz. Ustaw Nr 14, poz. 64.
- Polska Norma: Środki ochrony roślin. Pakowanie, przechowywanie i transport. Polski Komitet Normalizacyjny Pr PN-C-04657 Grupa katalogowa ICS 65.100 Ustanowiona przez Polski Komitet Normalizacyjny dnia 19 kwietnia 1999. (Zastępuje w całości dotychczasową normę: Pestycydy. Pakowanie, przechowywanie i transport. PK Normalizacji, Miar i Jakości, PN-93, C-04657. Ustanowioną dnia 25 stycznia 1993 roku, obowiązującą od 1 stycznia 1994 roku).

Wymienione powyżej aktualnie obowiązujące w Polsce akty prawne gwarantują realizację podstawowych elementów dobrej praktyki ochrony roślin.

W artykule poddano analizie niektóre z 10 szczegółowych zasad dobrej praktyki ochrony roślin, ustalonych przez Grupę Roboczą Europejskiej i Śródziemnomorskiej Organizacji Ochrony Roślin (OEPP/EPPO) na spotkaniu w Harpenden (Wielka Brytania, 1987).

1. Czynniki uprawowe i agrotechniczne metod zwalczania organizmów szkodliwych

Dobry stan fitosanitarny roślin zależy w decydującym stopniu od dobrej praktyki rolniczej, dostosowanej do warunków lokalnych i uwzględniających aktualną sytuację ekonomiczną oraz opłacalność produkcji. Odwrotnie, na efektywność działań w ramach dobrej praktyki rolniczej bezpośredni lub pośredni wpływ mają profilaktyka i zwalczanie organizmów szkodliwych.

Pierwszorzędnymi warunkami dobrej praktyki są:

- niedopuszczenie do zawleczenia organizmów szkodliwych na pola, na których dotąd nie występują;
- selekcja zdrowego materiału rozmnożeniowego roślin (nasiona, kłącza, bulwy, sadzonki, rozsada itp);
- odpowiednie zmianowanie, w tym wykorzystanie odmian odpornych i mniej wrażliwych;
- usuwanie chwastów mogących być siedliskiem agrofagów i źródłem infekcji;
- wybór terminu siewu lub sadzenia, z uwzględnieniem przewidywanego pojawu agrofaga.

Obowiązek kontrolowania stanu zdrowotnego upraw, zwalczania pojawiających się agrofagów szkodliwych i zapobiegania ich rozwlekaniu określa Ustawa. Ponadto, nakłada ona obowiązek współdziałania z miejscową Inspekcją Ochrony Roślin.

2. Skład gatunkowy agrofagów lokalnych i progi ich szkodliwości

Programy dobrej praktyki ochrony danej uprawy mogą się różnić między sobą w zależności od hierarchii ważności agrofagów szkodliwych w danym kraju, regionie lub w danym sezonie. Wynika to z różnic klimatycznych, topograficznych i innych czynników charakterystycznych dla danego terytorium. W przypadku konieczności przeprowadzenia zabiegu zwalczania na jednym polu kilku szkodników pojawiających się w tym samym okresie - lepszym programem ochrony, z punktu widzenia dobrej praktyki ochrony roślin, będzie ten, w którym zaleca się zastosowanie jednego środka ochrony roślin przeciwko tym agrofagom. Natomiast do likwidacji tylko jednego, ściśle określonego agrofaga powinno się dobierać środki o działaniu selektywnym.

Minister Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej ustala ogólnie listę organizmów szkodliwych podlegających obowiązkowi zwalczania na terenie całego kraju. Są to agrofagi o znaczeniu kwarantannowym, przeważnie nie występujące na terenie całego kraju lecz lokalnie na ściśle określonym i ograniczonym terenie. Lista ta ma większe znaczenie dla importu, chociaż może także istotnie wpływać na możliwości eksportu.

Poza „organizmami szkodliwymi podlegającymi obowiązkowi zwalczania” w środowisku rolniczym występuje wiele agrofagów szkodliwych nie mających znaczenia kwarantannowego, a mimo to istotnie zagrażających uprawom roślin. Obok rolników, ogrodników, leśników i innych grup zawodowo związanych z produkcją roślinną, bezpośrednio zainteresowanych stanem fitosanitarnym upraw obowiązek kontroli fitosanitarnej spoczywa także, z mocy prawa, na inspektorach IOR.

3. Stosowanie środków ochrony roślin zgodnie z zakresem rejestracji wyszczególnionym w etykiecie - instrukcji stosowania

Ze względu na bezpieczeństwo ludzi, zwierząt, ochronę środowiska każdy środek ochrony roślin należy stosować wyłącznie do celów określonych w etykiecie - instrukcji stosowania i ściśle według podanych w niej zaleceń. Poza względami bezpieczeństwa przestrzeganie zakresu rejestracji, dawek oraz warunków stosowania podanych w etykiecie - instrukcji stosowania zapewnia uniknięcie ewentualnych uszkodzeń roślin (wrażliwość odmianowa) oraz jest gwarancją optymalnej skuteczności zabiegu. W pierwszej kolejności należy stosować

środki biologiczne, hodowlane i agrotechniczne, aby ograniczyć stosowanie środków chemicznych.

Zgodnie z duchem dobrej praktyki ochrony roślin jest prawnie zagwarantowane zastrzeżenie o specjalnym doborze środków ze względu na zdrowie ludzi i ochronę środowiska, a zwłaszcza miejsc spełniających szczególne funkcje: ujęcia wody pitnej, tereny uzdrowiskowe i parki narodowe. Minister Rolnictwa ogłasza corocznie w Dzienniku Urzędowym Ministerstwa wykaz środków ochrony roślin dopuszczonych do obrotu i stosowania.

4. Wybór substancji biologicznie czynnej, dawki, formy oraz wielkości zużycia cieczy użytkowej preparatu, a także liczby, terminu i częstotliwości zabiegów

Zgodnie z etykietą - instrukcją stosowania załączoną do każdego opakowania środka ochrony roślin - jest niedopuszczalne zawyżanie zalecanych dawek (między innymi ze względu na pozostałości substancji biologicznie czynnej w częściach roślin lub w produktach roślinnych, fitotoksyczność zwłaszcza herbicydów, nieopłacalność zabiegu).

Jednym z zadań Inspekcji Ochrony Roślin jest podawanie do publicznej wiadomości decyzji o terminie, sposobie likwidacji organizmów szkodliwych, mających znaczenie kwarantannowe. Ustawa nie precyzuje, na kim spoczywa obowiązek opracowywania i upowszechniania wiedzy o najnowszych metodach rozpoznawania, zapobiegania masowym pojawom oraz zwalczania innych agrofagów lokalnych.

5. Aparatura i technika zabiegów

Prawidłowy wybór aparatury i techniki dostosowanej do warunków danej uprawy oznacza, iż na roślinę została naniesiona taka ilość środka ochrony roślin, która zapewnia wysoką skuteczność biologiczną lub całkowitą likwidację szkodliwego agrofaga, bez strat w cieczy użytkowej (w wyniku jej znoszenia, spływania z roślin i wsiąkania do gleby itp.).

Zgodnie z ustawą o ochronie roślin uprawnych, wszystkie aparaty do wykonywania zabiegów ochrony roślin podlegają obowiązkowemu przeglądowi technicznemu, przeprowadzanemu przez wyspecjalizowane i odpowiednio wyposażone punkty kontroli technicznej.

6. Biologiczne metody ochrony roślin

Dobra praktyka ochrony roślin zakłada szerokie i prawidłowe wykorzystanie środków biologicznego zwalczania, oddzielnie lub zintegrowanych z preparatami chemicznymi. Ustawa przewiduje dopuszczenie do obrotu i stosowania także

środków ochrony roślin będących w istocie organizmami żywymi. Podobnie jak wszystkie chemiczne środki ochrony roślin podlegają one obowiązkowej procedurze rejestracyjnej. Ma to zapobiec niekontrolowanemu wprowadzaniu do środowiska naturalnego organizmów obcych, mogących spowodować trudne do przewidzenia konsekwencje.

Poprzez wykorzystywanie czynników biologicznego zwalczania należy rozumieć także tworzenie warunków dobrego rozwoju wszystkim organizmom pożytecznym już występującym na danym obszarze w sposób naturalny.

7. Zasady postępowania mające zapobiegać niekontrolowanym skutkom ubocznym zabiegów ochrony roślin

Za zgodne z dobrą praktyką ochrony roślin należy uznać tylko te programy ochrony roślin, które nie zagrażają pożytecznej i obojętnej faunie terenów uprawnych, w tym pszczół. Środki ochrony roślin, z wyjątkiem organizmów żywych, dopuszczone do obrotu i stosowania są klasyfikowane pod względem ich ewentualnej toksyczności dla pszczół i ryb. Podany w etykiecie-instrukcji stosowania zakres i sposób ich użycia wyklucza możliwość styczności środka z pszczołami.

W razie zagrożenia zdrowia ludzi, zwierząt lub skażenia środowiska, wojewoda może:

- zakazać, ograniczyć lub uzależnić stosowanie środków ochrony roślin od spełnienia określonych warunków;
- zakazać uprawy niektórych roślin na gruntach, na których zastosowano określone środki ochrony roślin.

Zgodnie z ustawą zabrania się zakładania upraw wymagających intensywnego stosowania środków ochrony roślin w odległości mniejszej niż 20 m od granicy wewnętrznego terenu ochrony strefy pośredniej źródeł i ujęć wody pitnej, zabudowań gospodarskich, pasiek, plantacji ziół, ogródków działkowych i rezerwatów przyrody oraz stosowania środków ochrony roślin:

- zaliczonych do I i II klasy toksyczności dla ludzi oraz środków chwastobójczych i desykantów sprzętem agrolotniczym;
- niezgodnie z okresami prewencji dla pszczół.

8. Bezpieczeństwo dla ludzi i środowiska przy stosowaniu, magazynowaniu, konfekcjonowaniu i przewożeniu środków ochrony roślin

W dobrej praktyce ochrony roślin należy bezwzględnie przestrzegać wszystkich przepisów prawnych obowiązujących w danym kraju, a chroniących pracowników wykonujących zabiegi, konsumentów produktów rolnych oraz środowisko naturalne przed niekorzystnymi następstwami zabiegów ochrony roślin.

Przepisy szczegółowe ustalają zasady postępowania, warunki techniczne i jakościowe dotyczące ubrania i sprzętu ochronnego.

Zakład pracy jest obowiązany między innymi zapewnić pracownikom zatrudnionym przy stosowaniu środków chemicznych myjnię sprzętu agrotechnicznego, z oczyszczalnią ścieków lub osadnikiem do ich neutralizacji.

O tym, iż każdorazowa decyzja o dopuszczeniu danego środka do obrotu i stosowania jest poprzedzona wszechstronną analizą składnika biologicznie aktywnego środka świadczy fakt zaangażowania w badania trzech niezależnie działających instytucji, przy czym sprzeciw którejkolwiek strony wstrzymuje procedurę rejestracyjną. Jednostkami upoważnionymi do wydawania opinii w sprawie bezpieczeństwa środka dla zdrowia ludzi, zwierząt oraz środowiska i jakości substancji biologicznie czynnych są:

- Państwowy Zakład Higieny - w zakresie bezpieczeństwa środka dla ludzi i zwierząt oraz jakości substancji biologicznie czynnych.
- Instytut Ochrony Środowiska - w zakresie bezpieczeństwa środka dla środowiska.
- Instytut Ochrony Roślin - w zakresie jakości substancji biologicznie czynnych danego środka.

Zgodne z intencją dobrej praktyki ochrony roślin jest konfekcjonowanie środków w małych opakowaniach, dostosowanych dla potrzeb drobnych producentów i działkowców. Odpowiednia norma określa szczegółowo warunki formowania jednostek ładunkowych, treść oznakowania, przechowywania i transportu środków ochrony roślin. Generalnie są to zasady respektujące wymagania dobrej praktyki ochrony roślin.

Istotną gwarancją bezpiecznego i skutecznego stosowania środków ochrony roślin jest dokładne zapoznanie się z treścią etykiety-instrukcji stosowania jeszcze przed zakupieniem środka. Są w niej wszystkie niezbędne informacje:

- rodzaj środka, jego forma użytkowa i sposób działania, nazwa handlowa, wraz z sumaryczną zawartością substancji biologicznie czynnych oraz kodem określonym w załączniku nr 4 do rozporządzenia,
- oznaczenie producenta,
- numer zezwolenia na dopuszczenie środka do obrotu i stosowania,
- nazwa zwyczajowa substancji biologicznie czynnej, wraz z określeniem grupy chemicznej, do której substancja ta należy, oraz jej zawartość,
- zawartość netto środka,
- numer partii środka,
- klasa toksyczności środka dla ludzi, pszczoł oraz ryb i innych organizmów wodnych,

- międzynarodowe symbole i objaśnienia podane w załączniku nr 5 do rozporządzenia,
- objawy zatrucia i sposób udzielania pierwszej pomocy ludziom,
- zakres stosowania środka, dawki, terminy, sposób sporządzania cieczy użytkowej, dane o ewentualnej fitotoksyczności i wrażliwości odmianowej,
- okres karencji i prewencji,
- data produkcji i okres ważności środka,
- międzynarodowe umowne znaki ostrzegawcze (piktogramy),
- informacja, czy dany środek można stosować w strefach ochronnych źródeł i ujęć wody,
- sposób magazynowania środka,
- sposób postępowania z opakowaniami, resztkami cieczy użytkowej i wodą po myciu sprzętu używanego do stosowania środka,
- numery telefonów ośrodków toksykologicznych.

DOBRA PRAKTYKA OCHRONY ROŚLIN W AKTACH PRAWNYCH UNII EUROPEJSKIEJ

W uzasadnieniu do Dyrektywy (91/414/EEC) z dnia 15 lipca 1991 roku w sprawie dopuszczania środków ochrony roślin do obrotu i stosowania (nieoficjalna konsolidacja z 30.10.1997 roku uwzględniająca poprawki i modyfikacje) wymienia się podstawy prawne i merytoryczne jej ustanowienia, wśród których czytamy między innymi:

„Biorąc pod uwagę fakt, iż:

- produkcja roślinna zajmuje bardzo ważne miejsce we Wspólnocie;
- *plony są systematycznie ograniczane przez szkodliwe agrofagi, włącznie z chwastami, co wymaga bezwzględnej ochrony roślin uprawnych...;*
- *jednym z najważniejszych sposobów ochrony roślin i produktów roślinnych przed agrofagami oraz poprawy produkcji rolniczej jest stosowanie środków ochrony roślin...;*
- *środki ochrony roślin mogą wywierać uboczny niekorzystny wpływ na ludzi, zwierzęta i środowisko...;*
- *środki ochrony roślin nie mogą być dopuszczone do obrotu lub stosowania bez oficjalnego upoważnienia, przy czym powinny one być stosowane zgodnie z zasadami dobrej praktyki ochrony roślin i ochroną integrowaną ...”*

Zgodnie z definicją zawartą w cytowanej Dyrektywie: „ochrona integrowana polega na racjonalnym stosowaniu kombinacji środków biologicznych, biotechnologicznych, chemicznych, agrotechnicznych i hodowlanych, przy czym użycie chemicznych środków ochrony roślin jest ograniczone do ściśle określonego

minimum, w wyniku czego populacja agrofaga utrzymuje się na poziomie nie powodującym ważnych ekonomicznie szkód lub strat."

Hasło zobowiązujące do respektowania zasad dobrej praktyki ochrony roślin pojawia się jeszcze kilkakrotnie w kolejnych artykułach.

W rozdziale: *Postanowienia ogólne*, Artykuł 3, pkt 3 czytamy:

*„Kraje Członkowskie powinny ustanowić regulacje prawne gwarantujące właściwe użycie środków ochrony roślin. Właściwe użycie oznacza spełnienie odpowiednich warunków określonych w Artykule 4 (normy klasyfikacyjne, opakowanie i oznakowanie) i wyszczególnionych w etykiecie-instrukcji stosowania, z uwzględnieniem zasad **dobrej praktyki ochrony roślin** jak również, o ile jest to tylko możliwe, zasad ochrony integrowanej.*"

Autorzy Dyrektywy odwołują się do dobrej praktyki ochrony roślin raz jeszcze w rozdziale zatytułowanym: *Włączanie substancji aktywnych do Aneksu I*.

Artykuł 5, pkt 1. *„W świetle najnowszej wiedzy naukowej i technicznej określona substancja aktywna może być włączona do Aneksu I na okres wstępny nie przekraczający 10 lat, o ile środki ochrony roślin zawierające tą substancję spełniają następujące warunki:*

- a) jej pozostałości, przy respektowaniu zasad **dobrej praktyki ochrony roślin**, nie będą miały żadnego szkodliwego wpływu na zdrowie ludzi lub zwierząt; na zanieczyszczenie wód gruntowych jak również jakiegokolwiek niekorzystny wpływ na środowisko. Pozostałości te, w przypadku ich istotnego znaczenia toksykologicznego lub środowiskowego mogą być określane ogólnie stosowanymi metodami;
- b) jej stosowanie, przy konsekwentnym przestrzeganiu zasad **dobrej praktyki ochrony roślin**, nie będzie miało żadnego szkodliwego wpływu na zdrowie ludzi lub zwierząt jak również jakiegokolwiek niedopuszczalnego wpływu na środowisko co zostało zastrzeżone w Art 4 (1) (b).

Substancje aktywne, według definicji zawartej w Dyrektywie, to substancje lub mikroorganizmy, z wirusami włącznie, charakteryzujące się ogólnym, względnie specyficznym działaniem na: organizmy szkodliwe; albo na rośliny, części roślin lub produkty roślinne.

DOBRA PRAKTYKA OCHRONY ROŚLIN W KRAJACH CZŁONKOWSKICH UNII NA PRZYKŁADZIE NIEMIEC

Wszystkie elementy dobrej praktyki ochrony roślin wynikające z warunków szczegółowych procedury rejestracyjnej substancji aktywnych środków ochrony roślin są obowiązkowo uwzględniane w odpowiednich przepisach prawnych krajów członkowskich Unii. Ponadto, w niektórych z nich wydaje się szczegółowe wskazania odnoszące się do prawidłowej i racjonalnej chemicznej ochrony roślin w celu ograniczenia zagrożeń z nią związanych. Są one wydawane w formie

przewodników, obwieszczeń lub kodeksów. Przykłady takich dokumentów podano opierając się na materiałach pochodzących z Niemiec.

Federalne Ministerstwo Wyżywienia, Rolnictwa i Leśnictwa w Bonn w porozumieniu z Federalnym Ministerstwem Zdrowia i Środowiska oraz Federalnym Ministerstwem Ochrony Przyrody i Bezpieczeństwa Jądrowego przyjęło 30 września 1998 roku dokument-obwieszczenie w sprawie zasad dobrej, fachowej praktyki w ochronie roślin obowiązujących na terytorium Niemiec (Bundesministerium für Ernährung, Landwirtschaft und Forsten 1998). Delegacją do opracowania i ogłoszenia tego dokumentu był zapis w „Ustawie o Ochronie Roślin” z dnia 14 maja 1998 roku (paragraf 2a, ustęp 2, zdanie drugie) opublikowanej w Federalnym Dzienniku Ustaw I, str. 971.

Zasady dobrej, fachowej praktyki ochrony roślin zostały opracowane według następującego układu treści:

1. Cel i zakres;
2. Zasady ogólne;
3. Zasady wykonywania zabiegów ochrony roślin przeciwko szkodliwym agrofagom;
4. Zasady oceny i szacowania szkód powodowanych przez czynniki chorobotwórcze, szkodniki i chwasty;
5. Zasady wyboru działań profilaktycznych i metod ochrony roślin;
6. Zasady merytorycznie uzasadnionego wyboru niechemicznych środków ochrony roślin;
7. Zasady merytorycznie uzasadnionego wyboru środków ochrony roślin stosowanych zgodnie z ustalonymi regułami;
8. Zasady merytorycznie uzasadnionego zastosowania aparatury ochrony roślin wykorzystywanej zgodnie z ustalonymi regułami;
9. Zasady przechowywania środków ochrony roślin, usuwania niewykorzystanych resztek lub środków przeterminowanych oraz pustych opakowań;
10. Zasady kontroli ewentualnych skutków ubocznych stosowania środków ochrony roślin oraz dokumentacja zabiegów;
11. Słowniczek.

Opracowanie to wydane w formie 56 stronicowej broszury, w ciekawym opracowaniu graficznym, formatu kieszonkowego, ilustrowanej kolorowymi zdjęciami tematycznymi jest bezpłatnie rozpowszechniane wśród doradców, instruktorów, rolników i innych grup zawodowo związanych z produkcją roślinną i jej ochroną przed agrofagami.

W Anglii, Szkocji i Walii wszystkie aspekty prawidłowego stosowania środków ochrony roślin włącznie z zasadami postępowania z zużytymi opakowaniami po pestycydach opublikowano w 1990 roku w Kodeksie dobrej praktyki

stosowania środków ochrony roślin (Code of Practice for the Safe Use of Pesticides on Farms and Holdings, Ministry of Agriculture, Fisheries and Food).

Obowiązujące zasady ochrony wód przed skażeniami środkami ochrony roślin zebrano w Kodeksie dobrej praktyki rolniczej dla ochrony wody (Code of Good Agricultural Practice for Protection of Water, MAFF) oraz w Przewodniku zwalczania chwastów na terenach nie użytkowanych rolniczo (Guidance for Control of Weeds on Non-Agricultural Land, MAFF).

Ochronę gleb przed skażeniem środkami ochrony roślin potraktowano bardzo wybiórczo i lapidarnie przy okazji wydania w 1993 roku Kodeksu Dobrej Praktyki Rolniczej (Code of Good Agricultural Practice for the Protection of Soil, MAFF).

WNIOSKI

1. Warunkiem skutecznego upowszechnienia i wdrożenia dobrej praktyki ochrony roślin jest dostępność informacji o jej zasadach. Przewodnik dobrej praktyki ochrony roślin powinien się znaleźć w podręcznej biblioteczce każdego, ktokolwiek stosuje środki ochrony roślin; przechowuje je, wprowadza do obrotu i handluje nimi; zajmuje się poradnictwem.
2. Aby umożliwić pełną realizację zasad dobrej praktyki ochrony roślin w praktyce należy każdej osobie zaangażowanej w pracy na rzecz ochrony roślin:
 - uświadomić obowiązki i odpowiedzialność jaka jest związana z pracą z chemicznymi środkami ochrony roślin.
 - udostępnić aktualną wiedzę poprzez wydawanie odpowiednich instrukcji i publikacji na temat bezpiecznego, skutecznego i zgodnego z szeroko rozumianym interesem człowieka, stosowania środków ochrony roślin.
3. Programy szkoleń powinny być zróżnicowane i dostosowane do konkretnych potrzeb słuchaczy. Inny zakres wiedzy należy przekazać właścicielom hurtowni środków chemicznych, a inny operatorom sprzętu ochrony roślin. W przypadkach osób odpowiedzialnych za techniczne wykonanie zabiegu, może się okazać konieczne szkolenie bardziej szczegółowe uwzględniające specyficzne warunki pracy (np. opryskiwanie zmniejszonymi ilościami cieczy użytkowej).
4. Służby doradcze powinny dysponować wszelkimi kompetencjami zawodowymi, aby udzielane porady spełniały wymagania dobrej praktyki ochrony roślin, a jednocześnie były realne, przynosiły oczekiwany efekt, satysfakcjonujący wszystkie strony.
5. Dowodem posiadania odpowiedniej wiedzy teoretycznej i praktycznej w zakresie dobrej praktyki ochrony roślin powinno być udokumentowane zaświadczenie uprawniające do pracy ze środkami ochrony roślin. Zasady dobrej praktyki ochrony roślin powinny wejść do obowiązkowego programu nauczania średnich i wyższych szkół rolniczych i leśnych.

LITERATURA

1. Bundesministerium für Ernährung, Landwirtschaft und Forsten. 1998. Gute fachliche Praxis im Pflanzenschutz. BMELF informiert, Bonn, 56 pp.
2. EPPO 1994. EPPO Guideline on good plant protection practice. No. 1. Principles of good plant protection practice. Bulletin OEPP/EPPO Bulletin 24: 233-240.
3. Lipa J.J. 1995: Międzynarodowa Konwencja Ochrony Roślin (IPPC). Materiały 35 Sesji Nauk. Inst. Ochr. Roślin, cz. 1: 28-35.
4. Lipa J.J. 1996. Zasady dobrej praktyki ochrony roślin ustalone przez EPPO. Post. Nauk Roln., nr 5: 115-122.
5. Lipa J.J., Bartkowski J. 1996: Dobra praktyka ochrony roślin: rekomendacje EPPO. Prog. Plant Protection/Post. Ochr. Roślin, 36(1): 81-87.
6. Polski Kodeks Dobrej Praktyki Rolniczej 1999. Praca zbiorowa pod redakcją: Ireny Duer i Mariusza Fotymy. IUNG Puławy, ss. 74.
7. Pruszyński S., Wolny S. 1998: Dobra praktyka w ochronie roślin. Materiały Konf. Nauk. „Dobre Praktyki w Produkcji Rolniczej”, Puławy, t.II: 431-442.
8. Pruszyński S., Wolny S. 2000. Przewodnik Dobrej Praktyki Ochrony Roślin. Instytut Ochrony Roślin, Poznań: ss. 52.
9. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej z dnia 10.01.1991 roku w sprawie bezpieczeństwa i higieny pracy przy stosowaniu i magazynowaniu środków ochrony roślin oraz nawozów mineralnych i sztucznych w rolnictwie. Dz. Ustaw Nr 14, poz 64.
10. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej z dnia 12.03.1996 roku w sprawie szczegółowych zasad wydawania zezwoleń na dopuszczenie środków ochrony roślin do obrotu i stosowania. (Wkładka w miesięczniku „Ochrona Roślin” nr 10, 1995: 11-37).
11. Ustawa z dnia 12.07.1995 roku o ochronie roślin uprawnych. Dz. Ustaw z dn. 8 VIII 1995 r., Nr 90, poz. 446. (Wkładka w miesięczniku „Ochrona Roślin” nr 10, 1995: 1-10).
12. Wolny S. 1998a: Rewizja Międzynarodowej Konwencji Ochrony Roślin FAO. Prog. Plant Protection/Post. Ochr. Roślin, 38(1): 301-309.
13. Wolny S. 1998b. Dobra praktyka rolnicza jako gwarancja bezpieczeństwa i skuteczności zabiegów ochrony roślin. Materiały Sympozjum „Stosowanie chemicznych środków ochrony roślin w uprawach rolniczych” IOR Poznań: 32-39.
14. Wolny S. 1998c: 10 Zebranie Grupy Roboczej EPPO do spraw Dobrej Praktyki Ochrony Roślin. Ochrona Roślin nr 11:17.
15. Wolny S., Pruszyński S. 1998: Obowiązujące ustawodawstwo i uregulowania prawne dotyczące ochrony roślin w Polsce a dobra praktyka ochrony roślin. Materiały Konf. Nauk. „Dobre Praktyki w Produkcji Rolniczej”, Puławy, t.II: 603-611.

ANNA WACHOWIAK

Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Zielonej Górze

ALEKSANDRA SWULIŃSKA-KATULSKA

Akademia Rolnicza w Poznaniu

WIEJSKIE GOSPODARSTWO DOMOWE – WOBEC WYMOGÓW AGROTURYSTYKI

Wstęp

Przemiany w Polsce uwiaryściły także zmiany w rozwoju agroturystyki. Znaczenie tej formy turystyki znacznie wzrosło. Głównym powodem wzrostu atrakcyjności agroturystyki jest pogorszenie się sytuacji dochodowej wielu rodzin, zarówno w mieście jak i na wsi. Dla mieszkańców miast jest to względnie tania forma wypoczynku, bliski kontakt z naturą, a także okazja do konsumowania zdrowej, mniej przetworzonej żywności. Korzyści mają także sami rolnicy. Oferując turystom szeroki zakres usług, powiększają swoje dochody, na które składają się dochody z działalności rolniczej i nierolniczej. W warunkach wolnego rynku często braku popytu na produkty rolnicze rolnicy, aby sprostać gustom klientów zmuszeni są zadbać o ich jakość. Pewną zachętą dla nabywców, w tym również dla turystów, jest zdrowa żywność. Stanowi to inspirację producentów do rozwijania produkcji bez stosowania nawozów mineralnych i środków ochrony roślin. Działalność pozarolniczą, w tym także turystyczną najczęściej podejmują ludzie młodzi, posiadający wykształcenie, nierzadko znający język obcy, a także wywodzący się ze wsi. Starsi mieszkańcy wsi są zazwyczaj nieufni wobec nowości i z dużą ostrożnością podejmują się nowych zadań, z którymi wiąże się ryzyko ekonomiczne. Zachowują raczej postawę bierną, w oczekiwaniu na poprawę koniunktury w rolnictwie. Narzekają również na obniżające się dochody i standard życiowy. Jak wynika z badań, rolnicy prowadzący, lub zamierzający prowadzić gospodarstwo agroturystyczne, najbardziej obawiają się podatków od dochodów z turystyki. Trudno od nich otrzymać informację dotyczącą poziomu uzyskiwanych dochodów. W obawie przed płaceniem podatku rolnicy unikają rejestracji dodatkowej działalności, dlatego też nie figurują w rejestrze jako gospodarstwa agroturystyczne.

Przez większość rolników agroturystyka bywa traktowana tylko jako działalność dodatkowa. Tymczasem z przeprowadzonych badań wynika, że w większości dochody z agroturystyki stanowią od 20 do 45% dochodów osiąganych z rolnictwa w gospodarstwach średnich, prowadzonych przez ludzi zajmujących się działalnością agroturystyczną bardziej poważnie. Dochody te mogą być znacznym uzupełnieniem domowego budżetu, pozwalającym choćby na podwyższenie standardu życia rolnika, np. wyposażenia gospodarstwa domowego, przeprowadzenia remontu, czy modernizacji gospodarstwa, etc. W zaprezentowanych rozważaniach chcemy więc zastanowić się nad bardzo ważnymi - tak z punktu widzenia gospodarza w gospodarstwie agroturystycznym, jak i jego klienta - wzajemnych relacjach pomiędzy: składnikami i cechami produktu turystycznego na wsi w relacjach z gospodarstwem domowym. Drugą kwestią, coraz bardziej znaczącą - po zakończeniu okresu „żywiolowego” w ofercie usług agroturystycznych - ma marka i jakość w kształtowaniu produktu agroturystycznego. Problemy te są ważne tak z punktu widzenia producenta jak i konsumenta tych produktów. W artykule prześledzono najważniejsze prawidłowości związane z wprowadzaniem marki w usługach agroturystycznych, relatywnie nowego elementu w agroturystyce.

1. Składniki i cechy produktu turystycznego na wsi - a wiejskie gospodarstwo domowe

Atrakcyjność agroturystyki ze względu na oczekiwania potencjalnych klientów przejawia się w różnych formach. W celu utrzymania i wzrostu atrakcyjności swego gospodarstwa, każdy rolnik powinien zadać sobie pytanie, co jest w stanie zaoferować i w jaki sposób zorganizować pobyt, żeby jego oferta została przez klienta wykorzystana.

Tworząc produkt turystyczny należy mieć na uwadze całokształt praw związanych z jego planowaniem, rozwojem, standaryzowaniem, segmentacją oraz powstawaniem marki. Produkt turystyczny związany ze wsią określają różnorodne usługi, zajęcia i urządzenia bazujące na charakterystycznych walorach wsi i wiejskich gospodarstw domowych, które społeczność wiejska prowadzi i sprzedaje turystom w celu zaspokojenia ich potrzeb.

Produktem jest to wszystko, co można zaoferować nabywcom do konsumpcji, użytkowania lub dalszego przerobu. Pojęcia tego nie można więc utożsamiać tylko z dobrem materialnym. Oprócz rzeczy fizycznych do produktów zalicza się również usługi, czynności, pomysły organizacyjne, a także idee.

Analizując dany produkt agroturystyczny oraz jego strukturę można wyróżnić siedem jego składników: miejsce, atrakcje, zakwaterowanie, wyżywienie, usługi, kupno usług oraz obsługa. Każdy z tych elementów posiada swoje cechy, które decydują o całości tworzonego produktu. Badania podają, że zadowolony

klient dzieli się swoimi pozytywnymi wrażeniami z 4-8 osobami, natomiast klient niezadowolony przekazuje swe negatywne odczucia 10-25 osobom. Niedostatecznie dopracowany składnik może być przyczyną niezadowolenia turysty, co w konsekwencji pozostawia pod znakiem zapytania jego przyjazd w roku następnym. Prowadzi też do antypromocji gospodarstwa wśród potencjalnych klientów, którymi mogli być znajomi turysty, planujący wypoczynek o podobnym charakterze.

Pierwszym omawianym składnikiem jest miejsce. W przypadku wiejskiego produktu turystycznego miejscem jest wieś, czyli przestrzeń sprzyjająca swobodzie poruszania się, zapewniająca styczność z naturą, oraz możliwość kontaktu ze środowiskiem przyrodniczym, najczęściej mało zmienionym. Drugą cechą tego elementu jest gospodarstwo rolnicze, będące miejscem umożliwiającym kontakt z ludnością rolniczą, zwierzętami domowymi oraz zapoznania się z pracami rolnymi i rzemieślniczymi. Ze względu na charakter omawianego produktu turystycznego (wiejski produkt turystyczny), miejsce jest składnikiem bardzo specyficznym, a jego głównym atutem jest pobyt na wsi. Kolejnym składnikiem są atrakcje środowiska. Wiejski krajobraz przyrodniczy jest magnesem przyciągającym ludzi oczekujących nie tylko piękna natury, lecz także ciszy, spokoju, świeżego powietrza i niewielkiego ruchu. Obecność lasów, bagien, jezior, rzek, gór, morza oraz innych elementów krajobrazu jest czynnikiem pozytywnie wpływającym na wybór miejsca wypoczynku. Dla ludzi żyjących miejskim rytmem życia, charakteryzującym się ciągłym pośpiechem, pobyt na wsi jest oderwaniem się od codzienności. Magnesem przyciągającym ludzi jest także rolnictwo, a właściwie mała wiedza o nim lub jej brak. Funkcjonowanie i egzystencja gospodarstwa rolniczego jest dla wielu tajemnicą, a ciekawość i chęć jego poznania bywa niekiedy silniejsze od przeszkód i barier związanych na przykład z niezbyt zadowalającym noclegiem.

Możliwości zamieszkiwania w czasie wakacji na wsi są zróżnicowane. Będą to: dom gospodarza, lub specjalnie przeznaczony do tego domek wakacyjny, pokój gościnny, kwatera grupowa, pole namiotowe, kemping lub wiejski pensjonat.

Istotą agroturystyki jest zachęcanie gości do wspólnego spędzania czasu, do wspólnych posiłków z rodziną gospodarza. Żywienie rodziny z gośćmi ma swoje korzyści w postaci bardziej urozmaiconych posiłków, regularniejszego ich spożywania, przez rodzinę rolnika. Dlatego powinny być one sporządzane z surowców i produktów żywnościowych pochodzących z własnego gospodarstwa. Wykorzystanie na miejscu mięsa, jaj, serów, owoców, warzyw przynosi dodatkowe korzyści rolnikowi. Zatem jedną z atrakcji agroturystycznych, oprócz możliwości zapoznania się z wiejską kuchnią i spożywania potraw regionalnych, jest żywność wysokiej jakości. Z reguły taką żywność produkują gospodarstwa rolne o ograniczonej skali produkcji, zrywające z chemizacją rolnictwa oraz ciężką mechanizacją, tzw. gospodarstwa ekologiczne.

Ważnym elementem wyżywienia turystów w gospodarstwie rolnym jest przygotowanie posiłków i obsługa gości. Praca ta polega głównie na:

- przygotowaniu żywności, kuchennych zapasów, towarów,
- przygotowaniu miejsca spożywania posiłków,
- ustaleniu godzin podawania posiłków,
- zmywaniu sprzętu kuchennego,
- realizacji wymogów sanitarnych,
- honorowaniu przepisów zdrowotnych.

Gospodarz powinien także orientować się w podstawowych zasadach prawidłowego i racjonalnego żywienia, co z jednej strony może wykluczać tradycyjność wiejskich potraw (dużo mięs, tłuszcz zwierzęcych i cukru; mniej warzyw, ryb i tłuszczów roślinnych). O tym, jakie i ile posiłków dziennie będą spożywać goście może stanowić indywidualna umowa, lecz należy dążyć i być przygotowanym do serwowania trzech lub czterech posiłków dziennie. Miłym gestem jest organizowanie podwieczorku, na którym gospodyni częstuje gości wypiekami własnej roboty, serwując do tego (bezpłatnie) kawę, herbatę lub inne napoje.

Usługi turystyczne są to wszelkie społecznie użyteczne czynności, związane bezpośrednio lub pośrednio z zaspokojeniem potrzeb uczestników ruchu turystycznego, nie służące wytwarzaniu dóbr materialnych na większą skalę. Problemy zakwaterowania i wyżywienia zaliczamy do zakresu usług podstawowych. Dopelnieniem usług podstawowych są usługi dodatkowe, zwane też usługami komplementarnymi. Umożliwiają one turystom korzystanie z walorów danej miejscowości i są świadczone na ogół w danej miejscowości. Rozpiętość i możliwości dodatkowych zajęć różnicowana jest po części atrakcjami przyrodniczymi, historycznymi, kulturalnymi, rekreacyjnymi oraz inwencją własną gospodarzy mogących organizować różnorodne formy spędzania czasu. W pamięci gości pozostają również imprezy kulturalne organizowane przez społeczność wsi, władze gminne lub inne organizacje. Należą do nich mogą: festiwale, przedstawienia, wystawy sprzętu rolniczego, współczesnego i zabytkowego, prezentacje obrzędów ludowych, połączone z koncertami kapel ludowych i pokazami zespołów regionalnych, zabawy wiejskie czy uroczystości religijne.

Usługi świadczone przez gospodarzy mogą być nastawione na zdobywanie nowych umiejętności i rozwijanie zainteresowań. Pasjonaci fotografii chętnie skorzystają z informacji i ras gospodarza dotyczących ciekawych, być może nawet niepowtarzalnych tematów, godnych uwiecznienia na zdjęciach. Popularnością, szczególnie wśród pań cieszyć się będą potrawy regionalne, w których tajniki przyrządzania powinna wprowadzić zainteresowanych gości gospodyni. Mieszkańcy wsi – niekoniecznie właściciele gospodarstw agroturystycznych, powinni być też przygotowani na chęć zakupu przez turystów pamiątek, najczęściej ludowego rękodzieła. Wiele z przedstawionych przykładów atrakcji,

aktywnie inspirowanych przez mieszkańców wsi, może mieć niekiedy jedynie lokalny wydźwięk. Jednak odpowiednio zaoferowane mogą być źródłem dochodu dla rolnika, społeczności wiejskiej czy gminy. Niezwykle istotnym czynnikiem, rzutującym na rozwój agroturystyki jest infrastruktura oraz usługi gminy. Niewłaściwie rozwinięte usługi infrastrukturalne, handlowe, rzemieślnicze czy informacyjne i przewodnickie są zwykle jedną z przyczyn niepowodzeń w osiągnięciu pełnego rozwoju agroturystycznego na danym terenie, a nawet jego kompletnym załamaniu.

Wybitnie ludzkim składnikiem produktu agroturystycznego jest obsługa. Bezpośredni i przyjazny kontakt z gośćmi, gościnność i atmosfera sprzyjająca nawiązywaniu wzajemnych więzi potrafią być czynnikami wpływającymi na ponowne przyjazdy turystów. Dużym kapitałem w tym przypadku jest rodzina i jej predyspozycje. Wybór prowadzenia działalności agroturystycznej powinien być zanalizowany pod względem osobowości, przygotowania i stylu życia rodziny, ewentualnych zmian w dotychczasowym trybie życia. Konieczna jest też ocena umiejętności niezbędnych do samodzielnego prowadzenia gospodarstwa agroturystycznego.

Osoby decydujące się na działalność agroturystyczną muszą znać sposoby postępowania z gościem i oddziaływania na niego. W działalności agroturystycznej pomocne są następujące zasady:

1. Klienci różnią się między sobą, choć oczekiwania są takie same - zaspokojenia którejs z swoich potrzeb.
2. Pierwsze wrażenie, jakie zrobi na Tobie klient, wykorzystaj raczej do określenia, czego on potrzebuje, niż do tego, aby ocenić, kim on jest.
3. Pamiętaj, że klient będzie się sugerował pierwszym wrażeniem, jakie odniósł w kontakcie z Tobą, Twoją rodziną i Twoim gospodarstwem.
4. Postępuj tak, aby klient, miał przekonanie, że nie ma dla Ciebie nic ważniejszego niż on sam i jego sprawy.
5. Klienci bardzo wysoko cenią kompetencje i uczciwość, należy zatem zrobić wszystko, aby zyskać w oczach klientów opinię osoby kompetentnej i uczciwej.
6. Spór, czy nawet konflikt może zdarzyć się, nie przerażaj się tym i bądź na to przygotowany.
7. Jeśli nie dziś, to jutro (rekompensuj ograniczenia możliwości w danej sprawie).
8. I dziś i jutro (najlepiej funkcjonują gospodarstwa mające stałych klientów).
9. Punktualność, terminowość, słowność i schludność są sprzymierzeńcami przedsięwzięcia agroturystycznego.
10. Humor nikomu nie zaszkodzi, a sprzyja przyszłym kontaktom.

Powyższe zasady przekazują, że gość to osoba, która z jednej strony chce coś określonego kupić, a z drugiej strony ma szereg innych ludzkich potrzeb.

Ostatnim elementem produktu agroturystycznego jest możliwość jego zakupu. Najczęściej zakupu pobytu na wsi dokonuje się u samego źródła, czyli u gospodarza. Istnieją jednak wyspecjalizowane biura turystyczne zajmujące się sprzedażą tego rodzaju wypoczynku.

Produkt agroturystyczny powinien być odpowiednio modyfikowany i ulepszany, tak, by w każdym regionie wynieść na pierwszy plan wszystkie jego zalety. Starania te, poparte działaniami mieszkańców i władz lokalnych, stworzą produkt o wysokiej jakości i dostępności, będący silnym argumentem w walce z konkurencyjnymi formami wypoczynku.

2. Znaczenie marki w kształtowaniu produktu agroturystycznego

Ważną decyzją związaną z produktem jest działanie prowadzące do przekształcenia go w produkt markowy. Pojęcie to pochodzi od marki i najczęściej używa się ich łącznie lub zamiennie. Marka definiowana jest jako: nazwa, znak, pojęcie, symbol, rysunek, lub kombinacja tych elementów, stworzona w celu oznaczenia produktu i jego odróżnienia od innych oferowanych przez konkurentów, a także chroniąca produkt przed naśladowaniem i podrobieniem. Z marką najczęściej kojarzy się też: jakość, gatunek, opinia, uznanie oraz dobra sława. Marka jest nośnikiem źródła pochodzenia i specyfiki produktu. W turystyce wiejskiej o charakterze produktu markowego decydować będzie jakość, której rodzaje można pogrupować w następujący sposób:

- jakość użytkowa - będąca wynikiem zaspokojenia potrzeb turysty, zarówno o charakterze materialnym, jak i niematerialnym;
- jakość funkcjonalna - będąca następstwem kontaktów między świadczącym usługę, a turystą, zwłaszcza usługodawców charakteryzujących się życzliwością, gościnnością i otwartością;
- jakość emocjonalna - będąca konsekwencją fascynacji turysty pewnymi atrybutami marki (np. kontaktu z folklorem ludowym i kulturą wiejską), czy też wynikająca z możliwości bezpośredniej styczności z naturą i swobody poruszania;
- jakość ekologiczna - będąca następstwem przebywania turysty w czystym i nieskażonym środowisku oraz korzystanie z jego dobrodziejstw.

Najczęściej wszystkie rodzaje jakości marki występują łącznie, lecz ich różniczenie ma w agroturystyce szczególne znaczenie, ukazując już od początku pożądane etapy działania. Należy wykorzystać posiadane zasoby i walory oraz przygotować produkt spełniający różne rodzaje jakości, co jest już właściwie końcowym etapem tworzenia produktu markowego. Marka daje bowiem obiet-

nicę dostarczenia konkretnego zbioru cech, korzyści i usług satysfakcjonujących turystę. Najkorzystniejszą strategią odnoszącą się do produktu agroturystycznego przy wprowadzaniu go na rynek wydaje się strategia marek łączonych. Polegałaby ona na stworzeniu jednolitego wizerunku wiejskiego produktu agroturystycznego, określającego wspólne cechy wynikające z jego pochodzenia, a także pozwalałyby na eksponowanie indywidualnych wartości tego produktu.

W agroturystyce można wykorzystać trzy typy wizerunków marki:

- marka symboliczna, określająca pewien styl życia, taki, jak dbałość o fizyczną sprawność, ochronę środowiska, poznawanie historii, kultury i folkloru;
- marka rytualna, pozwalająca wykorzystać różnego rodzaju święta, uroczystości i obrzędy;
- marka dziedzictwa, związana z istotą turystyki wiejskiej i oparciem zaspokojenia potrzeb turysty na walorach wsi i jej dziedzictwa.

Produkty markowe przygotowuje się w celu odróżnienia ich od oferty konkurentów. Znaczy to, że jeśli nawet produkty wykazują podobne cechy, marka je indywidualizuje.

Dla turysty ważna jest jakość i sposób zaspokojenia jego potrzeb. Marka spełnia dla niego wiele funkcji. Marka to:

- informacja o produkcie, jego cechach i atrybutach oraz zaletach i korzyściach,
- identyfikacja - pozwala zidentyfikować określony produkt oraz być łatwiej zauważalnym i odróżnialnym od konkurencyjnej firmy,
- gwarancja - utrzymanie jakości na określonym poziomie oraz redukcja ryzyka zakupu nie satysfakcjonującego produktu,
- praktyczność - dzięki wytworzeniu się lojalności, a w konsekwencji dokonania ponownego zakupu, oszczędza czas i energię podczas zakupu,
- autoprezentacja - potwierdzająca własny image turysty i pewien styl bycia, kreowany przez używanie określonej marki, kojarzonej z pewnymi wartościami.

Również dla posiadacza marki, czyli przedsiębiorcy, gospodarza, spełnia ona następujące funkcje. Najważniejsze z nich to:

- wzmocnienie klientów wobec marki, gdy poszczególne jej atrybuty wspierają się nawzajem; powoduje to zmniejszenie kosztów na promocję, oraz jest narzędziem obrony w czasie wprowadzenia innowacji przez konkurenta,
- pozyskiwanie nowych klientów i odzyskiwanie starych, dzięki znajomości zalet marki produktu, jego niezawodności, oraz spełniania określonych wartości,

- dostarczanie większych zysków, gdyż wartość marki pozwala na stosowanie wyższej ceny i zmniejsza zależność od działań promocyjnych,
- rozszerzenie marki do nowych produktów poprzez lepsze wykorzystanie posiadanego potencjału marki i zasobów wytwórczych oraz reinwestowania zysków,
- uzyskiwanie większej siły przetargowej w pozyskiwaniu kanałów dystrybucji oraz łatwiejszy do nich dostęp, co w konsekwencji prowadzi do wchodzenia na nowe rynki.

Wynika z tego, że produkty markowe spełniają różnorodne funkcje, zarówno dla nabywców i przygotowujących, lecz ich wspólną cechą są korzyści. Obie strony dążą do ich maksymalizacji. Jedynie dobre przygotowanie produktu może doprowadzić do zaspokojenia potrzeb, w taki sposób, aby wszyscy czerpali z niego to, czego oczekują.

Kształtując agroturystyczny produkt markowy, wykorzystuje się posiadane bogactwa i walory turystyczno - krajobrazowe. Pole do popisu mają na tej płaszczyźnie władze regionu, które uwzględniając całościowy jego rozwój, powinny sformułować plan rozwoju turystyki. Opierając się o czynniki ekologiczne (czyste środowisko), kulturalne (zabytki, historia, folklor) oraz o specyfikę sposobu gospodarowania w rolnictwie można w każdym regionie opracować następujące, przykładowe produkty, realizujące szeroki wachlarz usług:

- na łonie natury,
- urlop wśród zieleni,
- wieś ekologiczna,
- żywność z gospodarstw ekologicznych,
- rzemiosło wsi polskiej,
- kultura i folklor wsi polskiej,
- lekcje przyrody i historii,
- witaj niemiecki, słowacki, czeski sąsiedzie,
- regionalne festyny plenerowe.

Oczywiście, każdy produkt powinien być zmodyfikowany i dopracowany do potrzeb danego regionu, tak, aby maksymalnie wykorzystać posiadane zasoby. Jest to bardzo ważne, ponieważ właśnie poprzez rozwój turystyki następuje różnicowanie lokalnej gospodarki, która staje się mniej podatna na niestabilność rynku, co jest niezwykle istotne na terenach typowo rolniczych.

Rozwój agroturystyki wciąż napotyka na bariery. Są to przeszkody natury mikrospołecznej, a więc związane z konkretną sytuacją gospodarstwa, jak i makrospołecznej, wynikającej w polityki instytucji, świadczących na rzecz rolnictwa i turystyki wiejskiej. Do barier makrospołecznych należeć będą także ciągle jeszcze mała w Polsce ilość osób zdecydowanych na tę formę wypoczynku, jak

i brak wiedzy na temat znaczenia marki i marketingu wśród osób zajmujących się dostarczaniem na rynek tej oferty turystycznej.

LITERATURA:

1. Alkorn J.: Marketing w turystyce. PWN, Warszawa 1995.
2. Drzewiecki M.: Agroturystyka. Instytut Wydawniczy „Świadectwo”, Bydgoszcz 1995.
3. Słubik D.: Agroturyzm to dodatkowe dochody na wsi. ODR, Gdańsk 1993.
4. Świetlichowska U. (red.): Agroturystyka. SGGW, Warszawa 1998.
5. Wyrwicz E.: Przegląd wymagań obowiązujących w turystyce na obszarach wiejskich w niektórych europejskich krajach gospodarki rynkowej. [w:] Lokalna polityka turystyczna i marketing. Centrum Edukacji Kadr Turystycznych w Krakowie, Instytut Turystyki, Kraków 1996.

ANTONI KOŻUCH
Akademia Podlaska w Siedlcach

SAMORZĄDNOŚĆ – ASPEKTY TEORETYCZNE

Wstęp

W Polsce dokonuje się obecnie szeroko zakrojona transformacja społeczno-gospodarcza zmierzająca do przebudowy systemu społecznego, politycznego i gospodarczego w kierunku wprowadzenia rozwiązań i mechanizmów charakterystycznych dla krajów demokratycznych. Stwarza ona nowe wyzwania dla rozwoju obszarów wiejskich, w tym także dla agrobiznesu. Istotnym czynnikiem kształtującym przebieg tych procesów jest ubieganie się Polski o przyjęcie w poczet członków Unii Europejskiej.

W pełni demokratyczna i efektywna transformacja jest możliwa jeśli w ten proces zostanie zaangażowany samorząd wiejski. Stąd też ważna jest decentralizacja władzy publicznej przez ustawowe przeniesienie zadań, kompetencji oraz środków pieniężnych ze struktur centralnych do samorządowych. Poprzez uczestnictwo w działalności różnych szczebli samorządu terytorialnego oraz samorządnych organizacji społecznych, gospodarczych i kulturalnych społeczność lokalna może wpływać na aktywizację danego środowiska.

Zakres samorządności i jej formy to jeden z najważniejszych elementów wyboru, jakiego trzeba dokonać w okresie transformacji systemowej. Samorządność ma bowiem znaczenie instrumentalne jako forma rozwiązywania problemów życia społecznego i gospodarczego. Jest jednak przede wszystkim wartością samą w sobie, ponieważ daje ludziom większy zakres wolności, szansę samorealizacji i pozwala zaspokoić potrzebę decydowania o sprawach własnych i swego otoczenia. Bogactwo form samorządowych wzmacnia system demokracji, gdyż nie ma prawdziwej demokracji i społeczeństwa obywatelskiego bez samorządności przenikającej różne sfery życia społecznego.

Ważnym elementem systemu demokracji jest system organizacji społecznych, obecnie coraz częściej nazywanych organizacjami pozarządowymi, bowiem takie organizacje, jak związki zawodowe, związki młodzieży, stowarzyszenia, spółdzielczość zrzeszają wszystkie grupy społeczne, obejmują całe spo-

leczeństwo. System organizacji społecznych skupia swoich członków na zasadach dobrowolności i samorządności w celu rozwinięcia ich aktywności społecznej oraz zaspokojenia potrzeb materialnych i kulturalnych. Tworzy zatem najlepszą płaszczyznę udziału członków społeczeństwa w zarządzaniu sprawami społeczno-gospodarczymi.

1. Pojęcie i funkcje zrzeszeń

Organizacje społeczne są grupami celowymi, tzn. zrzeszeniami powstałymi dla realizacji określonego celu, przy czym, co jest najważniejsze, cel ten określają osoby zrzeszające się, a jego osiągnięcie służy zaspokajaniu określonych potrzeb grupy. Nie wyklucza to możliwości działalności zrzeszenia na rzecz szerszej społeczności. Zrzeszenia są najbardziej złożonym typem grupy społecznej, która charakteryzuje się świadomością grupową, istnieniem stosunków społecznych oraz organizacji społecznej. Służą one przede wszystkim swoim członkom, którzy sami wyznaczają cele i kierunki działania. Są one miejscem i sposobem zaspokajania potrzeb i zabezpieczenia interesów swoich członków oraz płaszczyzną wyrażania interesów i zbiorowych dążeń członków.

Ze względu na rolę zrzeszeń wobec społeczeństwa można wyróżnić następujące ich funkcje¹:

Funkcja integracyjno-strukturalizacyjna – zrzeszenia stanowią bardzo istotny element integracji społecznej, przy czym rola integracyjna występuje w wielu płaszczyznach i poziomach życia zbiorowego. Zrzeszenia są także czynnikiem łączącym różne struktury i instytucje z szerszą społecznością. Małe zrzeszenia funkcjonujące w środowiskach lokalnych (np. kółka rolnicze, spółdzielnie) są elementem integrującym i wzmacniającym lokalne więzi społeczne o charakterze terytorialnym.

Funkcja samorządowa stanowi ważny składnik systemu samorządowego każdego społeczeństwa. Rozwój zrzeszeń jest bowiem rozwojem samorządności społecznej, polegającej na włączaniu szerokich rzesz ludności do udziału w podejmowaniu decyzji społecznych. Jednostka uczestnicząc za pośrednictwem organów samorządu w podejmowaniu decyzji dotyczących spraw danej grupy społecznej wykształca w sobie zainteresowanie i poczucie odpowiedzialności za sprawy publiczne.

Funkcja mediacyjno-manipulacyjna – ta funkcja wiąże się z funkcją samorządową. Zrzeszenie bowiem, a przede wszystkim jego samorząd, pełniąc z jednej strony rolę koordynacyjną zrzeszonych jednostek, z drugiej – jest równocześnie koordynatorem interesów grupowych i ogólnospołecznych. Zrzeszenie i jego samorząd są pośrednikiem między grupą a szerszą społecznością oraz między

¹ Por. Sowa K., 1976: Elementy socjologicznej teorii zrzeszeń z analizą wybranych zagadnień spółdzielczych zrzeszeń konsumenckich. ZW CZSR, Warszawa; s. 13-87.

jednostką a państwem. Z podporządkowania zrzeszeń państwu wynika ich funkcja manipulacyjna polegająca na kierunkowym oddziaływaniu władzy za pośrednictwem zrzeszeń na zachowania członków.

Funkcja inicjowania zmian społecznych – przeobrażenia stosunków w życiu zbiorowym są zawsze związane z mniej lub bardziej zorganizowanym działaniem ludzkim.

Zrzeszenie osób, tworzących określoną grupę społeczną, jest zasadniczym elementem wiejskich organizacji samorządowych. Cechą zrzeszeń jest przede wszystkim służenie swoim członkom, a nie osobom z zewnątrz. Można zauważyć, że społeczność wiejska realizuje tę cechę, gdyż wypełnia wiele funkcji wewnętrznych.

Każda grupa społeczna, a zwłaszcza zrzeszenie, obok określonego celu, metod działania i struktury organizacyjnej, posiada pewne środki materialne. W przypadku spółdzielni czy kółek rolniczych środkami tymi są przede wszystkim udziały członkowskie oraz zorganizowane przy ich pomocy (a także za pomocą kredytów i pożyczek) wspólne przedsięwzięcia służące realizacji celów grupy. Jest ono więc środkiem działania tych organizacji i osiągania ich celów. W stosunku do zrzeszenia jest elementem podporządkowanym i wtórnym.

Społeczne organizacje są zrzeszeniami publicznymi, tzn. mają trwałe na płaszczyźnie formalnoprawnej uregulowane stosunki z otoczeniem społecznym i szerszą społecznością, w której działają. Zrzeszeniowy charakter organizacji społecznych jest widoczny przy ich zakładaniu, co odbywa się w wyniku zgodnej woli grupy osób. Założenie organizacji następuje na podstawie inicjatywy społecznej, najczęściej oddolnej, wpływającej ze środowiska, w którym ona ma działać. Należy tu podkreślić dobrowolność zrzeszania się jako istotną cechę organizacji samorządowych.

2. Samorządność jako atrybut organizacji społecznych

Cechą społecznych organizacji samorządowych jest istnienie organów samorządu, których wewnętrzna struktura jest tak pomyślana, aby w jak największym stopniu zapewnić szeroki udział członków w zarządzaniu organizacją. Ten szeroki udział przyczynia się do usprawnienia działalności zrzeszenia a także powoduje dodatnie skutki społeczne. Działalność w organach samorządu wyrabia natomiast wśród członków uczestniczących w tych pracach troskę o interes społeczny i odpowiedzialność między innymi za zaspokojenie potrzeb środowiska. Jednocześnie członkowie zrzeszenia zapoznają się z mechanizmem działania organizacji, zyskują konkretne informacje o zasadach prowadzenia gospodarki w warunkach gospodarki rynkowej.

Zarządzanie w samorządowych organizacjach społecznych polega na określaniu celów, czyli tych potrzeb, które może i powinna realizować organizacja,

na podejmowaniu decyzji dotyczących zadań, środków i terminów realizacji. Ważnym elementem zarządzania jest kontrola wykonania ustalonych zadań. Członkowie zarządzają organizacją bezpośrednio lub za pośrednictwem organów samorządu reprezentujących ogół członków. Względy praktyczne ograniczają w wielu przypadkach stosowanie zarządzania bezpośredniego. Zarządzanie pośrednie winno być również demokratyczne. Demokratyzm w zarządzaniu pośrednim można osiągnąć gdy:²

- wszystkie organy są wybierane spośród ogółu członków zrzeszenia,
- każdy członek posiada czynne i bierne prawo wyborcze,
- każdy członek ma tylko jeden głos, niezależnie od liczby posiadanych udziałów,
- zarządzanie jest unormowane przepisami prawa lub decyzjami organów samorządu,
- istnieje system wewnętrznej, wzajemnej kontroli pracy organów samorządu, działalność wszystkich ogniw samorządu jest oceniana przez ogół członków na zebraniach członkowskich.

Organy samorządu jako organy zrzeszenia członków działają w sposób kolegialny. Oznacza to, że wszyscy członkowie danego organu (np. zarządu kółka rolniczego) są sobie równi. Uchwały i decyzje są podejmowane większością głosów. Przewodniczący (prezes) w sprawach merytorycznych ma pozycję równorzędną do pozycji pozostałych członków tego organu.

Praktyka życia społecznego wskazuje, że wraz z wprowadzeniem gospodarki rynkowej nastąpiło okresowe obniżenie aktywności instytucji i organizacji służących kreowaniu i upowszechnianiu postępu w rolnictwie. Przyczyną tego zjawiska jest powstanie tzw. pustki instytucjonalnej w wyniku gwałtownych zmian systemowych. Na obszarach wiejskich wiele dawnych form zanikło, a w ich miejsce nie pojawiły się nowe w wyniku, które stanowiłyby wsparcie dla gospodarstw rolnych. Ciągłe brak jest regulacji prawnych dotyczących zakresu i relacji samorządu terytorialnego i zawodowego. Nie sprzyjało kształtowaniu się postaw i tradycji samorządowych ugruntowane przez ostatnie dziesięciolecia w społeczeństwie zjawisko „oglądania się na państwo”. W znacznej części społeczeństwa wiejskiego występują rozgoryczenie, apatia, nieumiejętność radzenia sobie w nowych warunkach itp. Tworzenie więc infrastruktury instytucjonalnej jest zadaniem zarówno państwa, jak i samych rolników, samorządu lokalnego i zawodowego.

Oceniając stan samorządności wiejskiej i rolniczej w Polsce należy zauważyć duże dysproporcje, jakie istnieją między sytuacją w tym zakresie w Polsce i w krajach Unii Europejskiej. Samorządność jest częścią szerszego problemu

² Romanowski T., 1978: Spółdzielczość wiejska a przemiany wsi i rolnictwa. ZW CZSR, Warszawa; s. 36-37.

samoorganizowania się rolników dla poprawy warunków rozwoju wsi i rolnictwa oraz poprawy sytuacji tej grupy zawodowej. Integracja europejska będzie zdecydowanie bardziej korzystna dla tych, którzy potrafią się do niej przystosować, zwłaszcza w warstwie instytucjonalnej, a tej dziedzinie jest relatywnie dużo do zrobienia.

W tym kontekście należy zwrócić uwagę, że samorządności nie można zadekretować, a samorządu jedynie powołać. Samorządność ma znaczenie instrumentalne, jako forma rozwiązywania problemów życia społecznego i gospodarczego, ale też daje możliwość samorealizacji, pozwala zaspokoić potrzebę decydowania o sprawach swoich i otoczenia. Samorządność to proces posiadający określoną strukturę i dynamikę. *Aspekt strukturalny* to instytucje samorządowe różnego typu i szczebla. Natomiast *aspekt dynamiczny* to możliwości i szanse, w ramach których jednostki i grupy społeczne dokonują wyborów w zależności od potrzeb. Z drugiej strony samorządność łączy w sobie dwie idee: samopomocy i współrządzenia.

3. Samorząd – pojęcie, rodzaje i motywacja funkcjonowania

Samorząd to „władza cząstkowa” w ramach szerszego układu politycznego. Pojęcie to odnosi się do podejmowania decyzji przez grupy i odłamy ludności w imię swoich interesów - politycznych, ekonomicznych i społeczno-kulturowych³. Z powyższego wynika, że samorząd to wykonywanie władzy lub innej działalności organizacyjnej przez terytorialne lub zawodowe grupy ludności za pośrednictwem wybranych przez siebie organów, osób sprawujących władzę⁴. Inaczej mówiąc, samorząd to prawem ustalony zakres kompetencji do samodzielnego rozstrzygania spraw określonej społeczności lokalnej, reprezentowanie jej interesów wobec organów państwa oraz wykonywanie zadań zleconych przez prawo, umowy lub porozumienia. Powszechnie więc wśród podstawowych znamion samorządu za istotną jego cechę uznaje się samodzielne wykonywanie przez jego organy zadań administracji publicznej (państwowej) i to w rozstrzygających (władczych) formach działania⁵.

Pojęcie samorząd jest używane często, przy czym rzadko nadaje mu się taką samą treść. Najczęściej przyjmuje się, że *samorząd* jest zorganizowanym, dobrowolnym i samorządnym działaniem członków, najczęściej mieszkańców lokalnego środowiska, opartym o uprawnienia publiczno-prawne określone ustawowo

³ Zob. Wieruszewska M., 1995: Gotowość mieszkańców wsi do włączenia się do działań samorządowych. [w:] Borowicz R. [red.]: Polskie samorzady rolnicze w procesie integracji z Unią Europejską. Wyd. Adam Marszałek, Toruń; ss. 114.

⁴ Piątkowski W., 1994: Idea samorządu w myśli agroturystycznej. *Wiś i Państwo*, nr 1-2.

⁵ Por. Błażejczyk M., 1997: Atrybuty samorządu w ustroju prawnym izb rolniczych. *Izby Rolnicze*, z. 1(1).

oraz o własne, jak i przekazane przez państwo środki. Celem tej działalności jest lepsze zaspokojenie wielostronnych potrzeb ludności, realizacja i ochrona wspólnych, społecznie uzasadnionych interesów, kształtowanie stosunków społecznych na zasadzie sprawiedliwości społecznej oraz poprawa warunków gospodarczego i społecznego rozwoju wsi i rolnictwa, stwarzanie szansy współuczestnictwa ludności w pełnieniu władzy państwowej i zarządzaniu gospodarką⁶.

Samorząd w sensie prawnym różni się od potocznego znaczenia tego pojęcia. **Podstawową cechą** samorządu jest bowiem **członkostwo** wynikające z mocy prawa, z racji zamieszkiwania na danym terytorium, np. samorząd terytorialny lub z racji wykonywania określonego zawodu, np. samorząd adwokacki⁷. Inne organizacje nazywane czasem nieprecyzyjnie samorządem różnią się od samorządu dobrowolnością członkostwa, jak to ma miejsce w przypadku związków zawodowych rolników i społeczno-zawodowych organizacji rolniczych.

Samorząd zawsze stanowił istotny czynnik społecznego życia w każdym systemie organizacyjnym społeczeństwa danego kraju, środowiska, bądź grupy. Był on i jest formą stosunków między jednostkami w grupie, między grupami społecznymi, zwłaszcza zawodowymi, w tym także między grupami społecznymi a państwem. Stąd też wśród podstawowych zadań samorządu często wymienia się obronę interesów określonej grupy w ramach szerszych form organizacyjnych społeczeństwa.

Samorząd stanowi jedną z form decentralizacji administracji państwowej i jednocześnie formę udziału obywateli w realizowaniu zadań tej administracji. W świetle dotychczasowych rozważań samorząd należy więc rozumieć jako samodzielne i niezależne zawiadywanie swoimi sprawami polegające na wykonywaniu przez określony organizm funkcji państwowych o charakterze administracyjnym. Należy jednak podkreślić, że do samorządu nie należą jedynie usamorządowione zadania administracji, które zostały przekazane organom samorządowym, ale występuje również zawiadywanie sprawami własnymi danej społeczności, które nie były domeną działania administracji. Nie można zatem uznać za samorząd zrzeszenia zajmującego się wyłącznie własnymi, wewnętrznymi sprawami swych członków. Z drugiej strony wykonywanie zadań administracji nie może być jedyną, ani dominującą dziedziną działalności. Mimo że w tym właśnie zakresie kształtuje się pozycja i znaczenie samorządu, to równie ważnymi są sprawy własne członków zrzeszenia samorządowego oraz jego działalność gospodarcza.

⁶ Strużek B., 1986: Samorząd rolniczy – stan i uwarunkowania jego rozwoju. Referat na konferencję KZRKiOR nt. Środowisko gminne (maszynopis powielony).

⁷ Zob. Skwarka B., 1995: Izby rolnicze we Wspólnocie Europejskiej i możliwości ich aplikacji w polskich warunkach. [w:] Borowicz R. [red.]: Polskie samorządy rolnicze w procesie integracji z Unią Europejską. Wyd. Adam Marszałek, Toruń; s. 89-91.

W warunkach społeczeństwa demokratycznego samorząd społeczny występuje w różnych formach, a jego istotą jest – prawem zagwarantowana zdolność do samodzielnego i demokratycznego decydowania o swoich sprawach, tj. współudział członków społeczeństwa w zawiadywaniu sprawami wspólnymi w zakładzie pracy, lokalnym środowisku itd.

Można wyodrębnić następujące **rodzaje samorządu**: terytorialny, zawodowy i gospodarczy. Stanowią one elementy najbliższego otoczenia rolnictwa. Ich kształt zależy od rozwiązań ustrojowych, które określają zakres władzy sprawowanej przez organy lokalne⁸.

Samorząd terytorialny stanowi element ewolucji form uspołecznienia, pośredni człon między rodziną a państwem. Pochodzi on z wyborów powszechnych i na mocy prawa kontroluje oraz koordynuje wszystkie te przedsięwzięcia, które dotyczą mieszkańców danej gminy, bez względu na rodzaj wykonywanego zajęcia. Jest on organem stanowiącym prawo w skali lokalnej, ale także reprezentuje układ sił politycznych oraz grupy interesów istniejące na terenie danej gminy.

Samorząd gospodarczy dotyczy instytucjonalnych form zrzeszania się przedsiębiorców w celu działania na rzecz ich interesów, maksymalizacji efektów ekonomicznych, postępu technologii, rozwijania eksportu. Jest w Polsce zjawiskiem raczej nowym. Przejawem działania tej formy samorządu są izby gospodarcze oraz różnego rodzaju organizacje przedsiębiorców realizujące konkretne interesy dotyczące działania na rynku, a także reprezentujące interesy przedsiębiorstw wobec przedstawicieli administracji, organizacji społecznych i lokalnych władz oraz uczestniczenie w tworzeniu prawa a także dbające o należytą jakość i rzetelność działalności. Pobudzanie rozwoju i aktywności różnych form samorządowych i zrzeszania się przedsiębiorców ma szczególne znaczenie zwłaszcza dla małych i średnich podmiotów gospodarczych. Podstawowymi formami tego samorządu są izby gospodarcze oraz izby rzemieślnicze.

Samorząd zawodowy to organizacyjna forma zrzeszania się osób wykonujących ten sam zawód mająca na celu reprezentowanie ich interesów wobec organów państwa oraz innych podmiotów korzystających z ich. Do zadań tej formy samorządu należy również doskonalenie zawodowe i ochrona socjalna zrzeszonych osób⁹. Ta forma samorządu ma w Polsce większe tradycje. Dotychczasowe jego działania polegały głównie na obronie poziomu konsumpcji. Wynikało to z faktu, że w zarządzaniu polskim rolnictwem dominującą rolę spełniała administracja państwowa. Powyższe pozwala wnioskować, że samorząd rolniczy jest samorządem zawodowo-gospodarczym rolników producentów. Aktualnie w jego skład wchodzi te formy organizacyjne, które zostały ukształtowane w poprzednim systemie gospodarczym. Obejmuje on m.in. społeczno-zawodowe organi-

⁸ Zob. Encyklopedia Popularna PWN. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa; ss. 754.

⁹ Słownik ekonomiczny dla przedsiębiorcy, 1996. Wyd. Znicz, Szczecin; ss. 201.

zacje rolników indywidualnych (kółka rolnicze, koła gospodyń wiejskich, związki branżowe plantatorów i hodowców) i członków spółdzielni produkcji rolnej¹⁰. Do tej grupy należą także powstałe po 1989 r. takie związki, jak: Związek Rolników Indywidualnych „Solidarność”, Związek Rolnictwa „Samoobrona” oraz Związek Pracowników Rolnych¹¹. Między tymi organizacjami związkowymi bardzo często występują antagonizmy i konkurencja, co osłabia ich pozycję w negocjacjach z rządem i administracją państwową. W wyniku tego reprezentowanie interesów rolników jest mniej skuteczne.

W praktyce, a także w literaturze przedmiotu, pojęcie samorząd używane jest w wielu znaczeniach. I tak odnoszone jest zarówno do samorządu poszczególnych organizacji (np. kółka rolniczego, spółdzielni), ich związków, a nawet do całego ruchu, np. kółkowego. Niektórzy przez to pojęcie rozumieją instytucje samorządu, inni zaś traktują samorząd jako metodę aktywnego i zespołowego działania. Na podstawie dotychczasowych rozważań można zauważyć, że pojęcie samorządu może mieć znaczenie szersze i węższe. W szerszym znaczeniu samorząd oznacza wykonywanie władzy lub inne działalności organizacyjnej przez terytorialne lub zawodowe grupy ludności za pośrednictwem wybranych przez siebie organów. Odnosi się więc do wszystkich członków danej grupy społecznej, np. członków kółka rolniczego, izby rolniczej. Natomiast w znaczeniu węższym – samorząd to wybrane przez daną grupę osoby, sprawujące władzę¹².

Zarówno istnienie, jak i funkcjonowanie instytucji samorządowych w społeczeństwie jest w równej mierze wynikiem zdolności państwa do „oddania” w ręce obywateli prawa do decydowania o sprawach obejmujących ich wspólne interesy lokalne, zawodowe itp., jak i zdolności samych obywateli do tworzenia stowarzyszeń, organizacji i instytucji działających trwale, stabilnie i efektywnie¹³. Wciąż bowiem w naszym społeczeństwie jest wiele pustej przestrzeni społecznej w miejscach, gdzie powinny działać instytucje, zrzeszenia i organizacje. Szczególnie wokół rolników, producentów, w obsłudze rolnictwa i przetwórstwie niewiele jest nowych instytucji i organizacji. Zakres działań samorządu zmienia się w zależności od potrzeb mieszkańców wsi pojawiających się w nowej sytuacji ustrojowej i gospodarczej.

¹⁰ Encyklopedia Popularna ..., cyt. wyd.; ss. 754.

¹¹ Podstawka M., 1998: Rola i miejsce izb rolniczych w strukturze samorządu rolniczego. *Więś Jutra*, nr 1(1).

¹² Zob. Kozuch B., Kozuch A., 1989: Samorząd GS w środowisku wiejskim. Wydawnictwo Spółdzielcze, Warszawa; s. 19-20.

¹³ Fedyszak-Radziejowska B., 1995: „Samorządność” w świadomości mieszkańców wsi w świetle badań realizowanych przez OBOP i CBOS w latach 1990-1995. [w:] Borowicz R. [red.] *Polskie samorządy rolnicze w procesie integracji z Unią Europejską*. Wydawnictwo A. Marszałek, Toruń; ss. 131.

Motywacja kreowania i rozwoju samorządu na obszarach wiejskich jest wielostronna. *Motywacja polityczno-ustrojowa* zawarta jest w określeniu samorządu jako podstawy demokratycznego państwa. *Motywacja historyczna* ma uzasadnienie w ponad 130-letniej tradycji zorganizowanego ruchu kółek rolniczych i spółdzielczości wiejskiej. *Motywacja socjologiczna* wynika z możliwości auto-realizacji osobistych ambicji, a jednocześnie podkreśla rolę samorządu w krzewieniu nawyków i umiejętności zespołowego działania oraz otwarcia na interes publiczny. Samorząd może i powinien łagodzić występujące ewentualne sprzeczności między interesami grupowymi i jednostkowymi. Duże znaczenie ma również motywacja ekonomiczna; zbiorowe, zespołowe działania umożliwiają racjonalizację procesów gospodarowania i wzrost ich efektywności.

4. Funkcje samorządu

Działania samorządowe polegają na artikulacji i koordynacji interesów grupowych wobec otoczenia zewnętrznego. Równocześnie sprzyjają one wewnętrznej integracji grupy reprezentowanej przez samorząd. Można zatem wyróżnić *funkcję wewnętrzną* samorządu polegającą na wypełnianiu zadań dla korzyści grupowych i *funkcję zewnętrzną* w formie reprezentacji potrzeb i interesów na forum publicznym¹⁴. Relacja tych funkcji oraz ich odniesienie na skalę gminy, powiatu, województwa i kraju wiąże się z kwestią uprawnień samorządu. Szczególnie nieporozumienia budzi sama istota samorządu, a zwłaszcza realizacja jego funkcji decyzyjnej i wykonawczej. Niektórzy bowiem przypisują samorządowi jedynie funkcję wykonawczą, rezerwując władzy centralnej rolę inicjatora, instruktora i kontrolera¹⁵. Biorąc pod uwagę merytoryczną treść pojęcia samorządu, można wyodrębnić w nim następujące elementy:

- Samorząd tworzą lokalne grupy społeczne, do których przynależność, wynikająca z obowiązujących przepisów prawnych, jest powszechna i trwała. Grupy te wyodrębniane są na podstawie przynależności terytorialnej, zawodowej lub innej. Stąd też wyróżnia się samorząd rolniczy, spółdzielczy, a także związany z podziałem terytorialnym kraju - samorząd terytorialny.
- Cele, dla których powoływane są różne formy samorządu, mogą być realizowane przez całe grupy lokalne lub przez wyłaniane organy przedstawicielskie.
- Poszczególne formy samorządu mają prawnie określone kompetencje, na podstawie których realizują właściwe im zadania, istotne dla danej grupy oraz o znaczeniu ogólnospołecznym.

¹⁴ Zob. Wieruszewska M., 1995: Gotowość mieszkańców wsi ..., cyt. wyd.; ss. 113.

¹⁵ Stasiak A., 1994: Między rządem a samorządem. Wieś i Państwo, nr 1-2.

- Realizując swoje prawnie określone kompetencje samorząd ma uprawnienia do samodzielnego rozstrzygania spraw objętych tymi kompetencjami (prawo do samorządzenia).

Współdecydowanie i przedstawicielstwo, wyrażające treść samorządu i samorządności, posiadają szeroki zakres przedmiotowy. Wyrażają skomplikowane relacje społeczne, organizacyjno-gospodarcze i prawne. Faktyczna rola samorządu związana jest ze stopniem realizacji poszczególnych *funkcji samorządu*, do których zalicza się następujące funkcje¹⁶: decyzyjna, ochrony i reprezentacji interesów danej społeczności, integracyjna, kontroli społecznej, organizatorska, edukacji obywatelskiej i inspiracji społecznej oraz artykulacji opinii środowiska.

Funkcja decyzyjna wyraża się w uprawnieniach poszczególnych ogniw i organów samorządu do podejmowania decyzji gospodarczych, organizacyjnych i kadrowych. Zakres tych uprawnień określony jest przepisami prawa. Z reguły są to uprawnienia niezbywalne – jeden organ samorządu nie może zastąpić drugiego. Obowiązuje zasada kolegialności, wyrażająca się w głosowaniu, które ujawnia wolę większości członków danego organu samorządu.

Funkcja ochrony i reprezentacji interesów danej społeczności należała do najważniejszych, od początków zorganizowanych ruchów społecznych rolników: politycznych, spółdzielczych, kółkowych. Stanowi uzupełnienie funkcji decyzyjnej. Współczesna ocena realizacji tej funkcji jest złożona. Mimo zmiany uwarunkowań działalności samorządu na wsi funkcja ta w niewielkim stopniu jest realizowana. Brakuje bowiem umiejętności artykulacji tej funkcji na szczeblu gminy. Zjawisko niedowartościowania tej funkcji występuje szczególnie w środowiskach spółdzielczych i organizacji kółkowej. Malejącej rangi omawianej funkcji należy szukać, jak się wydaje, w tym, że coraz więcej organizacji czuje się upoważnionych do ochrony interesów i reprezentacji interesów tych samych środowisk. Ochrona konsumenta wiejskiego i producenta rolnego uplasowana jest na bardzo niskim poziomie.

Funkcja integracyjna samorządu rolniczego polega na tym, że samorząd ten spełnia rolę ogniwa łączącego społeczność lokalną, jej interesy z programem rozwoju regionu czy kraju, wiążąc bieżące potrzeby, problemy i zainteresowania mieszkańców wsi z celami społeczno-gospodarczymi państwa. Stąd udział w samorządzie stanowi formę demokratycznego udziału w zarządzaniu państwem. Samorząd wiejski z całym środowiskiem łączy wspólne zadania oraz wzajemne korzyści. Głównym celem samorządu jest bowiem zespalanie całej społeczności wiejskiej wokół problemów restrukturyzacji i modernizacji rolnictwa oraz rozwoju obszarów wiejskich. Jednocześnie samorząd winien upowszechniać przekonanie, że perspektywa rozwoju obszarów wiejskich stanowi szansę pełnego urzeczywistnienia zarówno grupowych, jak i indywidualnych dążeń mieszkań-

¹⁶ Por. Kozuch B., Kozuch A., 1989: Samorząd GS ..., cyt. wyd.; s. 19-20.

ców wsi. Realizacja zaś tej perspektywy wymaga zintegrowanych działań i wysiłku mieszkańców wsi i organizacji samorządowych.

Funkcja kontroli społecznej była niekiedy niesłusznie utożsamiana z całą sferą aktywności samorządu. Pełniona jest przez samorząd w odniesieniu do następujących relacji: władza – obywatel, członek – organy i instytucje spółdzielni, producent rolny – instytucje obsługi rolnictwa. Posiada ona podstawowe znaczenie dla funkcjonowania instytucji i organizacji. Przedmiotem kontroli winny być zarówno prawa, jak i obowiązki poszczególnych grup ludzi. Sygnały ze środowiska wiejskiego wskazują nierzadko na takie zjawiska, jak: korupcja, kumoterstwo, nieuzasadnione przywileje, wykorzystywanie stanowiska. Należy podkreślić, że nawet najlepiej przygotowane zawodowo kontrole nie zastąpią stałego społecznego nadzoru samorządu.

Funkcja organizatorska samorządu znajduje wyraz w jednoczeniu działania grup lokalnych i jednostek, w podejmowaniu wielu poczynąń grupowych, np. zespoły producentów, grupy marketingowe. Ma ona szczególne znaczenie w środowisku wiejskim. Nawiązuje bowiem do tradycji wspólnego działania i zbiorowej zaradności; indywidualne gospodarowanie nie musi oznaczać izolacji od sąsiadów, od całej wsi. Samorząd organizując zbiorowe poczynania zwiększa efektywność pracy (korzyści skali produkcji), ułatwia byt w środowisku lokalnym.

Funkcja edukacji obywatelskiej i inspiracji społecznej stanowi wyraz tych cennych wartości społecznych, które przyswajane są przez członków społeczności samorządowej. Wyrazem tej funkcji jest m.in. kształtowanie nawyków zespołowego działania, cech przewodnictwa i przodowania w grupie, umiejętności wartościowania i postrzegania zjawisk oddziałujących na społeczność lokalną itp. Samorząd to jednocześnie sprawdzona forma działania na rzecz środowiska. Wartości te kształtują się jako dodatkowy, społecznie akceptowany wynik realizacji innych funkcji samorządu zapisanych w ustawach.

Funkcja artykulacji opinii środowiska przejawia się w artykulacji i prezentowaniu organom decyzyjnym wszystkich szczebli poglądów i opinii we wszystkich kwestiach nurtujących środowisko lokalne. Uczestnictwo mieszkańców w zebraniach wiejskich zapewnia szerokie i pełne ujawnienie ich stanowiska, co może być wykorzystane dla celów kierowania rozwojem danego obszaru, ale również powiatu, województwa i kraju. To samorządowe „laboratorium społeczne” nie jest jednak w praktyce wykorzystywane. Potrzeba wiarygodności dialogu władzy ze społeczeństwem wymaga m.in. płynnego przebiegu informacji w obu kierunkach.

Wyrazem uznania dla roli samorządu w odniesieniu do przestrzennych form organizacji działalności gospodarczej i społecznej jest opracowanie przez Radę Europy, przyjętej i ratyfikowanej przez rząd Polski 14 lipca 1994 r., **Karty Samorządu Terytorialnego**, która zawiera następujące założenia:

- społeczności lokalne stanowią jedną z zasadniczych podstaw ustroju demokratycznego;
- uczestnictwo w kierowaniu sprawami publicznymi na szczeblu lokalnym może być realizowane w sposób najbardziej bezpośredni;
- społeczności lokalne wyposażone w rzeczywiste uprawnienia mają szanse skutecznego zarządzania swoim terytorium;
- samorząd terytorialny w poszczególnych krajach przyczynia się do budowy Europy w oparciu o zasady demokracji i decentralizacji władzy;
- skuteczność samorządu lokalnego jest uwarunkowana wyposażeniem społeczności lokalnych w funkcje decyzyjne oraz sposoby i środki do realizacji ich zadań.

Uwzględniając polskie możliwości i doświadczenia w zakresie funkcjonowania samorządu należy zauważyć, że rozwój samorządności znajduje się na początkowym etapie. Brak jest jeszcze w chwili obecnej właściwego zrozumienia idei samorządu i samorządności zarówno w kręgach decyzyjnych, jak i w społeczeństwie.

JACEK CHOTKOWSKI

Instytut Hodowli i Aklimatyzacji Roślin, Oddział Bonin

PROBLEMY WDROŻENIA MARKETINGU W ROLNICTWIE

Wprowadzenie

Marketing stanowi, pewien zbiór zasad ułatwiających osiągnięcie sukcesów podmiotom gospodarczym oraz organizacjom nie nastawionym na zysk, działającym w warunkach przewagi podaży nad popytem oraz rosnącej konkurencji. W Polsce potrzeby w zakresie stosowania orientacji marketingowej oraz stosowania w praktyce zasad marketingu ujawniły się w szerszym zakresie dopiero z chwilą przekształcenia ustroju gospodarczego w kierunku gospodarki wolnorynkowej. Sektor rolnictwa charakteryzuje się dodatkowo znacznymi opóźnieniami w zakresie rozwoju działalności marketingowej. Oprócz specyficznego charakteru produktów rolniczych wdrożenie zasad marketingu utrudnia rozdrobnienie i rozproszenie przestrzenne dostawców i odbiorców, różnorodność produktów i kanałów marketingowych, niedorozwój struktur i infrastruktury rynku, trudności ekonomiczne rolnictwa powodowane nadmierną liberalizacją krajowego rynku oraz pozostawanie rolnictwa do roku 1989 w warunkach orientacji produkcyjnej. W ocenie polskiego rządu w otoczeniu rolnictwa „dominują konwencjonalne kanały dystrybucji, brakuje nowoczesnego systemu informacji rynkowej, profesjonalnego marketingu, a infrastruktura rynkowa rolnictwa (ryniki hurtowe, giełdy, organizacje producenckie) znajduje się w początkowej fazie rozwoju(9).

Sytuacja ta powoduje pilną konieczność jak najszybszego wdrożenia w rolnictwie orientacji marketingowej. Ogólnym celem działań marketingowych jest poprawa konkurencyjności polskiego rolnictwa na rynku krajowym, a zwłaszcza rynku międzynarodowym. Cele szczegółowe można ująć następująco:

- zmniejszenie dysproporcji między podażą a popytem, poprzez rozwój powiązań w poszczególnych ogniwach łańcucha marketingowego różnych produktów żywnościowych;
- rozwój różnych form infrastruktury rynku mającej na celu ułatwianie kontaktów biznesowych, zmniejszanie ryzyka handlowego, zapewnianie

- płynności i przejrzystości rynku, wdrożenie standardów handlowych, obiektywizację cen rynkowych poprzez koncentrowanie podaży i popytu;
- zwiększenie efektywności działalności gospodarczej w rolnictwie;
 - rozwój jednostek integrujących rozproszone podmioty produkcyjne oraz wyszukujących rynków zbytu, w tym poza granicami kraju;
 - skokową poprawę szeroko rozumianej jakości oferty rynkowej rolnictwa;
 - zwiększenie udziału polskiego rolnictwa w obrotach międzynarodowych.

Główne elementy teorii marketingu

Przez marketing należy rozumieć określone zasady planowego, przemyślanego prowadzenia działalności przez przedsiębiorstwa w warunkach konkurencji, zmierzające do jak najlepszej realizacji celów. Tym głównym celem w firmie zorientowanej marketingowo jest uzyskanie trwałej rentowności poprzez pozyskanie lojalnych grup klientów. „Marketing oznacza zajmowanie się rynkami w celu urzeczywistnienia potencjalnej wymiany, mogącej zaspokoić ludzkie potrzeby i pragnienia (6)

Ogólnie na filozofię i praktykę marketingu, w działalności jednostek gospodarczych oraz instytucji i organizacji nie nastawionych na zysk, składają się następujące elementy (6,4,15):

- Określona orientacja biznesowa polegająca na analizie rynku i potrzeb potencjalnych klientów przed rozpoczęciem produkcji, wyborze rynku docelowego oraz dostosowaniu do tych potrzeb właściwości produktu i cen oraz w miarę możliwości porozumieniu się, w tym zawarciu umów z nabywcą.
- Zintegrowane oddziaływanie na rynek za pomocą zestawu instrumentów marketing mix (produkt, cena, dystrybucja, promocja). Oprócz skoordynowanego marketingu zewnętrznego przedsiębiorstwa muszą prowadzić marketing wewnętrzny, mający za zadanie zatrudnianie, szkolenie i motywowanie pracowników wszystkich działów, którzy chcą dobrze służyć klientom.
- Dążenie do rentowności (zyskowności) działań biznesowych poprzez lepsze zaspokajanie potrzeb klienta niż potrafią to zrobić konkurenci. Zadowolenie klienta jest najlepszym wskaźnikiem przyszłych zysków, gdyż przyciągnięcie nowych klientów jest zawsze droższe niż zatrzymanie przy sobie obecnych.
- Kształtowanie pragnień konsumentów oraz wpływanie na wielkość i strukturę popytu. Popyt i analiza czynników wpływających na popyt jest podstawą tworzenia strategii działań marketingowych.

- Odpowiednia organizacja i zarządzanie działalnością marketingową w przedsiębiorstwie. Funkcję marketingową należy widzieć jako podstawową, nadrzędną wobec pozostałych (produkcja, finanse i księgowość, badania i rozwój, zaopatrzenie, personel). Marketing jest bowiem nie tylko znacznie szerszym pojęciem od sprzedawania, ale dotyczy ukierunkowania całego przedsiębiorstwa. Stąd troska i odpowiedzialność za marketing powinna przenikać wszystkie działy firmy (4).

Stosowanie marketingu w przedsiębiorstwie wymaga realizacji szeregu czynności wykonywanych w określonej kolejności. Czynności te oraz ich elementy składowe wymienione zostały w tabeli 1. Tworzą one system zarządzania marketingiem i podkreślają uporządkowany, planowy charakter działań marketingowych.

Tabela 1

Zasadnicze elementy działań marketingowych

Analiza marketingowa			
Badanie potrzeb i analiza rynku	Analiza pozycji na rynku i analiza konkurencji	Analiza trendów w mikro - i makro otoczeniu	Ocena możliwości produkcyjnych w oparciu o posiadane zasoby
Ustalenie strategii marketingowej			
Cele i misja firmy (organizacji)	Analiza silnych i słabych stron oraz zagrożeń i szans przedsięwzięcia (SWOT)	Segmentacja rynku	Wybór docelowych produktów i rynków łącznie z zawarciem umów z odbiorcami
Plan marketingowy (działań operacyjnych)			
Produkt (cechy, jakość, marka, usługi, opakowanie, instrukcja, gwarancja)	Cena (ustalenie cen zapewniających konkurencyjność i zyskowność)	Dystrybucja (sposoby dotarcia z produktem do klienta i sposoby sprzedaży)	Promocja (dotarcie do klienta z informacją o zaletach produktu)
Wdrożenie planów i organizacja marketingu			
Organizacja działu marketingu	Koordinacja współdziałania z pozostałymi funkcjami	Wdrożenie strategii	Wdrożenie planów marketingowych
Kontrola marketingu			
Organizacja systemu danych do kontroli (monitoring)	Analiza zyskowności	Ocena wykonania założonych strategii	Ocena efektów wykonania planów

Źródło: Opracowanie własne.

Specyfika rynku rolnego z punktu widzenia marketingu

Ogólne zasady marketingu odnoszone do różnych dziedzin działalności (rynków) posiadają swoją specyfikę. W zależności od rodzaju produktu (oferty rynkowej) wyróżniamy w szczególności marketing: dóbr konsumpcyjnych, dóbr przemysłowych (zaopatrzeniowych i inwestycyjnych), usług, dziedzin „non profit, marketing miejsca (regionu). Odmiennymi uwarunkowaniami odznacza się ponadto marketing międzynarodowy oraz marketing poszczególnych branż, w tym marketing w sektorze gospodarki żywnościowej. Nowoczesne podejście do badań i charakterystyki rynku rolno - żywnościowego wymaga uwzględnienia wzajemnych powiązań między sferami: wytwarzania produktów rolnych, przetwórstwa spożywczego, handlu oraz wytwarzania i obrotu środkami produkcji i usługami dla rolnictwa. W tym ujęciu sfery te tworzą system agrobiznesu (14).

W opracowaniu skoncentrowano się na analizie problemów marketingu w rolnictwie jako sferze najmniej dostosowanej ekonomicznie do wymogów nowoczesnej gospodarki rynkowej i największych opóźnień we wdrażaniu zasad marketingu. Wśród proponowanych kierunków działań marketingowych wymieniono zarówno te, które powinny być realizowane w ramach polityki państwa, jak i realizowane przez samych producentów i ich organizacje biznesowe i przedstawicielskie.

W ekonomii akcentuje się odrębność i specyfikę zjawisk ekonomicznych zachodzących w sektorze rolnictwa. Jako cechy odróżniające rolnictwo od pozostałych działów gospodarki wymienia się różnice w technikach wytwarzania (uzależnienie od ziemi, pogody, pór roku, produkcja sprzężona, ograniczone możliwości zwiększania skali) oraz występowaniem specyficznych podmiotów gospodarczych (gospodarstwa rodzinne, spółdzielnie, organizacje branżowe i samorządowe) (5). Cechy te powodowały, że do lat 50-tych akcentowano odrębność marketingu rolnego w stosunku do ogólnej teorii marketingu (8). Poglądy te wynikały m. in. z przekonania, że rolnicy w ograniczonym zakresie kontaktują się z finalnymi odbiorcami i mają ograniczone możliwości w realizacji marketingu mix, uznania rolnictwa jako specyficznego działu gospodarki, silnego oddziaływania polityki rolnej. Dokonujące się zmiany w gospodarce światowej, w tym w szczególności globalizacja wytwarzania i handlu, rosnące znaczenie orientacji marketingowej spowodowały, że koncepcje marketingu rolnego w coraz większym stopniu zaczęły nawiązywać do ogólnych założeń marketingu (8).

Do głównych cech rolnictwa i gospodarki żywnościowej wpływających na marketing należy zaliczyć:

- *Biologiczny, sezonowy i przestrzenny charakter produkcji rolniczej.* Mała elastyczność cenowa podaży oraz trudności z bieżącym dostosowaniem oferty rynkowej do sygnałów płynących z rynku. Podejmowanie decyzji

produkcyjnych na podstawie sytuacji rynkowej w ubiegłorocznym sezonie produkcyjnym zwiększa dodatkowo stopień niepewności i ryzyka.

- *Szczególny charakter produktów żywnościowych.* Produkty te zaspokajają podstawowe potrzeby człowieka oraz stanowią dominującą pozycję w strukturze wydatków gospodarstw domowych.
- *Różnorodność produktów.* Rynek rolniczy obejmuje zarówno produkty nieprzetworzone, kierowane bezpośrednio do konsumpcji, produkty udo-
stępniane konsumentom po przetworzeniu, produkty wykorzystywane w procesach wytwórczych jako środki produkcji.
- *Rozdrobnienie produkcji i rynku.* Produkcja odbywa się w specyficznych podmiotach gospodarczych, jakimi są gospodarstwa rodzinne. Nabywcami i konsumentami są wszystkie gospodarstwa domowe oraz znaczna liczba przedsiębiorstw przetwórstwa i obrotu, najczęściej o niewielkim potencjale.
- *Interwencyjna rola państwa na rynku.* W krajach przodujących rozwinął się model wysoko rozwiniętego protekcjonizmu na rynku rolnym. Oprócz specyfiki produkcji rolniczej wynikało to z uznania żywności jako produktu o znaczeniu strategicznym oraz przypisaniu rolnictwu ogólnonarodowych zadań dotyczących ochrony środowiska przyrodniczego i kształtowania krajobrazu (5).
- *Mała elastyczność cenowa popytu.* Produkty żywnościowe zaspokajają podstawowe potrzeby fizjologiczne, stąd wielkość popytu w niewielkim stopniu zmienia się wraz z poziomem cen. Ewentualna substytucja dotyczy głównie innych produktów żywnościowych i może być realizowana w pewnym stopniu tylko wówczas, gdy np. ceny ziemniaków rosną znacznie szybciej niż ceny pieczywa, makaronu, kasz, owoców i warzyw itp.
- *Duża objętość i masa produktów w stosunku do wartości.* W połączeniu z faktem, że produkty stanowią organizmy żywe, powoduje to konieczność ponoszenia znacznych nakładów i kosztów w kanałach dystrybucji związanych z przemieszczaniem, przechowywaniem oraz stratami ilościowymi (oddychanie itp.) oraz jakościowymi (np. powodowanych zmianami biochemicznymi, rozwojem chorób).
- *Masowy charakter produktów,* trudny do zróżnicowania (produkty homogeniczne).
- *Pogarszająca się sytuacja ekonomiczna rolnictwa.* Wynika ona z dekonunktury cenowej powodowanej nadprodukcją żywności w kraju, a zwłaszcza napływem dotowanego importu z krajów UE. Rolnictwo cechuje także malejący udział w cenach zbytu artykułów żywnościowych płaconych przez konsumenta (13).

Rynek produktów rolno-żywnościowych z punktu widzenia specyfiki marketingu można podzielić na kilka grup produktowych:

- a) produkty bezpośrednio lub po wstępnym przygotowaniu (konfekcjonowaniu) kierowane do konsumpcji: owoce, warzywa, ziemniaki jaja. W stosunku do tej grupy produktów mają zastosowanie zasady marketingu dóbr konsumpcyjnych;
- b) produkty, które ze względów żywieniowych lub sanitarnych najczęściej trafiają do konsumenta po przetworzeniu (zboża, strączkowe, mięso, mleko). Zakłady przetwórcze przy sprzedaży produktów stosują zasady marketingu dóbr konsumpcyjnych, natomiast producenci rolni sprzedający zakładom przetwórczym zasady typowe raczej dla rynku produktów przemysłowych (zaopatrzeniowych);
- c) produkty kierowane na rynek wyłącznie po przetworzeniu jak buraki cukrowe, rzepak, zioła, tytoń, len, konopie itp. Obowiązują tutaj zasady marketingu przemysłowego;
- d) wytwarzane w rolnictwie środki produkcji zużywane w procesach produkcji w innych gospodarstwach (materiał siewny i sadzeniakowy, pasze). Rynek ten dotyczy zarówno produktów sprzedawanych bezpośrednio sąsiadnim gospodarstwom jak i jednostkom pośredniczącym jak przedsiębiorstwa nasienne, wytwórnie pasz itd. Dla tej kategorii produktów mają zastosowanie zasady marketingu typowe dla rynku przemysłowego;
- e) produkty kierowane na eksport. Ze względu na dominującą rolę przedsiębiorstwa handlu zagranicznego jako integratora, rynek ten dla rolników posiada cechy zbliżone do rynku przemysłowego. Eksporterzy powinni stosować zasady marketingu międzynarodowego;
- f) produkty ekologiczne (tzw. „zdrowa żywność”). Produkty te kierowane są do konsumpcji najczęściej za pomocą bezpośrednich kanałów marketingowych lub poprzez sklepy detaliczne. Stąd poddane są regułom marketingu produktów konsumpcyjnych;
- g) usługi oferowane przez sektor rolnictwa, w tym zwłaszcza usługi agroturystyczne. Obowiązują tutaj zasady marketingu usług;
- h) obszary wiejskie i organizacje rolnicze. Rozwój obszarów wiejskich wymaga stosowania zasad charakterystycznych dla marketingu miejsca (regionu), natomiast w działalności organizacji rolniczych powinny być stosowane elementy marketingu organizacji niedochodowych w rolnictwie.

Główne elementy marketingu zalecane do wdrożenia w rolnictwie

Do ważniejszych elementów marketingu, które są i powinny być wykorzystywane na rynku rolnym należą:

- 1. Intensywna promocja krajowej wytwórczości rolniczej na rynku, w tym zwłaszcza rynku międzynarodowym**

We współczesnej gospodarce dla odniesienia sukcesu rynkowego nie wystarczy dostarczyć we właściwe miejsce sprzedaży (dystrybucja) dobry produkt po konkurencyjnej cenie, ale należy również poinformować potencjalnych nabywców o zaletach produktu i zachęcić ich do kupna. Niedostatek promocji polskich produktów jest jednym z czynników utrudniających osiągnięcie przewagi konkurencyjnej w stosunku do towarów pochodzących z krajów rozwiniętych, gdzie intensywna promocja jest pewnym standardem. W warunkach gdy duża liczba jednostek oferuje jednorodny masowy produkt, brak jest podmiotu, który mógłby prowadzić promocję. Uwzględniając to przewiduje się powołanie i wspieranie ze środków publicznych instytucji zajmującej się promocją polskich produktów rolno - żywnościowych na rynku krajowym i rynkach zagranicznych (12). Dotychczas bowiem, w przeciwieństwie m. in. do krajów UE w Polsce w zasadzie nie kształtuje się tzw. patriotyzmu żywnościowego, którego celem jest upowszechnianie przekonania, że polska żywność jest bardzo dobra pod względem jakościowym, zdrowotnym i ekologicznym (2). Zapewnienie tą drogą pewnych preferencji dla krajowej żywności jest bardzo istotne, gdyż doświadczone w marketingu i walce konkurencyjnej zachodnioeuropejskie koncerny adaptują się bardzo szybko do zgodnych z regułami WTO instrumentów ochrony krajowego rynku, czego przykładem jest ciągła ekspansja niemieckiej firmy Zott na rynku jogurtów (1). Dla efektywnego wykorzystania dużego potencjału wytwórczego krajowego rolnictwa, szczególnie ważna jest intensywna promocja na rynkach zagranicznych.

2. Zwiększenie siły ekonomicznej rolników na rynku poprzez integrację poziomą

Tworzenie organizacji mających na celu kierowanie grupowej oferty sprzedaży na rynek jest ważne nie tylko z punktu widzenia zwiększania siły przetargowej producentów. Dostarczanie produktów większym odbiorcom np. na rynki hurtowe lub do sieci supermarketów wiąże się z koniecznością koncentrowania podaży. Wobec braku dostatecznej ilości silnych podmiotów gospodarczych zajmujących się kontraktacją i obrotem muszą powstawać grupy producenckie i marketingowe. Pojedynczy producent nie posiada najczęściej wiedzy, kapitału i możliwości stosowania większości instrumentów marketingu. Stosowanie wspólnej strategii marketingowej na rynku jest jedną z głównych przesłanek integracji poziomej producentów.

3. Wybór rynku docelowego, zawarcie umów i dostosowanie technologii do wymagań jakościowych odbiorcy

Istotnym elementem strategii marketingowej jest rozstrzygnięcie przed podjęciem produkcji kto będzie odbiorcą wytworzonych dóbr. W miarę możliwości należy porozumieć się w tym zawrzeć formalne lub przynajmniej nieformalne umowy z potencjalnym nabywcą. Z tym wiąże się dobór odmiany roślin i rasy zwierząt oraz wybór technologii maksymalizującej parametry jakościowe i inne

cechy określone przez odbiorcę. Dostosowywanie parametrów po zakończeniu produkcji np. na etapie sortowania często bowiem nie jest wystarczającym zabiegiem. Wybór docelowego segmentu rynku stanowi element strategii marketingowej, natomiast powiązania pionowe podobnie jak wcześniej zasygnalizowane formy integracji poziomej należy zaliczyć do dystrybucji. Oznacza ona dążenie do wyboru najbardziej efektywnych sposobów dotarcia do odbiorcy i sposobów sprzedaży. Element dystrybucji stanowi również rozwój takich form infrastruktury rynku jak rynki hurtowe, aukcje i giełdy, w tym giełdy terminowe.

4. Jakość produktu, dotrzymywanie umów i kreowanie marki

Okresy działalności rolnictwa w warunkach orientacji produkcyjnej nie sprzyjały wykształceniu świadomości, że tylko produkt dobrej jakości ma szansę znaleźć odbiorców. Zapewnienie wysokiej jakości i w miarę jednolitych parametrów produktu jest jednym z głównych problemów jaki zgłaszają jednostki skupujące na rynku partie produktu od drobnych producentów. Drugim problemem wzajemnych relacji między producentami a odbiorcami produktów rolnych jest zjawisko niedotrzymywania umów przez producentów w latach o wysokich cenach, natomiast przez jednostki skupujące w latach o niskim poziomie cen rynkowych. Zgodnie z zasadami marketingu wieloletnie powiązania umowne stanowią istotną wartość i zaliczane są do aktywów przedsiębiorstwa. Wynika to z tego, że pozyskanie nowych klientów jest zawsze droższe niż zatrzymanie przy sobie obecnych. Warto więc dotrzymywać umów, nawet gdy w danym roku pojawia się szansa dodatkowego zysku poprzez dostarczenie produktu innemu przypadkowemu odbiorcy. To samo dotyczy utrzymywania jednolitych wysokich standardów jakości w całej partii produktu.

Przy omawianiu problemów jakości trzeba również zwrócić uwagę, że w marketingu obok jakości rzeczywistej mamy do czynienia z jakością postrzeganą. Chodzi o to, że w pierwszej kolejności nabywca zwraca uwagę na jakość postrzeganą, np. ładny wygląd produktów. W Polsce, w przeciwieństwie do krajów o ugruntowanej gospodarce rynkowej nie doceniano dotychczas tego problemu. Przykładowo w zbyt małym stopniu uwzględniano to wśród kryteriów hodowli i selekcji nowych odmian roślin towarowych. Z jakością rzeczywistą i postrzeganą powiązane są starania o uzyskanie oficjalnych certyfikatów (np. certyfikatu jakości Q).

Zgodnie z współczesnymi tendencjami, większość produktów kierowanych na rynek to produkty zaopatrzone w markę (znak towarowy producenta lub rzadziej dystrybutora). Wiąże się to z gwarancjami jakości i odpowiedzialności dostawcy. W związku z tym coraz częściej nawet świeże produkty masowe jak owoce, warzywa, ziemniaki nie dostarczane są na rynek anonimowo, lecz zaopatrzone są w markę producenta i dostawcy. Marka w odniesieniu do tej kategorii produktów stanowi element wyróżnienia produktu na rynku. Markowanie wyma-

ga rozwoju przechowywania i konfekcjonowania. Procesy te wiążą się również z odpowiednio dużą skalą obrotu (koncentrowanie podaży), gdyż niezbędne jest wówczas zapewnienie nieprzerwanych dostaw w ciągu całego roku (sezonu handlowego).

5. Analiza możliwości uzyskania rentowności w świetle prognozowanego poziomu cen rynkowych

W masowej produkcji rolniczej najczęściej mamy do czynienia z podejmowaniem decyzji produkcyjnych na podstawie sytuacji w ubiegłorocznym sezonie produkcyjnym. Chodzi o badanie rynku i analizę mającą na celu podejmowanie decyzji na podstawie prognozowanej sytuacji na rynku (podaż, popyt, ceny). Następnie o analizę zasobów gospodarstwa i możliwości spełnienia wymagań rynku, w tym analizę kosztów produkcji oraz oszacowanie możliwości uzyskania rentowności w świetle prognozowanego poziomu cen zbytu. Z tym ostatnim problemem wiąże się konieczność wdrożenia systemów rachunkowości rolnej w gospodarstwach.

6. Lobbing branżowy w gospodarce rynkowej

Wśród współczesnych trendów mających wpływ na gospodarkę światową wymienia się wzrost znaczenia grup wspólnych interesów, grup nacisku prowadzących do wzrostu roli tzw. demokracji uczestniczącej, zamiast demokracji reprezentacyjnej (6). Lobbing definiuje się jako środek oddziaływania grup wspólnych interesów na decyzje polityczne, prawne itp. (10). Tymczasem w polskim rolnictwie lobby na rzecz rolnictwa jest rozproszone i nie odgrywa większej roli. Słabość lobby rolniczego wynika m. in. z niedorozwoju organizacji reprezentujących producentów oraz jednostki obrotu i przetwórstwa. Właśnie takie organizacje przedstawicielskie jednostek danej branży spełniają istotną rolę w krajach UE. Oprócz reprezentowania interesów zrzeszonych jednostek i realizowania różnych kierunków działalności na rzecz branży, często przejmują one w imieniu państwa zadania w zakresie regulowania rynku, w tym rozdziału dotacji budżetowych.

7. Rozwój systemów informacji rynkowej i doradztwa ekonomicznego

Systemy monitorowania bieżącej sytuacji rynkowej: podaży, popytu i cen podstawowych produktów rolniczych stanowią jeden z elementów infrastruktury rynku rolnego. Istnienie ogólnodostępnej informacji rynkowej zwiększa efektywność funkcjonowania rynku rolnego. Stanowi również jeden z niezbędnych warunków zwiększania przepływu kapitału do rolnictwa ze strony inwestorów. W Polsce tworzony jest Zintegrowany System Informacji Rynkowej, który wykorzystuje doświadczenia i częściowo adaptuje istniejące dotychczas rozproszone systemy informacji (7).

Przystosowanie się producentów rolnych do funkcjonowania w warunkach konkurencyjnego rynku wymaga znajomości zasad marketingu, nowoczesnego zarządzania, prawa gospodarczego, rachunku ekonomicznego itp. Konieczne jest więc sprawne funkcjonowanie systemu doradztwa rolniczego, zdolnego do udzielania porad nie tylko w zakresie technologii. W polskich warunkach chodzi również o doradztwo mające na celu pobudzanie przedsiębiorczości, w tym również w zakresie produkcji pozarolniczej.

8. Opieranie siły biznesu na czynniku zarządzania oraz poszerzanie oferty rynkowej

We współczesnej gospodarce największe znaczenie jako podstawa osiągania sukcesów rynkowych stanowi zarządzanie (przedsiębiorczość). O sukcesie decyduje zdolność tworzenia koncepcji i wola jej realizacji ze strony menedżerów. Inaczej mówiąc najważniejszym czynnikiem produkcji jest człowiek i jego twórcze umiejętności. Dotychczas w rolnictwie podstawę formułowania strategii rynkowej stanowiły najczęściej zasoby rzeczowe: ziemia, warunki przyrodnicze, majątek trwały i obrotowy oraz produkty, które w oparciu o posiadane zasoby można wytworzyć. Poszukiwanie nowych szans rynkowych dla gospodarstw rolnych dotyczy w szczególności poszerzania asortymentu oferowanych produktów na rynku również o wytwory działalności pozarolniczej. Chodzi tutaj o możliwość sprzedawania usług turystycznych, wypoczynku, wytworów kultury ludowej, walorów miejsca i krajobrazu, naznaczonych tradycją, zwyczajami i osobowością mieszkańców itp. Inne kierunki rozwoju biznesu to przejmowanie części wartości dodanej poprzez oferowanie produktu wstępnie przygotowanego (konfekcjonowanie), przetworzonego oraz partycypację producentów w ogniwach handlu (hurtu i detalu).

LITERATURA

1. Bajek P. i inni. 1999: Analiza polskiego handlu zagranicznego artykułami rolno - spożywczymi w II kwartale 1999 roku. FAPA - FAMMU, Warszawa, ss. 68.
2. Balazs A. 1999: Promujmy polską żywność (wywiad). Plon, nr 40, s. 3.
3. Dietl J. 1985: Marketing. PWE, Warszawa, ss.391.
4. Drucker P. F. 1994: Praktyka zarządzania. Czytelnik, Nowoczesność, AE Kraków, Warszawa, ss. 431.
5. Heijman W. i inni. 1997: Ekonomika rolnictwa. Zarys teorii. Fundacja „Rozwój SGGW, Warszawa, ss. 431.
6. Kotler Ph. 1994: Marketing. Analiza, planowanie, wdrażanie, kontrola. Gebethner i S-ka, Warszawa, ss. 743..

7. Kulik - Wojtyś H., Seredyn K. 1999: Zintegrowany system rolniczej informacji rynkowej w Polsce. Biuletyn Informacyjny ARR, nr 12, s. 23-29.
8. Meulenberg M. T. G. 1986: The evolution of agricultural marketing theory: towards better coordination with general marketing theory. Netherlands Journal of Agricultural Science 34, s. 301-315
9. Pakt dla Rolnictwa i Obszarów Wiejskich. MRiGŻ, Warszawa 1999, ss. 52.
10. Pieniążek K. 1999: Rozmowy o rynku (11). Cele i sztuka lobbingu. Biuletyn Informacyjny ARR, nr 3, s. 44-48.
11. Podstawy marketingu. Pr. zbior. pod red. J. Altkorna, wyd III. Instytut Marketingu, Kraków 1996, ss. 436.
12. Spójna Polityka Strukturalna Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa. MRiGŻ, Warszawa 1999, ss. 79.
13. Urban R. 1996: Otoczenie rynkowe rolnictwa. Nowoczesne Rolnictwo, nr 11, s. 4-5.
14. Woś A. 1996: Agrobiznes. Makroekonomika. Key Text, Warszawa, ss. 334.

ZBIGNIEW LECHOWSKI
DOROTA URBAŃCZYK, ANNA SOJAT
*Krajowy Punkt Kontaktowy - Centrum Kształcenia na Odległość
w Brwinowie*

WYKORZYSTANIE KSZTAŁCENIA NA ODLEGŁOŚĆ W AKTYWIZACJI SPOŁECZNEJ I ZAWODOWE MIESZKAŃCÓW OBSZARÓW WIEJSKICH

Wprowadzenie

Wielofunkcyjny rozwój wsi to kierunek przeobrażeń mający doprowadzić do poprawy życia i warunków pracy mieszkańców wsi i obszarów wiejskich. Zgodnie z przyjętymi przez rząd założeniami będzie się to dokonywać przez:

- rozwój struktury społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich,
- promowanie i wspieranie działalności gospodarczej,
- rozwój systemu kształcenia ustawicznego oraz doradztwa.

Wszystkie wymienione kierunki działań pośrednio podkreślają wzrastające zapotrzebowanie na wiedzę i szeroko rozumianą informację. Dla osiągnięcia pozytywnych rezultatów założonych działań potrzebne są odpowiednie narzędzia będące odzwierciedleniem spójnej polityki ekonomicznej i socjalnej oraz podejmowanych inicjatyw edukacyjnych na obszarach wiejskich. Przecenienie znaczenia czynnika edukacyjnego, a nie docenienie ekonomicznego i socjalnego, może prowadzić do krótkotrwałych rezultatów w postaci podniesienia poziomu świadomości bez perspektywy samorealizacji podmiotów biorących udział w kształceniu. Nie docenienie zaś czynnika edukacyjnego prowadzić będzie do nie wykorzystania możliwej do osiągnięcia dynamiki przemian i zaprzepaszczenia szans na stworzenie podstaw dalszego wielofunkcyjnego rozwoju.

Dostrzegając w programach właściwych resortów daleko posuniętą zbieżność zamierzeń, spróbujemy wskazać jedno z nowoczesnych narzędzi realizacji założonych kierunków przemian, odpowiednie dla zadań stawianych przed doradztwem rolniczym i szeroko rozumianą edukacją ustawiczną. Narzędziem tym

jest metoda kształcenia na odległość. Takie ujęcie tematu pozwala na sformułowanie następującej tezy:

Nowoczesna, wspierana przez Unię Europejską, a promowana przez Krajowy Punkt Kontaktowy – Centrum Kształcenia na Odległość w Krajowym Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w Brwinowie, metoda kształcenia na odległość może istotnie przyczynić się do aktywizacji społecznej i zawodowej mieszkańców obszarów wiejskich.

1. Czym jest kształcenie na odległość? Zalety i wady metody

Obok tradycyjnych form kształcenia i doskonalenia zawodowego i ogólnego, szczególnego znaczenia nabiera rozwój form kształcenia na odległość¹.

Kształcenie na odległość charakteryzuje się prowadzeniem procesu edukacyjnego z uwzględnieniem odległości uczącego się od nauczyciela przy:

- zastosowaniu specyficznych materiałów i pomocy dydaktycznych,
- komunikowaniu się ucznia z nauczycielem przy pomocy technologii informatycznej (w tym kontrolowanie postępów w nauce),
- wykorzystaniu, odmiennego niż w tradycyjnych formach edukacyjnych, sposobu obsługi i administrowania przez jednostkę edukacyjną kontaktów uczeń - nauczyciel.

Wymienione powyżej cechy kształcenia na odległość istotnie odróżniają tę formę kształcenia od tradycyjnych form, wskazując jednocześnie na zalety tej metody, do których zaliczyć należy:

- możliwość realizacji edukacji otwartej i elastycznej,
- zwiększenie szans, ułatwienie, bądź wręcz umożliwienie dostępności do edukacji wielu grupom i środowiskom społecznym,
- możliwość wspomagania dotychczasowych form edukacyjnych (eksternistycznych, zaocznych, kursowych),
- zapewnienie jednakowej jakości kształcenia dla wszystkich uczestników,
- obniżenie kosztów kształcenia w stosunku do form tradycyjnych (przy spełnieniu warunku powtarzalności kursu).

Zalety kształcenia na odległość obrazuje przedstawiony przykład.

Jednocześnie czterystu uczestników, pochodzących z obszaru całego kraju, bez odrywania się od pracy zawodowej może rozpocząć naukę w domu lub pracy i po 4 miesiącach uzyskać dyplom ukończenia kursu z wybranego zakresu tematycznego².

¹ Edukacja dorosłych jako instrument polityki wobec rolnictwa i obszarów wiejskich. [w:] Edukacja Ustawiczna Dorosłych, nr 2, Radom 1999 i Ministerstwo Edukacji Narodowej o edukacji na wsi. [w:] Biblioteczka Reformy Warszawa 1999, nr 10, s. 34.

² Świadczą o tym osiągnięte wyniki w programie „The PHARE Multi-Country for Distance Education”, Programme Compendium, European Training Foundation, Torino 1999, s. 34.

Do głównych wad tego typu kształcenia zaliczyć można:

- konieczność silnej motywacji uczącego się,
- konieczność posiadania umiejętności uczenia się w tej formie,
- wysoki nakład środków finansowych związany z przygotowaniem materiałów i uruchomieniem kursu (koszty te w przeliczeniu na jednego uczestnika mogą być znacznie niższe niż w innych formach kształcenia przy spełnieniu warunku wielokrotnej powtarzalności kursu).

2. Kształcenie na odległość (Distance Education) w krajach wysoko rozwiniętych.

Dynamiczny rozwój technologii informatycznych, a także metodologii kształcenia na odległość sprawił, że w Stanach Zjednoczonych, Australii, Kanadzie oraz w krajach Unii Europejskiej ta forma kształcenia jest szeroko stosowana. Jest ona szczególnie odpowiednia dla edukacji ludzi dorosłych. Ponad 41 tysięcy opracowanych i oferowanych przez uniwersytety, instytucje edukacyjne i inne organizacje kursów kształcenia na odległość, w 65 krajach świata, stanowi rekomendację tej metody edukacyjnej. Trudno jest znaleźć dziedzinę wiedzy, dla której nie powstały kursy kształcenia na odległość. Metoda „distance education” znalazła zastosowanie zarówno w krótkich formach doskonalenia zawodowego, jak i w pełnych studiach uniwersyteckich finalizowanych dyplomem ukończenia studiów wyższych.

Burzliwy rozwój technologii informacyjnych oraz rozwój form edukacyjnych oparty na możliwościach wynikających z tego rozwoju sprawił, że coraz bardziej realizuje się idea społeczeństwa informacyjnego. W obszarze edukacji powstały wyspecjalizowane organizacje, które skupiają twórców i użytkowników programów edukacyjnych realizowanych metodą kształcenia na odległość.

Wśród najważniejszych organizacji europejskich tego typu wymienić należy Międzynarodową Radę Kształcenia na Odległość (ICDE, International Council for Distance and Open Education), Europejską Sieć Kształcenia na Odległość (EDEN, European Distance Education Network), a także Europejskie Stowarzyszenie Uniwersytetów Kształcenia na Odległość (EADTU, European Association Distance Teaching University). Wszystkie wymienione organizacje sprzyjają rozwojowi technologii kształcenia na odległość, podejmując wiele inicjatyw na arenie międzynarodowej dla upowszechniania istniejącego dorobku omawianej formy kształcenia, a także dla jej rozwoju. Służą temu organizowane seminaria, warsztaty i konferencje.

Szczególne znaczenie do upowszechniania form edukacyjnych opartych o zdobycze technologii informacyjnej przywiązuje Unia Europejska. Nowa inicjatywa Przewodniczącego Komisji Europejskiej – „Społeczeństwo informacyjne dla wszystkich” (An Information Society for All) ma umożliwić wejście w erę

społeczeństwa informacyjnego i zniwelować różnice w dostępie do informacji pomiędzy aglomeracjami miejskimi a prowincją. Kraje członkowskie zostaną zobowiązane do prezentowania informacji publicznych w mediach elektronicznych, w tym przynajmniej informacji administracyjnych, kulturalnych, dotyczących środowiska naturalnego i sytuacji na drogach³.

Preferencje dla projektów realizowanych z użyciem elektronicznej transmisji danych, będącej podstawą kształcenia na odległość zawarte w priorytetach wymagań aplikacyjnych do programów pomocowych takich jak LEONARTO i SOCRATES, są również wyrazem dążeń Unii Europejskiej do popularyzacji metody kształcenia na odległość.

3. Kształcenie na odległość w Polsce

Unia Europejska zainicjowała w latach 1994-1999 Międzynarodowy Program dla Kształcenia na Odległość (The PHARE Multi-Country Programme for Distance Education), którego beneficjentami było 11 krajów (w tym Polska) objętych działaniem funduszu PHARE⁴. W ramach tego programu powstało w Europie Centralnej 40, z czego w Polsce 8 Centrów Kształcenia na Odległość (żadne z 8 centrów nie powstało przy instytucji związanej z problematyką rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich).

Choć brak jest w Polsce regulacji prawnych dotyczących tej formy kształcenia, to jednak coraz częściej podmioty edukacyjne wprowadzają ją jako formę uzupełniającą do stacjonarnych form nauczania. Podobnie było w przeszłości, gdy programy telewizji publicznej znacząco wspomagały oświatę dorosłych w formach kształcenia zaocznego i eksternistycznego. Dostrzegając bariery rozwoju kształcenia na odległość w Polsce wynikające z niedostatków uregulowań prawnych, kłopotów finansowych i organizacyjnych oraz braku przygotowanej kadry, należy wzmocnić wysiłki dla możliwie największej popularyzacji i przygotowania tej formy nauczania.

Kształcenie na odległość jako metoda może odegrać istotną rolę nie tylko jako jedno z narzędzi do niezbędnych przeobrażeń społecznych i zawodowych wsi i obszarów wiejskich, ale także być autostradą komunikacji społecznej w Polsce i w integrującej się Europie. W sposób szczególny odnosi się to do potrzeb społecznych określonych przedmiotem oddziaływań edukacji dorosłych, realizowanej jako edukacja ustawiczna – trwająca przez całe życie.

W tak określonym przesłaniu kształcenia na odległość nie o dyplomy kolejnych szczebli edukacyjnych idzie (choć to również jest ważne), lecz o ukształtowanie odpowiednich postaw uczestników kształcenia wobec konieczności zmian

³ Unia Europejska wstępuje do Internetu. [w:] Computerworld Polska, IDG, 14 grudnia 1999 r.

⁴ Autor niniejszego referatu był kontraktorem i realizatorem programu The PHARE Multi-Country Programme for Distance Education w Polsce.

w środowisku, w którym żyją. Chodzi o to, żeby studium chcieli adaptować się do zmieniających się warunków i brać świadomy udział w ich przekształcaniu, sami jednocześnie ulegając przemianom pod ich wpływem.

„Zmiany społeczne zachodzą bowiem dzięki podnoszeniu ogólnego poziomu wykształcenia, przygotowywaniu ekspertów pomagających społeczeństwu w operowaniu na wyższym szczeblu złożoności, wybieraniu liderów spośród wykształconych profesjonalistów, a nie z elit dziedzicznych lub politycznych...”⁵.

4. Kształcenie na odległość a przemiany wsi polskiej

Krajowy Punkt Kontaktowy – Centrum Kształcenia na Odległość (National Contact Point – Open and Distance Learning Centre), który powstał w Krajowym Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w Brwinowie ma za cel zmianę istniejącej sytuacji na rynku usług edukacyjnych.

Formy kształcenia na odległość w znakomitej większości opierają się na nowoczesnych metodach kształcenia dostosowanych do możliwości współczesnej technologii informacyjnej, z wykorzystaniem elektronicznych sieci telematycznych. Działalność KPK jest próbą wykorzystania najnowszych osiągnięć w zakresie informowania i kształcenia, przy użyciu technologii informatycznych do wspomagania przemian w polskim rolnictwie. Podjęty zakres i metody nie tylko w pełni odpowiadają założeniom resortu rolnictwa, Rządowemu Programowi Informowania Społeczeństwa i priorytetom nakreślonych w dyrektywach Komisji Europejskiej, ale przede wszystkim trafiają w najistotniejsze potrzeby mieszkańców wsi i obszarów wiejskich. Utworzenie sieci centrów kształcenia na odległość przy istniejących ośrodkach doradztwa rolniczego, pozwalających kształcić, doksztalać lub rekwaliifikować mieszkańców obszarów wiejskich to szansa na wzrost aktywizacji społecznej i zawodowej.

Uwzględniając wymienione na wstępie artykułu kierunki przemian wsi polskiej oraz założenia programowe zawarte w dokumentach Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej oraz Ministerstwa Edukacji Narodowej o resortowych programach dla wsi, uzasadniony jest wniosek o utworzenie **sieci centrów kształcenia na odległość** działających na bazie Krajowego Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w Brwinowie oraz jego oddziałów.

Podstawowe etapy tworzenia sieci to:

- formalne powołanie centrów w ramach już istniejących oddziałów,
- przygotowanie kadry centrów w zakresie specyfiki kształcenia na odległość,

⁵ Eugenia Potulicka: Uniwersytecka edukacja zdalna w krajach zachodnich. Wydawnictwo Naukowe UAM Poznań 1988, s. 105.

- rozwój materiałów kursowych dla form kształcenia na odległość.

Z uwagi na potrzebę posiadania dobrze przygotowanej kadry, od której zależeć będzie powodzenie przedsięwzięcia, działalność należy rozpocząć od szkolenia wytypowanej grupy doradców i nauczycieli, doradczych i edukacyjnych placówek działających na obszarach wiejskich całego kraju.

5. Charakterystyka kursu „Nauczanie o kształceniu otwartym” (Learning About Open Learning – LOLA)

Program szkolenia jak i kurs „Nauczanie o kształceniu na odległość” posiada Krajowe Centrum Doradztwa. Wyżej wymieniony kurs jest w wersji anglojęzycznej i niezbędne jest wykonanie wersji polskojęzycznej tego kursu.

Kurs LOLA został opracowany przez Heriot-Watt University z Wielkiej Brytani na zlecenie Europejskiej Fundacji Kształcenia (European Training Foundation) w ramach Międzynarodowego Programu PHARE dla Kształcenia na Odległość (The PHARE Multi-country Programme for Distance Education – ETF/97/VET/0058).

W ramach tego programu kurs został przeprowadzony w wersji anglojęzycznej, przy wykorzystaniu współczesnych technologii informacyjnych przez Scottish Development Overseas i Heriot-Watt University. Uczestnikami kursu było 400 nauczycieli różnych specjalności (ze szkół średnich, uczelni wyższych i ośrodków metodycznych) z 11 krajów, beneficjentów Funduszu PHARE.

Pomimo nowatorstwa technologii informacyjnej, przy użyciu której kurs był realizowany oraz bariery językowej (wersja anglojęzyczna), kurs ukończyły 227 osoby uzyskując certyfikat Uniwersytetu Heriot-Watt. Na 78 uczestników z Polski 47 stało się absolwentami. Podobne proporcje rozpoczynających i pozytywnie kończących kurs były również w innych krajach. Nie znany jest mi inny przykład kształcenia na odległość porównywalny z opisywanym kursem LOLA.

Podstawowym pozytywnym wnioskiem nasuwającym się z doświadczeń zebranych w realizacji kursu LOLA jest przekonanie, że uruchomienie tego kursu w wersji polskojęzycznej pozwoliłoby na przygotowanie kadry dla form kształcenia na odległość w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb wsi i obszarów wiejskich w zakresie realizacji zadań edukacji dla rynku pracy i szeroko rozumianego doradztwa rolniczego.

6. Podsumowanie

Rozwój form kształcenia na odległość jest koniecznością wynikającą zarówno z rozwoju technologii informacyjnych, jak i stale rosnącego zapotrzebowania społeczeństwa na wiedzę będącego wynikiem przemian społeczno-gospodarczych w wymiarze makro.

Ta teza w sposób szczególny odnosi się do zadań związanych z edukacją dorosłych. Rozwinięte niegdyś formy doskonalenia zawodowego dorosłych będące poprzednikami kształcenia na odległość, takie jak Nauczycielski Uniwersytet Radiowo-Telewizyjny, Radiowa Telewizyjna Szkoła Średnia, czy też działające 15 lat Telewizyjne Technikum Rolnicze, nie doczekały się, po przemianach systemowych w 1989 roku, kontynuacji.

Uznając, że edukacja jest jednym z czynników stymulujących rozwój społeczny oraz, że wyrównywanie szans rozwojowych środowisk następuje poprzez zapewnienie dostępu do otwartych i elastycznych form edukacyjnych, metoda kształcenia na odległość realizuje założenia kształcenia egalitarnego.

Doświadczenie krajów wysoko rozwiniętych wskazują, że równoważnym książce medium, poprzez które dokona się transfer wiedzy i szeroko rozumianej informacji w wymiarze społecznym będzie Internet i technologie informatyczne. Wykorzystując doświadczenie krajów, w których kształcenie na odległość jest powszechnie stosowane dla realizacji założeń polityki edukacyjnej, powinniśmy możliwie najszybciej rozpocząć przygotowywanie kadry dla omawianej formy kształcenia

Podstawowe zagadnienia, do których należy przygotować kadry to:

1. Identyfikacja grup odbiorców kursów na odległość, ich potrzeb i wymagań.
2. Projektowanie, przygotowanie i testowanie kursów kształcenia na odległość (rozwój modułów kursowych).
3. Projektowanie systemu wspomagania i oceniania uczestników.
4. Kontrola jakości i poprawności kursów, akredytacja.
5. Zarządzanie, administrowanie i planowanie rozwoju form kształcenia na odległość.

Wymienione zagadnienia są założeniami programowymi proponowanego szkolenia i jednocześnie podwalinami nowego systemu zdobywania wiedzy i komunikowania się. Zdobyta przez uczestników szkoleń wiedza i umiejętności w opisanym zakresie, będzie niewątpliwą korzyścią społeczną.

Przedstawione powyżej założenia rozwoju form kształcenia na odległość muszą zostać wzbogacone o ofertę tematyczną zgodną z oczekiwaniami odbiorców, która pojawi się dopiero wówczas, gdy środowisko edukacyjne i doradcze uświadomi sobie możliwości i korzyści kryjące się pod nazwą „Kształcenie na Odległość”.

Organizacyjne, finansowe i techniczne aspekty odgrywają niebagatelną rolę, jednakże są wtórne wobec stanu świadomości o szansach i korzyściach wynikających z proponowanej metody.

Wykorzystanie metody kształcenia na odległość w aktywizacji społecznej i zawodowej mieszkańców obszarów wiejskich powinno przynieść najbardziej widoczne rezultaty w :

- podniesieniu poziomu wykształcenia ogólnego wyrażającego się większą adaptacyjnością środowisk wiejskich i małych miast do zachodzących zmian i gotowości uczestniczenia w nich,
- zwiększonej gotowości uczestnictwa w oferowanych formach rekwalifikacji,
- skuteczniejszej preorientacji i orientacji zawodowej,
- łatwiejszym dostępie do wiedzy niezbędnej dla prowadzenia działalności gospodarczej,
- łatwiejszej identyfikacji alternatywnych źródeł zarobkowania istniejących w środowisku zainteresowanych,
- większej wiedzy o możliwościach uzyskania pomocy i wsparcia od instytucji do tego powołanych oraz o kompetencjach urzędów działających w środowisku.

W sposób szczególny metoda kształcenia na odległość jest rekomendowana do zastosowania tam, gdzie ze względów zdrowotnych, losowych, geograficznych i innych wymagana jest niemożliwa do osiągnięcia w innych formach indywidualizacja toku kształcenia, np. dla:

- grup inwalidzkich,
- osób przebywających w zakładach penitencjarnych,
- osób z terenów o znikomym współczynniku zasiedlenia.

Przybliżona w artykule metoda kształcenia na odległość, wraz z jej uwarunkowaniami, może stać się istotnym czynnikiem aktywizacji społecznej i zawodowej mieszkańców obszarów wiejskich. Kluczem by się tak stało jest wzrost świadomości o korzyściach płynących z jej zastosowania, co było celem tego artykułu.

INFORMACJE

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI

*Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
Oddział w Poznaniu*

KIERUNKI ROZWOJU DORADZTWA ROLNICZEGO U PROGU XXI WIEKU

Krajowe Centrum Doradztwa, Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Poznaniu zorganizowało w dniach 7-8.09.2000 r. ogólnopolską konferencję, z udziałem gości zagranicznych, pod nazwą „Kierunki rozwoju doradztwa rolniczego u progu XXI wieku”. Konferencja ta odbyła się w siedzibie Regionalnego Centrum Doradztwa, Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w Przysieku k. Torunia.

Celem Konferencji była analiza i ocena zmian w doradztwie rolniczym na przestrzeni ostatnich 10 lat oraz dyskusja dotycząca jego dalszego rozwoju w aspekcie dostosowywania do sprawnej realizacji zadań w zakresie wspierania rolników i mieszkańców wsi w dostosowywaniu rolnictwa i obszarów wiejskich do integracji z Unią Europejską.

Cel ten został nakreślony przez Radę Programową konferencji w odpowiedzi na toczącą się w środowisku doradztwa rolniczego dyskusję wokół projektów ustawowych rozwiązań mających uregulować organizację i funkcjonowanie instytucji doradztwa rolniczego w Polsce.

W konferencji uczestniczyło ponad 115 zaproszonych osób reprezentujących: Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi¹, Ośrodki Doradztwa Rolniczego, Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, Urzędy Wojewo-

¹Konferencję finansowano ze środków Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi na upowszechnianie doradztwa rolniczego.

dów, Urzędy Marszałkowskie, Izby Rolnicze, Krajową Radę Doradztwa Rolniczego, Instytuty naukowo-badawcze resortu rolnictwa i akademie rolnicze.

Ponadto w jej obradach wzięli udział zaproszeni goście z krajów, które w latach 1990-2000 wspierały merytorycznie i materialnie rozwój doradztwa rolniczego w Polsce, a mianowicie:

- przedstawiciele Polsko-Amerykańskiego Programu Doradztwa Rolniczego wraz z Panem Johnem Raglandem, który w latach 1991-1995 kierował pracami zespołu specjalistów amerykańskich w Polsce;
- przedstawiciele Duńskiego Krajowego Centrum Doradztwa Rolniczego w Skejby wraz z Panem Knudem Simonsem, dyrektorem Departamentu Współpracy Zagranicznej tegoż Centrum;
- przedstawiciel Scottish Agricultural College, którego pracownicy uczestniczyli w realizowanych w Polsce programach doradczych z zakresu podwyższania kwalifikacji zawodowych kadr doradczych.

Merytorycznie konferencję wspierała Rada Programowa w składzie: dr Anna Potok (przewodnicząca), mgr inż. Leszek Bednarski, mgr inż. Katarzyna Boczek, dr Eugeniusz Karol Chyłek, dr Mirosław Drygas, prof. dr hab. Katarzyna Duczkowska-Małysz, dr Józef Kania, mgr inż. Janusz Turski, prof. dr hab. Andrzej Piotr Wiatrak, mgr inż. Wenancjusz Kujawiński (sekretarz).

Sesję plenarną konferencji podzielono na cztery obszary tematyczne:

1. „Sukcesy i porażki doradztwa rolniczego w Polsce w minionym dziesięcioleciu”.
2. „Trendy rozwojowe doradztwa rolniczego w wybranych krajach a kierunki zmian doradztwa rolniczego w Polsce”.
3. „Obszary działania publicznych jednostek doradczych w warunkach przemian społeczno-ekonomicznych na terenach wiejskich”.
4. „Propozycje rozwoju systemu doradztwa rolniczego w Polsce”.

W kilkuminutowych wystąpieniach prelegenci prezentowali tezy swych referatów wcześniej opublikowanych i przekazanych uczestnikom konferencji w formie materiałów przedkonferencyjnych. A oto najistotniejsze kwestie tych referatów, które są ściśle związane z głównymi problemami konferencji.

Pierwszą część obrad pt.: „Sukcesy i porażki doradztwa rolniczego w Polsce w minionym dziesięcioleciu” otworzyło wystąpienie prof. dr hab. Katarzyny Duczkowskiej-Małysz, która między innymi stwierdziła, że *„Sukcesy i porażki polskiego doradztwa w minionym dziesięcioleciu są skutkiem tego iż doradztwo nigdy nie stało się celowo wybraną formą realizacji polityki rozwoju wsi i rolnictwa, prowadzonej przez państwo. Następstwem tego jest tworzenie karkołomnych struktur o niejasnych kompetencjach, wątpliwym finansowaniu, nie w pełni przygotowanej kadrze doradców i mało klarownej przyszłości”*.

Zdaniem prof. K. Duczkowskiej-Małysz *największą porażką doradców w minionym dziesięcioleciu jest nadmierne upolitycznienie problemów doradztwa, objawiające się brakiem woli politycznej przy wypracowaniu modelu powszechnego, bezpłatnego, dostępnego dla zróżnicowanych form gospodarowania i finansowanego ze środków publicznych - doradztwa.*

Sukcesem jest uspołecznienie doradztwa, które jednak przyjęło raczej formę pospolitego ruszenia niż masowego ruchu – od ekspertów, pracowników nauki i ośrodków badawczych poczynając na rolnikach kończąc. Sukcesem było też uruchomienie zagranicznych programów z zakresu doradztwa i przyspieszona, „ad hoc” edukacja doradców.

Na negatywne zjawisko obserwowanego ostatnio upolitycznienia doradztwa rolniczego zwracała uwagę, w swym wystąpieniu, także dr Anna Potok podając, że *jego skutkiem jest częsta wymiana kadr urzędniczych. W efekcie czas przeznaczony na edukację „nowych” decydentów jest często czasem straconym dla doradztwa.* Dr A. Potok w podsumowaniu sukcesów i porażek doradztwa rolniczego minionego dziesięciolecia wyodrębniła dwa zasadnicze okresy.

Pierwszy, to okres od 1990 do 1995 roku, który nazwała okresem szybkiego dostosowywania organizacyjnego i merytorycznego do nowej rzeczywistości społecznej i gospodarczej kraju.

Drugi okres, to lata 1996 do 2000, który nazwała okresem „stagnacji w zagrożeniu”.

W okresie pierwszym *opierając się na istniejącym wcześniej systemie WOPR-ów dokonano zmian organizacyjnych przekształcając je w Ośrodki Doradztwa Rolniczego. W drodze konkursów powołano dyrektorów ODR-ów. Zapewniono wpływ rolników na doradztwo poprzez powołanie społecznych rad doradztwa rolniczego. Sukcesem był fakt, że w tym gorącym okresie przemian i bardzo trudnej sytuacji finansowej państwa udało się przekonać parlamentarzystów i członków rządu, że doradztwo rolnicze jest dla polskiej wsi niezbędne. Zmieniono też głęboko treść doradztwa dostosowując ją do wymogów gospodarki wolnorynkowej. Był to też okres dużej pomocy zagranicznej uzyskiwanej zarówno z organizacji międzynarodowych (FAO, OECD, EWG, Bank Światowy), jak i ze strony poszczególnych państw (Stany Zjednoczone, Dania, Irlandia, Holandia, Niemcy, Wielka Brytania, Francja i inne).* Zdaniem dr A. Potok do negatywów tego okresu można zaliczyć między innymi fakt zredukowania, ze względów finansowych, prawie 50% personelu ODR.

W ocenie dr A. Potok całkiem odmiennie prezentuje się drugi okres, tj. lata 1996-2000. Pojawiło się tu wiele barier hamujących rozwój doradztwa rolniczego, takich jak:

1. Systematyczny wzrost liczby i zakresu zadań dla państwowego doradztwa rolniczego².

² Przy stale ograniczanych zasobach (przyp. W. Kujawiński).

2. Mało konkurencyjne warunki płacowe dla doradców.
3. Niewydolny system budżetowego finansowania doradztwa.
4. Brak systemu monitorowania i ewaluacji pracy instytucji doradczych i poszczególnych doradców.
5. Stale niedostatki w wykształceniu kadry zarządzającej i doradców na wszystkich szczeblach systemu.
6. Niedostateczne powiązanie instytucji naukowych z ODR-ami.
7. Niedostatek instrumentarium prawnego dla realizacji zadań związanych z restrukturyzacją wsi.
8. Brak w MRiRW silnego zespołu zajmującego się sprawami doradztwa.
9. Brak prawnego uregulowania statusu doradztwa państwowego.

Na trudny i niesprzyjający doradztwu kontekst składają się też takie elementy jak:

- podjęcie w nowoutworzonych województwach zróżnicowanych decyzji, których celem było dostosowanie dotychczasowych struktur ODR do nowego podziału administracyjnego kraju;
- powołanie Krajowego Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, co w opinii prelegentki *dało początek rozbiciu jednolitej struktury ODR, zaciemniło dość jasny obraz misji państwowego systemu doradztwa rolniczego i doprowadziło do sytuacji, w której doradców usiłuje się przekształcić w urzędników a urzędników nazywać doradcami;*
- brak obiektywnej merytorycznej i otwartej dyskusji na temat przyszłości doradztwa z udziałem decydentów;
- niedostatek „lobbingu” ze strony instytucji doradczych.

W podsumowaniu swego wystąpienia dr A. Potok stwierdziła, że *„mimo wszystkich zagrożeń i barier, służby doradcze w większości dobrze znają potrzeby swoich klientów, elastycznie dostosowują się do nowych potrzeb związanych ze stałymi zmianami w życiu społecznym i gospodarczym wsi polskiej. Jest wielu wybitnych specjalistów, którzy dysponują szeroką wiedzą ekonomiczną niezbędną w gospodarce rynkowej, potrafią przekonać rolników do wspólnych działań i wspomagać ich w podjętych decyzjach. Dawno już doradcy wyszli poza sprawy technologii, angażują się w projekty rozwoju lokalnego przynoszące rolnikom dodatkowe dochody i tworzące nowe miejsca pracy”*.

W ocenie procesu uspołecznienia polskiego doradztwa rolniczego Przewodnicząca Krajowej Rady p. Hanka Skrzypczak w referacie na temat: „Porażki i sukcesy w uspołecznieniu doradztwa rolniczego” stwierdziła między innymi: *„Pomimo uzyskiwania korzystnych ocen Krajowa Rada Doradztwa Rolniczego od 1999 roku napotyka na szereg trudności, takich jak brak określonego budżetu na działalność w ubiegłym roku czy nie powołanie dotąd przez wojewodów*

nowych społecznych Rad Doradztwa Rolniczego w nowym układzie administracyjnym kraju”.

W czasie obrad drugiej sesji konferencji pt.: „Trendy rozwojowe doradztwa rolniczego w wybranych krajach a kierunki zmian doradztwa rolniczego w Polsce” dr Mirosław Drygas zaprezentował poglądy Rady Europy, Unii Europejskiej i OECD w przedmiocie wiedzy rolniczej i konieczności polepszenia infrastruktury edukacyjnej na terenach wiejskich. Analizując aktualne trendy rozwojowe doradztwa rolniczego w świecie podkreślił, że *nie ma w tym względzie uniwersalizmu i rozwiązań modelowych. Struktury organizacyjne, sposoby finansowania, jak i obszary działania instytucji doradztwa rolniczego są różnorodne. Za najważniejsze czynniki determinujące kierunki rozwoju doradztwa rolniczego dr M. Drygas uznał m.in.: postępującą globalizację oraz liberalizację gospodarki, nasilającą się potrzebę rozwoju obszarów wiejskich, nacisk konsumentów na wytwarzanie tzw. „bezpiecznej żywności” oraz związany z tym rozwój „dobrych praktyk rolniczych” w kontekście ochrony środowiska przyrodniczego, ale także poprzez promowanie zasad rolnictwa zrównoważonego.*

Ogólnoświatową tendencją jest także *kompleksowe, zintegrowane podejście do działania instytucji doradztwa rolniczego. W systemach takich doradztwo rolnicze stanowi jedno z ogniw swoistej sieci badawczo-edukacyjno-informacyjno-wdrożeniowej, działającej w harmonijnych, synergicznych powiązaniach.*

Na tym tle dr M. Drygas przedstawił propozycję zmian organizacyjnych w polskim systemie doradztwa rolniczego opowiadając się za *dokonaniem rozdziału dotychczasowych służb państwowych pomiędzy Rząd i samorząd terytorialny, z jednoczesnym wyraźnym określeniem celów, funkcji i zadań pełnionych przez poszczególne służby. Służby pozostające w gestii państwa powinny skupić się w głównej mierze na wspomaganiu procesu integracji z UE. Służby podległe samorządowi terytorialnemu natomiast powinny zajmować się problemom związanym z modernizacją i restrukturyzacją produkcji rolniczej oraz kwestiami rozwoju obszarów wiejskich.*

Dr Józef Kania w referacie na temat „Koncepcje i kierunki doskonalenia systemu doradztwa rolniczego w Polsce na tle krajów Unii Europejskiej” uzasadniał potrzebę funkcjonowania i dalszego rozwoju służb doradczych oraz przedstawił różne możliwe warianty systemu doradztwa rolniczego w Polsce z uwzględnieniem ich mocnych i słabych stron. Podstawą proponowanych koncepcji rozwiązań była analiza systemów doradztwa rolniczego w krajach Unii Europejskiej oraz model efektywnego systemu obejmujący jego istotne cechy, warunki powiązania z nauką oraz czynniki wpływające na jego efektywność. W swym wystąpieniu dr J. Kania opowiadał się za *utrzymaniem i doskonaleniem w najbliższych latach systemu doradztwa publicznego w naszym kraju wobec nowych wyzwań jakie stoją przed wsią i rolnictwem w aspekcie integracji z Unią Europejską.*

W trzeciej części obrad pt.: „Obszary działania publicznych jednostek doradczych w warunkach przemian społeczno-ekonomicznych na terenach wiejskich” prof. dr hab. Andrzej P. Wiatrak przedstawił system doradztwa rolniczego, składającego się z różnych form doradztwa, prowadzonych przez różne instytucje i podmioty gospodarcze, ale wzajemnie się uzupełniających. Zdaniem prof. A. P. Wiatraka *w systemie doradztwa rolniczego jest miejsce dla różnych instytucji (organizacji), które chcą zajmować się doradztwem (lub też mają to w zakresie swego działania). Instytucje te sięgając po środki budżetowe powinny realizować cele, na jakie zostały one przeznaczone. W obecnym okresie, gdy dochody rolników są niedostateczne szersze działanie doradztwa rolniczego jest celowe, jednak w późniejszym okresie należy zastanowić się i stworzyć warunki dla różnego rodzaju instytucji (np. dla służb plantacyjnych przemysłu spożywczego). W związku z tym jednostki publiczne doradztwa powinny ograniczać działania z zakresu doradztwa technologicznego na rzecz doradztwa ekonomicznego i doradztwa socjalno-ekonomicznego. Doradztwo ekonomiczne – dotyczące m. in. zarządzania gospodarstwem, prowadzenia analiz ekonomicznych, wyboru racjonalnych kierunków – powinno być skupione w Wojewódzkim Ośrodku Doradztwa Rolniczego (w II-giej strukturze organizacyjnej, czysto-doradczej – bezpośrednio podporządkowanej Sejmikowi Wojewódzkiemu), natomiast doradztwo socjalno-ekonomiczne (łącznie z doradztwem w zakresie rozwoju wsi) powinno być świadczone głównie przez Krajowe Centrum Wsi i Rolnictwa i kolejno przez Ośrodek Rozwoju Wsi i Rolnictwa lub inne równorzędne instytucje w zależności od przyjętych rozwiązań (w I-wszej strukturze administracyjno-doradczej – podporządkowanej Ministerstwu Rolnictwa i Rozwoju Wsi). Wyodrębnienie dwóch struktur doradztwa ma na celu rozdział pracy doradczej i administracyjnej wynikającej z dokonujących się przemian i integracji z Unią Europejską.*

Z kolei w wystąpieniu na temat „Doradztwo rolnicze - dekada zmarnowanych szans?” p. Jan Krzysztof Ardanowski poddał ocenie szereg zjawisk związanych z funkcjonowaniem w mijającym dziesięcioleciu państwowego doradztwa rolniczego. Prelegent przede wszystkim skoncentrował się na zjawiskach negatywnych, które jego zdaniem, rzutowały na niewykorzystanie potencjału instytucji doradczych oraz na zahamowanie pozytywnych zmian z początku lat 90-tych, tj. rozpoczętych w okresie wychodzenia naszego kraju z systemu totalitarnego. Zdaniem p. J. K. Ardanowskiego zasadnym jest uznanie minionego dziesięciolecia za „dekadę zmarnowanych szans w doradztwie rolniczym”. W referacie zostały także zawarte niezbędne zalecenia dla władz państwowych i osób odpowiedzialnych za doradztwo, których realizacja może powstrzymać niepokojące trendy i przywrócić efektywne działanie oraz zaufanie do publicznego doradztwa rolniczego w Polsce. Najważniejsze z nich to uwzględnienie przy wprowadzeniu rozwiązań legislacyjnych odpowiedniej roli samorządu województwa oraz

zapewnienie niezbędnego udziału Izb Rolniczych w procesie faktycznego uspołecznienia doradztwa.

Dr Eugeniusz K. Chylek w swym wystąpieniu na temat: „Związki doradztwa z nauką i praktyką” zwrócił uwagę, że *na obecnym etapie rozwoju i organizacji rolnictwa, działającego w warunkach praktycznie całkowitego rozproszenia, występuje, wywołane przyczynami niedoborów finansowych oraz relacjami urynkowania, dość wyraźne rozluźnienie powiązań nauki i środowiska naukowego z ostatecznymi odbiorcami wyników ich pracy. Działające w Polsce instytucje doradcze z różną efektywnością starają się tam gdzie jest to możliwe podtrzymać lub wytworzyć wzajemne powiązania praktyki z nauką. Ostateczny efekt tych relacji zależy nie tylko od pieniędzy, ale przede wszystkim od zrozumienia i to każdej ze stron, jak skuteczna być może dla rozwoju gospodarczego i poprawy bytu społeczeństwa, właściwie rozumiana współpraca nauki z praktyką przy udziale instytucji doradczych. Zdaniem dr E.K. Chyłki koordynacja współpracy zaplecza naukowo-badawczego z procesami upowszechniania powinna być tak poprowadzona by z rozwiniętą strukturą Krajowego Centrum Doradztwa objąć zakresem działania wszystkie obszary gospodarki, za które Minister Rolnictwa, zgodnie z ustawą o działach administracji rządowej ponosi szczególną odpowiedzialność. Stosowne wykorzystanie jakże ważnych, bo działających w terenie i planowanych w strukturach samorządowych, ośrodków doradztwa rolniczego powinno także skutecznie przyspieszyć proces modernizacji i restrukturyzacji wsi, rolnictwa i rynków rolnych.*

W referacie na temat: „Doradztwo rolnicze w Polsce – teraźniejszość i przyszłość” Dyrektor Edward Matuszak przedstawił ważne dla doradztwa rolniczego zadania w zakresie wspierania modernizacji i restrukturyzacji rolnictwa i jego dostosowywania do integracji z rolnictwem krajów Unii Europejskiej oraz wspierania wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich.

Dyr. E. Matuszak podjął również problem dostosowania zadań, organizacji i finansowania doradztwa rolniczego do zachodzących w rolnictwie zmian wywołanych rozwojem gospodarki rynkowej. W rozważaniach dotyczących przyszłej organizacji i finansowania doradztwa rolniczego w Polsce powoływał się na doświadczenia i zmiany w doradztwie rolniczym w krajach Europy Zachodniej oraz niektórych krajach Europy Środkowej.

IV i ostatnią część obrad pt.: „Propozycje rozwoju systemu doradztwa rolniczego w Polsce” zainaugurowało wystąpienie Przewodniczącego Rady Dyrektorów ODR mgr inż. Leszka Bednarskiego. W referacie na temat „Propozycje rozwoju doradztwa rolniczego w Polsce w oparciu o analizę potrzeb potencjalnych odbiorców” dyr. L. Bednarski przedstawił wyniki badań ankietowych przeprowadzonych na obszarze całej Polski, ankiet skierowanych do rolników, jednostek działających w rolnictwie i samorządów. Z analizy ponad 4 000 ankiet wynika, że:

- Prawie 100% ankietowanych uznaje potrzebę funkcjonowania doradztwa, szczególnie w okresie przystosowawczym do integracji z UE.
- Zdecydowana większość odbiorców doradztwa opowiada się za doradztwem państwowym, ze strukturami lokalnymi, ułatwiającymi kontakt z rolnikiem.
- Najmniej zwolenników ma pomysł ulokowania doradztwa w samorządowych strukturach szczebla wojewódzkiego.
- Priorytetem w działalności doradczej pozostaje technologia produkcji roślinnej i zwierzęcej oparta na przesłankach ekonomiczno-organizacyjnych oraz przygotowanie polskiego rolnictwa do integracji z U.E.

Dyrektor Krajowego Centrum Doradztwa, Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich mgr inż. Janusz Turski w swym wystąpieniu na temat „Propozycje zmian w organizacji i prowadzeniu doradztwa rolniczego w Polsce” podkreślił, że *słabość istniejącej sytuacji w Polsce, w zakresie doradztwa rolniczego, wyraża się przede wszystkim w braku ustawowego zdefiniowania misji doradztwa w służbie życia publicznego. Model rozwiązań docelowych, jaki zostanie przyjęty w przyszłości powinien uwzględniać utworzenie takich form organizacyjnych systemu doradztwa, aby jak najefektywniej mogły one realizować priorytety swoich zleceńodawców, a także potrzeby i oczekiwania bardzo zróżnicowanych odbiorców jakim ma służyć. Zachodzące obecnie przeobrażenia ustrojowe dają możliwość określenia obszarów zadań należących do administracji rządowej, które mogą być wykonywane przez zarządy nowo utworzonych województw samorządowych. Efektem wdrażanych reform ustrojowych, jest także możliwość realizacji części zadań własnych wszystkich jednostek samorządu terytorialnego – przez izby rolnicze (po przekazaniu ich w drodze stosownego porozumienia).* Dyr. J. Turski wyraził także opinię, że *doradztwo państwowe będzie miało obowiązki wsparcia administracji centralnej w realizacji instrumentów pomocnych w restrukturyzacji i modernizacji sektora rolnego i obszarów wiejskich. Do jego podstawowych zadań, będzie należało także wsparcie w procesie dostosowań do wymogów i standardów obowiązujących w ramach Jednolitego Rynku we wspólnotach europejskich.*

W najbliższym czasie zostanie uregulowany ustawowo status doradztwa rolniczego w Polsce. Ustawa powinna określić między innymi takie kwestie jak:

- *certyfikacja dla jednostek uprawnionych do realizacji zadań finansowanych ze środków publicznych z zakresu upowszechniania i doradztwa rolniczego, wprowadzenie zawodu doradcy rolniczego i określenie standardów dla wykonywania usług doradczych,*
- *określenie organów i jednostek uprawnionych do prowadzenia i koordynacji zadań w doradztwie rolniczym.*

Proponowane rozwiązania, powinny przyczynić się w szczególności do poprawy jakości usług, efektywniejszego wydatkowania środków publicznych

i służyć sprawniejszemu przygotowaniu do przyszłego członkostwa Polski w Unii Europejskiej.

Po każdej z przedstawionych części obrad plenarnych konferencji odbywała się dyskusja podsumowująca, polemika z poglądami prezentowanymi w referatach. Dyskutanci zgłaszali uwagi i propozycje o charakterze ogólnokrajowym i regionalnym dotyczące problemów doradztwa.

Najważniejsze uwagi bądź propozycje wypływające z dyskusji to:

1. Polscy rolnicy, będący podstawowymi klientami państwowej organizacji doradczej, dysponują bardzo zróżnicowanym potencjałem produkcyjnym. Wg statystyk 12% polskich gospodarstw daje 85% produkcji z sektora rolnego, a 54% gospodarstw nie ma żadnych więzi z rynkiem wytwarzając produkty rolnicze wyłącznie na samozaopatrzenie. Oferta ODR musi uwzględniać to zróżnicowanie i proponować usługi ukierunkowane na zaspokajanie potrzeb rolników w zakresie wspierania rozwoju gospodarstw rolnych, ale też umożliwianie im dostępu do dodatkowych czy alternatywnych źródeł dochodu.
2. Stosunkowo niewielu rolników jest zainteresowanych współpracą z ośrodkami doradztwa rolniczego, a jeszcze mniej nawiązuje taką współpracę (ok. 10 % ogółu). W woj. zachodniopomorskim tylko ok. 30% bierze udział w proponowanych szkoleniach. Mimo to, jak wskazują przeprowadzone badania opinii społecznej, instytucja doradcza jest najlepiej postrzegana przez rolników z działających na wsi. W woj. zachodniopomorskim statystycznie na 1 zatrudnionego doradcę gminnego przypada ok. 400 gospodarstw rolnych, co przy obecnych technicznych możliwościach funkcjonowania doradcy wyklucza możliwość skutecznego, bezpośredniego wspierania wszystkich potrzebujących (w ramach działalności doradczej, wdrożeniowo-upowszechnieniowej, informacyjnej i oświatowej). Ponadto, będąc pracownikami państwowej organizacji doradczej, doradcy muszą realizować zadania o charakterze administracyjnym nakładane na nich przez organ założycielski ODR (aktualnie Wojewodę).
3. Podstawowym podmiotem współpracującym z doradcą rolniczym pozostaje nadal kierownik rolniczego gospodarstwa produkcyjnego i domowego. Doradca mający najczęściej wykształcenie rolnicze może tylko w ograniczonym zakresie podejmować się współrozwiązywania problemów nierolniczych mieszkańców wsi. Angażowanie doradców w pomoc w rozwiązywaniu problemów nierolniczych mieszkańców wsi wymaga odpowiedniego merytorycznego przygotowania służb doradczych.
4. Nie są przekonujące argumenty osób odpowiedzialnych za wyłączenie z istniejących struktur ODR części jego majątku i kadr, by na tej bazie utworzyć Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich. Zadania administracyjne nałożone w projekcie proponowanej

ustawy na Krajowe Centrum mogą z powodzeniem realizować utworzone w ośrodkach doradztwa rolniczego i oddzielone od doradztwa odpowiednie komórki organizacyjne.

5. Bez względu na przyszłą podległość organizacyjną doradztwa rolniczego w Polsce (administracja rządowa, samorząd terytorialny, samorząd rolniczy) winno być ono nadal utrzymywane z budżetu państwa.
6. Samorząd zawodowy rolników (Izby Rolnicze) wykazuje stosunkowo małą aktywność w podejmowaniu zadań w obszarze doradztwa rolniczego.
7. Budżet na utrzymanie i funkcjonowanie ODR jest niewystarczający. Płace doradców są drastycznie niskie (co powoduje obserwowany odpływ najlepszych kadr), a realizacja oczekiwanych zadań - co do zakresu i sposobu - znacznie ograniczona. Toteż niewskazane jest występowanie dwóch niezależnych struktur finansowanych z budżetu państwa, tj.: ODR i KCDRRiOW które współzawodniczą ze sobą w ramach tych samych dominujących obszarów zadaniowych jakie wypełnia działalność doradcza, wdrożeniowo-upowszechnieniowa, informacyjna i oświatowa.
8. Odpowiednie zorganizowane i realizowane kształcenie zawodowe rolników może odciążyć doradców od współudziału w rozwiązywaniu problemów podstawowych z zakresu technologii wytwarzania produktów rolniczych, a pozwoli skoncentrować się na dostosowywaniu produkcji całego gospodarstwa do coraz to wyższych wymogów gospodarki rynkowej i regulacji wynikających z przynależności do unii europejskiej.
9. Istniejące struktury KCDRRiOW są pierwszym etapem tworzenia docelowego rozwiązania jakim jest umiejscowienie regionalnych centrów w każdym województwie. Jednak permanentny brak pieniędzy znacznie spowolnił ten proces.
10. Podporządkowanie organizacyjne ODR winno być odpowiednie do zadań nałożonych na jednostkę mającą je nadzorować. Znaczy to, że zadania ODR winny być, w zależności od znajdującego w tym zakresie rozwiązania, albo zadaniami administracji rządowej, albo zadaniami samorządu terytorialnego, albo wreszcie samorządu rolniczego. Obecnie realizowane przez ODR zadania na rzecz rolników i mieszkańców wsi mieszczą się w ustawowych kompetencjach administracji rządowej, samorządu terytorialnego oraz samorządu zawodowego rolników.

Jednym z ważniejszych punktów konferencji była praca dwóch grup tematycznych, wyłonionych przez uczestników w drugim dniu obrad:

- Grupa I – *„Obszary działania publicznych jednostek doradczych w warunkach przemian społeczno-ekonomicznych na terenach wiejskich”* prowadzili mgr inż. Maria Suszko i mgr inż. Edward Matuszak.

- Grupę II – „*Propozycje rozwoju systemu doradztwa rolniczego w Polsce*”, prowadzili mgr inż. Danuta Żebrowska i dr Józef Kania.

W czasie dyskusji uczestnicy grupy I określili obszary działania dla publicznych jednostek doradczych w warunkach przemian społeczno-ekonomicznych na terenach wiejskich. Rezultaty tej dyskusji zostały zamieszczone w sposób syntetyczny w tabeli.

Obszary działania	Odbiorcy (zgłaszający swoje potrzeby informacyjne, edukacyjne, doradcze, ...)	Ranking ważności sprawy
Problemy produkcji rolniczej (technologia, ekonomika, urynkwowanie)	Rolnicy działający samodzielnie i w grupach producenckich.	I
Zagadnienia socjalno-bytowe	Kierownicy wiejskich gospodarstw domowych, liderzy społeczności lokalnych.	II
Problem dywersyfikacji dochodów rodzin rolniczych	Kierownik gospodarstwa rolnego i domowego.	III
Problemy dostosowywania działalności polskich gospodarstw rolnych do wymogów Unii Europejskiej	• Kierownicy gospodarstw rolnych. • Przedstawiciele administracji samorządowej. • Uczniowie szkół rolniczych.	III
Zadania na rzecz wspierania rozwoju lokalnego	• Liderzy rozwoju. • Kierownicy gospodarstw rolnych i wiejskich gospodarstw domowych. • Działacze samorządów lokalnych.	IV
Zagadnienie współdziałania gospodarczego rolników	• Kierownicy gospodarstw rolnych. • Członkowie zarządów grup producenckich.	V
Zadania na rzecz administracji państwowej	Instytucje administracji państwowej.	VI

Rezultatem prac grupy II było sformułowanie następujących wniosków:

1. Uczestnicy konferencji wyrażają silne zaniepokojenie stanem organizacyjnym doradztwa w Polsce oraz brakiem oficjalnego stanowiska Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi w tej sprawie. Opracowane w MRiRW projekty rozwiązań legislacyjnych nie są znane w środowisku doradców i nie są z nim konsultowane. Podjęcie decyzji w sprawie form organizacyjnych funkcjonowania publicznych instytucji doradztwa rolniczego i przedłożenie ich w formie projektu ustawy w Sejmie uważamy za sprawę bardzo pilną.
2. Uczestnicy konferencji upoważniają i proszą pana dyrektora Janusza Turskiego o zorganizowanie w ciągu dwóch najbliższych tygodni spotkania, warsztatów roboczych, z udziałem wszystkich dyrektorów Ośrodków Doradztwa Rolniczego, Regionalnych Centrów Doradztwa, Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, Krajowej Rady Doradztwa Rolniczego i Izby Rolniczych oraz przedstawicieli nauki i MRiRW celem wypracowania koncepcji doradztwa w naszym kraju, przy wykorzystaniu już istniejących propozycji w tym względzie, jak np. wypracowany przez Krajową Radę i Konwent Dyrektorów, a zaprezentowany na konferencji schemat, który uzyskał wstępne poparcie i może być przedmiotem dalszych ustaleń.

Konferencja była kolejnym głosem w toczącej się dyskusji nad przyszłym kształtem doradztwa rolniczego w Polsce. Uczestnicy konferencji oczekują, że wypracowane w ostatnim czasie propozycje rozwiązań merytorycznych i organizacyjnych doradztwa rolniczego znajdą się wkrótce w treści oczekiwanej - szczególnie przez rolników i środowisko doradcze - ustawy o państwowym doradztwie rolniczym.

JANUSZ BARTKOWSKI

*Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
Oddział w Poznaniu*

PODNOSENIE WIEDZY DORADCÓW ROLNICZYCH W ZAKRESIE STANDARDÓW I JAKOŚCI PRODUKCJI ROLNEJ W UE - WNIOSKI Z ZAKOŃCZONEGO PROJEKTU FAPA

Nie ulega wątpliwości, że doradztwo rolnicze będzie odgrywało bardzo dużą rolę w pomocy rolnikom w dostosowaniu naszego rolnictwa do wymogów związanych z integracją z Unią Europejską i do tych zadań doradcy muszą być jak najlepiej przygotowani. Jednym z elementów wspierających służby doradcze był projekt PHARE „Podnoszenie poziomu wiedzy doradców rolniczych w zakresie standardów i jakości produkcji rolnej w celu wspierania rolników i mieszkańców obszarów wiejskich w procesie integracji z Unią Europejską” PL9607-01-13/14 (Komponent B) przeprowadzony od jesieni 1999 roku do lata roku 2000. Projekt został przygotowany przez Drew Associates Ltd. i Scottish Agricultural College z Wielkiej Brytanii oraz Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, Oddział w Poznaniu. Obejmował on szesnaście (dwie serie - w dwóch terminach, z ośmiu dziedzin) trzydniowych szkoleń, na których problematyka projektu była oparta na ujednoliconym schemacie programowym na przykładzie następujących dziedzin:

1. Zboża / rzepak,
2. Ziemniak / burak cukrowy,
3. Owoce / warzywa,
4. Trzoda chlewna,
5. Drób,
6. Bydło,
7. Marketing w rolnictwie,
8. Strategie rozwoju obszarów wiejskich.

1. Cele i zadania projektu

Podstawowym celem projektu było merytoryczne wzmocnienie pozycji doradców poprzez:

- ugruntowanie ich wiedzy i zaznajomienie z obecną produkcją i praktykami rynkowymi w Unii Europejskiej,
- uwydatnienie potrzeb polskiego rynku, a zwłaszcza jak się rozwija, ażeby dostosować się do wejścia do UE,
- wspólne rozpatrzenie, które systemy produkcji pozwolą producentowi zaspokoić potrzeby rynku,
- zaopatrzenie doradców w materiały szkoleniowe, które będą mogli wykorzystać w udzielaniu pomocy ich klientom (rolnikom i mieszkańcom wsi) w zaspakajaniu potrzeb rynku, w rozwijaniu własnego przedsiębiorstwa i pomyślnej samorealizacji.

2. Realizacja programu szkoleniowego

Wykładowcami w szkoleniu byli przedstawiciele polskich uczelni i instytutów rolniczych, specjaliści Sekcji Analiz Ekonomicznych Polityki Rolnej MRiRW, specjaliści z Krajowego Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich oraz doradcy i pracownicy naukowcy ze Szkockiej Wyższej Szkoły Rolniczej (SAC).

Schemat programu obejmował:

- Wyzwania – wymagania stawiane przez rynek i możliwości przezeń tworzone.
- Unia Europejska – polskie ramy.
- Strategie wejścia na rynek.
- Systemy produkcyjne spełniające z zyskiem wymagania rynkowe.
- Ramy rozwoju obszarów wiejskich.
- Wybrane możliwości rozwoju obszarów wiejskich; grupy producenckie, grupy marketingowe, przetwórstwo wstępne.
- Zaangażowanie służb doradczych w rozwój produkcji, marketingu i obszarów wiejskich.

Szkolenia prowadzono z założeniem, że uczestnicy będą aktywnie w nich uczestniczyć. Przygotowano wizyty u kupującego / odbiorcy i u sprzedającego / producenta. Osoby uczestniczące w szkoleniu miały możliwość zapoznać się z ich konkretnymi problemami i opiniami, które później służyły do dalszej dyskusji. Dużo czasu poświęcono na pracę w grupach. Grupy opracowywały osiem tematów, a rezultaty pracy omawiano później wspólnie.

Tematy prac w grupach.

1. Sytuacja rynku polskiego - doświadczenia z marketingu produktów rolnych w Polsce.
2. Wizyta u odbiorcy / kupca – przegląd kluczowych elementów zauważonych w trakcie wizyty i rozmowy.
3. Rola doradców w marketingu produktów rolnych.
- 4 - 5. Audyt gospodarstwa - producenta / sprzedającego.
6. Rola służb doradczych w poprawie systemów produkcji rolnej w Polsce.
7. Zaangażowanie się ODR-ów w działalność związaną z rozwojem obszarów wiejskich.
8. Programy doradcze – plany działania poszczególnych pracowników.

W szkoleniach uczestniczyło w sumie 340 doradców. Liczba uczestników szkoleń mogła być większa o prawie 60 osób. Pomimo, że organizatorzy pokrywali koszty pobytu, szkoleń i materiałów pomocniczych Ośrodki Doradztwa nie wykorzystały w pełni tych możliwości. Odwołania zgłoszonych osób tłumaczono „akcją susza”, udziałem doradców w tym samym czasie w innych szkoleniach, brakiem odpowiednich specjalistów z poszczególnych dziedzin szkolenia, czy po prostu brakiem pieniędzy na przejazd doradcy.

Każdy z uczestników szkolenia otrzymał zestaw materiałów szkoleniowych. Zostały one przygotowane przez wykładowców i organizatorów projektu i uzupełnione poleceniami wydawnictwami. Dla przeszkolonych doradców materiały te, przy stałym ich uaktualnianiu, mogą być pomocne w prowadzeniu szkoleń zarówno dla innych doradców jak i w pracy z rolnikami.

3. Ocena szkolenia

O tym czy przeprowadzone szkolenia spełniły oczekiwania doradców, zarówno pod względem merytorycznym jak i organizacyjnym, powinni zdecydować, ich uczestnicy.

W tym celu doradcy otrzymali ankietę oceny szkolenia, którą wypełniali anonimowo. Tego typu ankiety powinny być elementem każdego szkolenia, ponieważ pozwalają prowadzącym i organizatorom udoskonalać kolejne szkolenia i dostosowywać je do potrzeb i oczekiwań osób biorących w nich udział.

Chciałbym przedstawić i skomentować, jako koordynator programu ze strony KCDRRiOW, najważniejsze punkty tej ankiety.

Na pytanie czy uczestnik był zadowolony ze szkolenia 38 % doradców (średnia) odpowiedziało, że byli bardzo zadowoleni. Rozpiętość ocen była duża od 5,5% (I seria szkolenia było), poprzez, 45% (II seria szkolenia było) do 76% (szkolenie z zakresu rozwoju obszarów wiejskich). Średnio 60 % uczestników

szkoleń było zadowolonych. Osoby niezadowolone, około 2%, prawdopodobnie nie zrozumiały prawidłowo celu szkolenia określonego w tytule projektu i w dostarczonym uczestnikom programie. Na przykład doradcy na szkoleniu skoncentrowanym na marketingu rolniczym oczekiwali więcej nowości z technologii produkcji, a na szkoleniu na temat produkcji owoców i warzyw spodziewali się danych o standaryzacji.

Średnio 29,5% (od 6,5 do 76%) uczestników było bardzo zadowolonych z osiągniętych celów kursu, a 68% było zadowolonych.

Na pytanie czy szkolenie pomogło zrozumieć produkcję i system rynkowy w UE średnio 21% respondentów odpowiedziało, że bardzo byli zadowoleni z przedstawionych informacji na ten temat (5,5% uczestników z 1-wszej serii szkolenia dotyczącego bydła, do 47,5% uczestników 1-wszego szkolenia z trzody), a średnio 79% było zadowolonych.

Po przeprowadzonych szkoleniach średnio aż 10% (26,5% po szkoleniu z marketingu rolniczego) nie było zadowolonych z zaprezentowanych informacji o odpowiednich systemach produkcji w Polsce, 77% było zadowolonych, a 13% bardzo zadowolonych. Wynik ten wskazuje na to, że poziom przygotowania poszczególnych doradców z tej problematyki jest różny i istnieje potrzeba większego zwrócenia uwagi w różnorodnych szkoleniach doradców, na większą specjalizację przy omawianiu elementów technologii produkcji, która pozwoli producentom zaspakajać obecne i przyszłe wymagania rynku. Jednocześnie w ramach dyskusji o nowoczesnych technologii produkcji dało się zauważyć duże zainteresowanie ze strony doradców tą tematyką i nie przykładanie dużej wagi do dotychczasowych, teoretycznie opanowanych i stosowanych w praktyce. Na przykład nie zwracano dużej uwagi na podstawowe zabiegi agrotechniczne, takie jak odpowiednie przygotowanie gleby przed siewem i sadzeniem, czy zapewnienie prawidłowego odczynu gleby dla poszczególnych upraw. Można przypuszczać, że na te problemy nie kładzie się zbyt dużego nacisku na szkoleniach rolników, mając na uwadze zmniejszanie się ilości stosowania nawozów wapniowych w Polsce.

Podobne różnice w odpowiedziach otrzymano na pytanie czy doradcy będą mogli stosować Programy Rozwoju Obszarów Wiejskich po zakończeniu szkolenia. Aż 41% uczestników drugiej serii szkolenia dotyczącego drobiu nie było zadowolonych z uzyskanych informacji, średnio 13,5% uczestników wszystkich szkoleń. Jednocześnie aż 50% uczestników było bardzo i 50% zadowolonych po szkoleniu skoncentrowanym na rozwoju obszarów wiejskich. Średnio 16,5% uczestników było bardzo zadowolonych, a 70% zadowolonych z dostarczonych informacji z tej tematyki. Problematyka tworzenia i stosowania programów rozwoju obszarów wiejskich w planach podnoszenia kwalifikacji służb doradczych wydaje się być jedną z ważniejszych.

Można wnioskować, że istniejące różnice w ocenach elementów marketingu, systemów produkcji i programów rozwoju na poszczególnych szkoleniach wyniknęły z położenia większego lub mniejszego nacisku na te elementy przez wykładowców, w zależności od uznanych przez nich priorytetów, co związane było z ograniczeniem czasu szkolenia.

Dostarczone uczestnikom materiały szkoleniowe oceniło dobrze 48% respondentów i bardzo dobrze 48,5%. W skład każdego zestawu materiałów, o objętości 100 - 160 stron, wchodziły streszczenia lub prezentowane referaty dotyczące poszczególnych dziedzin kursu jak również informacje ogólne o marketingu rolniczym, informacje o wymaganiach Unii Europejskiej co do danych produktów rolnych. Materiały uzupełniały wydane w ostatnim czasie broszury związane z poruszaną problematyką projektu. Materiały te mają służyć przeszkolonym doradcom jak również innym pracownikom ODR-ów.

W przeprowadzonej ankiecie poproszono również o skomentowanie innych aspektów szkolenia. Prezentacje i udział specjalistów polskich, z SAEPR i ze Szkocji został oceniony bardzo dobrze i dobrze. Polscy specjaliści mieli częściej noty bardzo dobre. Jedynie w pierwszej serii kilku szkoleń kilka osób było niezadowolonych z udziału specjalistów szkockich. Jak się okazało specjaliści ci nigdy nie byli w Polsce i nie znali polskich realiów. Ci sami specjaliści w drugiej serii szkoleń ocenieni byli bardzo dobrze i dobrze.

Bardzo dobrze i dobrze oceniono wizyty w terenie. Podobnie oceniono wartość dyskusji w grupach. Tylko pojedyncze osoby były niezadowolone. Prawdopodobnie te najmniej aktywne.

Organizację szkoleń, ich umiejscowienie warunki szkoleniowe jak i warunki zakwaterowania oceniono również bardzo dobrze i dobrze. Tylko kilka osób było nie zadowolonych z warunków zakwaterowania.

Uczestnicy szkoleń zwrócili uwagę na za obszerny program, nawet w trzydniowym szkoleniu i zbyt późne kończenie zajęć. W pierwszej serii trwały one nawet do 21 godziny. W drugiej serii prowadzący starali się kończyć je wcześniej. Z tego również powodu narzekano, że pozostawało za mało czasu na dyskusję. W opinii uczestników na szkoleniach dotyczących poszczególnych działów produkcji było za mało informacji o rozwoju obszarów wiejskich, zwłaszcza konkretnych propozycji rozwiązań. Tematyka ta wydaje się być bardzo potrzebna w szkoleniach doradców. Należy w tym celu wykorzystać istniejących już specjalistów, uczestników różnego rodzaju programów szkoleniowych z tego zakresu, z Centrów i Ośrodków Doradztwa jak i innych instytucji.

Brak czasu w trakcie szkolenia nie pozwolił zaspokoić oczekiwań niektórych doradców uczestniczenia w imprezie kulturalnej czy zwiedzaniu miasta i okolic.

4. Doskonalenie zawodowe kadry doradczej - potrzeby

Jako część programu szkoleniowego przeprowadzono ankietę, opracowaną przez stronę szkocką, dotyczącą potrzeb szkoleniowych kadry doradczej w Polsce. Analiza tych potrzeb, autorstwa D. Wyllie, G. Entwistle i B. Kupiec, przedstawiona została na konferencji „Kierunki rozwoju doradztwa rolniczego u progu XXI wieku” w Przysieku, 7-8 września 2000 i jest dostępna w materiałach z tej konferencji.

Streszczając ją pokrótce można powiedzieć, że brak jest centralnych danych o przeszkoleniu poszczególnych pracowników służb doradczych. Istnieje dysproporcja pomiędzy pracownikami w częstotliwości uczestnictwa w szkoleniach, między innymi w szkoleniach wprowadzających do pracy w doradztwie. Badania te zwracają też uwagę na obszary tematyczne, którym należałoby dać pierwszeństwo w szkoleniach.

Doradcy otrzymali zaświadczenia uczestnictwa w szkoleniu, podpisane przez Dyrektora FAPA Andrzeja Babuchowskiego i przez Gartha Entwistle, koordynatora programu ze Scottish Agricultural College.

DOROTA ARABSKA

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

ROLA MAŁYCH I ŚREDNICH PRZEDSIĘBIORSTW W ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH*

Małe i średnie przedsiębiorstwa w większości krajów odgrywają istotną rolę w rozwoju gospodarczym. Uwidacznia się to szczególnie w takich dziedzinach (sferach) działalności jak: zasilanie sektora dużych przedsiębiorstw, innowacje czy tworzenie nowych miejsc pracy. Małe i średnie przedsiębiorstwa odnoszą sukcesy w handlu detalicznym, hurtowym, sferze usług itp. Istotne znaczenie dla rozwoju małych i średnich firm na wsi będzie miał rozwój produkcji ekologicznej, czy też agroturystyki. Powstawanie małych i średnich przedsiębiorstw na obszarach wiejskich jest obiektywnym procesem zachodzącym w gospodarce rynkowej. Przedsiębiorstwa te przyczyniają się do poprawy sytuacji dochodowej i społecznej ludności wiejskiej.

Rola małych i średnich przedsiębiorstw w rozwoju obszarów wiejskich była omawiana podczas Międzynarodowej Konferencji, która odbyła się w Szepietowie w dniach 8-9 czerwca 2000 roku. Konferencję zorganizowała Akademia Podlaska w Siedlcach oraz Wojewódzki Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie.

Cele konferencji zostały sformułowane w następujący sposób:

1. Prezentacja dorobku nauki i praktyki w Polsce i za granicą w zakresie podstawowych problemów rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw na obszarach wiejskich;
2. Wymiana dotychczasowych doświadczeń, opinii i poglądów na temat przedsiębiorczości w warunkach zmieniających się czynników zewnętrznych;
3. Omówienie kluczowych problemów rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw na obszarach wiejskich oraz możliwości jego intelektualnego wsparcia przez naukę;

* Główne problemy omawiane w czasie konferencji pod wymienionym tytułem, Szepietowo 8-9. 06. 2000 r.

4. Prezentacja przykładów małych i średnich przedsiębiorstw w agrobiznesie.

Zagadnienia te były podstawą referatów i dyskusji podczas omawianej konferencji¹. Referaty i komunikaty pogrupowane zostały w następujące bloki tematyczne w zwartej publikacji:

- A. Makroekonomiczne uwarunkowania funkcjonowania małych i średnich przedsiębiorstw.
- B. Zarządzanie małymi i średnimi przedsiębiorstwami.
- C. Małe i średnie przedsiębiorstwa jako czynnik rozwoju lokalnego.
- D. Miejsce spółdzielni wiejskich w sektorze MSP.

W obradach udział wzięli pracownicy szkół wyższych, instytutów naukowych, instytucji rządowych i pozarządowych, lokalnych oraz praktycy zajmujący się małymi i średnimi przedsiębiorstwami.

W pierwszym dniu konferencji odbyły się dwie sesje plenarne. Sesji pierwszej przewodniczył prof. Antoni Kozuch. W ramach tej sesji omówione zostały teoretyczne aspekty funkcjonowania i wyodrębniania MSP, cechy przedsiębiorstw, pozycja małych i średnich przedsiębiorstw na obszarach wiejskich, działania wspólnot europejskich nakierowane na wspierania małej i średniej przedsiębiorczości oraz przedstawiono funkcjonowanie małych i średnich przedsiębiorstw w praktyce. Wygłoszono następujące referaty:

- 1. Andrzej P. Wiatrak – Teoretyczne aspekty wyodrębniania i funkcjonowania małych i średnich przedsiębiorstw.
- 2. Juozas Kirstukas – Zróżnicowanie wspierania małego biznesu według wymogów typizacji rejonów Litwy.
- 3. Marzena Długokęcka, Dorota Arabska – Uwarunkowania działalności sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce.
- 4. Maria Oszmiańska, Julian Kalinowski, Andrzej Dyszewski – Wpływ kredytu na podejmowania działalności przedsiębiorczej na obszarach wiejskich.
- 5. Iwona Soczewka – Rynkowe uwarunkowania funkcjonowania małej ubojni w Zbuczynie.

Sesji drugiej przewodniczył prof. Andrzej P. Wiatrak. W ramach tej sesji poruszono zagadnienia takie jak: przedsiębiorczość i innowacyjność, rola małych i średnich przedsiębiorstw w gospodarce, problemy zarządzania we współczesnej firmie oraz koncepcje systemu zarządzania małymi i średnimi przedsiębiorstwami na obszarach wiejskich w technologii informatycznej. Wygłoszono następujące referaty:

- 1. Izabella Sikorska-Wolak – Przedsiębiorczość w teorii i w praktyce.

¹ Referaty (w liczbie 47) zamieszczono w opracowaniu wydanym przez Akademię Podlaską w Siedlcach.

2. Jadwiga Orylska – Zarządzanie małymi i średnimi przedsiębiorstwami na obszarach wiejskich w okresie transformacji systemowej.
3. Waldemar Czernasty, Tomasz Kujaczyński – Przedsiębiorczość a rozwój obszarów wiejskich.
4. Ireneusz Żuchowski – Problemy zarządzania we współczesnej firmie.
5. Aneta Krynicka – Umiejętności właścicieli małych i średnich przedsiębiorstw w zarządzaniu firmą.

W drugim dniu konferencji również odbyły się dwie sesje plenarne. Sesji pierwszej przewodniczyła prof. Jadwiga Orylska, podczas której omówiono problemy: bariery utrudniające rozwój małych i średnich przedsiębiorstw, perspektywy rozwoju przedsiębiorstw branży spożywczej, istotę przedsiębiorczości pozarolniczej rolników, znaczenie programów rozwoju lokalnego oraz rolę małych i średnich przedsiębiorstw w aktywizacji środowisk lokalnych. Wygłoszono referaty:

1. Jan Siekierski, Dagmara Zuzek – Wpływ małych i średnich przedsiębiorstw przemysłu spożywczego na rozwój lokalny.
2. Iwona Szczepaniak – Małe i średnie przedsiębiorstwa przemysłu spożywczego i ich rola w rozwoju lokalnym.
3. Anna Bisaga – Regionalne programy aktywizacji przedsiębiorczości na terenach wiejskich.
4. Zofia Kołoszko-Chomentowska – Mała przedsiębiorczość na obszarach wiejskich.
5. Bronisław Brzozowski, Zofia Kmiecik-Kiszka – Małe i średnie przedsiębiorstwa w aktywizacji środowisk lokalnych.
6. Dariusz Perło – Rola niezależnych operatorów komunikacyjnych w rozwoju obszarów wiejskich.
7. Laura Płatkowska – Funkcjonowanie przedsiębiorstw rolniczych województwa opolskiego – diagnoza stanu istniejącego na tle kraju.
8. Agnieszka Krawczyk – Problemy zarządzania w małych i średnich przedsiębiorstwach rolniczych na przykładzie badań empirycznych.
9. Marian Woźniak, Wiesława Kuźniar – Rola gospodarstw agroturystycznych jako specyficznych przedsiębiorstw w rozwoju atrakcyjnych krajo-brazowo obszarów wiejskich.

Sesji drugiej przewodniczyła prof. Izabella Sikorska-Wolak. Przybliżono rolę i znaczenie spółdzielczości w rozwoju przedsiębiorczości, w aktywizacji obszarów wiejskich oraz nakreślono kierunki rozwoju spółdzielni. Wskazano, że rozwój spółdzielni nie zależy tylko od cech przedsiębiorcy, jego kwalifikacji i doświadczenia, ale także od uwarunkowań zewnętrznych związanych z otocze-

niem, które oddziałując – stymulują lub hamują zachodzące w nim procesy. Podstawą dyskusji były następujące referaty:

1. Krystyna Szybica – Rola spółdzielczości duńskiej w gospodarce żywnościowej na przykładzie mleczarstwa.
2. Bronisław Brzozowski – Proste formy spółdzielcze szansą rozwoju grup producenckich.
3. Danuta Gonet, Piotr Szady – Alternatywne kierunki działalności gospodarczej w stymulowaniu przedsiębiorczości.

Podsumowania konferencji dokonał prof. Antoni Kozuch, wskazując na podobieństwa i różnice w rozwoju różnego rodzaju małych i średnich przedsiębiorstw działających w poszczególnych branżach. Jednocześnie wskazał na czynniki warunkujące powstawanie i rozwój tego typu przedsiębiorstw, wskazując na pozytywne i negatywne zjawiska ich funkcjonowania oraz możliwości ich przewyższenia (m.in. poprzez doradztwo i informację, a przede wszystkim system wspomagający powstawanie i funkcjonowanie sektora MSP).

IWONA ŚWIECHOWSKA

*Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
Oddział w Poznaniu*

WYNIKI IX EDYCJI KONKURSU „NAJLEPSZE CZASOPISMO ROLNICZE ODR/RCDRRiOW W 1999 ROKU”

Organizatorem dziewiątej edycji konkursu „Najlepsze czasopismo rolnicze ODR/RCDRRiOW” było Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Poznaniu. Patronat Honorowy sprawowało Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Zaproszenie do konkursu otrzymały wszystkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego i Regionalne Centra Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich. Z zaproszenia skorzystało 29, Redakcji na 39 istniejących we wszystkich 16 województwach. Część Redakcji połączyła siły dziennikarskie w jedno pismo wydawane dla całego województwa pod wspólną nazwą.

Komisja konkursowa, zebrała się dwukrotnie. Pierwsze posiedzenie poświęcono regulaminowi i arkuszom ocen, a także ustalono tematykę priorytetową do oceny na rok 2000. Na drugim posiedzeniu wyłoniono zwycięzców konkursu.

Zwycięzców wybrano w trzech kategoriach:

- I Najlepsze czasopismo periodyczne
- II Najlepsze wydawnictwo tematyczne
- III Indywidualne nagrody autorskie

W pierwszej kategorii tematyką priorytetową w ocenie była działalność edukacyjna i informacyjna dotycząca dostosowania rolnictwa polskiego do warunków integracji z Unią Europejską, a w szczególności:

- Standardy jakościowe dotyczące produktów rolniczych w krajach Unii Europejskiej, propagowanie sposobów produkcji i technologii pozwalających osiągać podobną jakość i wielkość produkcji.
- Organizacja, zadania i funkcjonowanie organizacji rolników w krajach Unii Europejskiej oraz propagowanie działań wspierających tworzenie organizacji producenckich przez rolników w kraju oraz nowy priorytet.
- Rola i udział rolników w tworzeniu rynku rolnego.

Powyższa tematyka regulaminowo ustalana była w roku poprzednim natomiast do oceny za 2000 rok w regulaminie konkursu zaproponowano ponownie tematykę unijną wzbogaconą o następujące treści:

- **Propagowanie różnych form przedsiębiorczości rolników i mieszkańców wsi.**
- **Propagowanie wspólnych form gospodarowania w rolnictwie.**

Do regulaminu wprowadzono jednocześnie zmiany formalne. W kategorii: „Indywidualne nagrody autorskie” Redakcja czasopisma zgłasza kandydata z uzasadnieniem wyboru oraz kserokopie artykułów opublikowanych przez tego autora na łamach czasopisma, w całym roku za który odbywa się ocena. Następna poprawka w regulaminie dotyczyła czasopisma zwycięzcy. Czasopismo które zdobyło pierwszą nagrodę w roku poprzednim może być nagrodzone tylko wyróżnieniem w roku bieżącym. Czasopismo to w latach ubiegłych nie mogło starać się o żadną z nagród.

W IX edycji w kategorii: „Najlepsze czasopismo rolnicze” udział wzięło łącznie 29 Ośrodków Doradztwa i Regionalnych Centrów, które nadesłały ustalone przez Komisję Konkursową dwa egzemplarze czasopisma z miesiący **maj i listopad** oraz **egzemplarz dowolnie wybrany** przez Wydawcę, z roku 1999.

Do konkursu nadesłały czasopisma następujące Redakcje: Barzkowice, Boguchwała, Bratoszewice, Gdańsk, Grabanów, Iwonicz Zdrój, Kalsk, Końskowola, Korytniki, Koszalin, Lubniewice, Łosiów, Mikołów, Minikowo, Modliszewice, Nawojowa, Olsztyn, Poświętne z/s w Płońsku, Radom, Rejowiec, Sitno, Stara Łubianka, Stare Pole, Strzelino, Szepietowo, Wałbrzych z/s w Świdnicy, Warszawa, Wrocław i Zarzeczewo.

W kategorii: „Najlepsze wydawnictwo tematyczne” do konkursu przystąpiły 24 Redakcje, nadsyłając regulaminowo po jednym wydawnictwie tematycznym.

Zgłoszenia dokonały następujące Redakcje: Barzkowice, Boguchwała, Bratoszewice, Gdańsk, Grabanów, Iwonicz Zdrój, Kalsk, Korytniki, Koszalin, Łosiów, Mikołów, Minikowo, Nawojowa, Olsztyn, Poświętne z/s w Płońsku, Radom, Rejowiec, Stara Łubianka, Stare Pole, Strzelino, Szepietowo, Wałbrzych z/s w Świdnicy, Warszawa i Zarzeczewo.

Tematyka nadesłanych do tegorocznego konkursu wydawnictw tematycznych była bardzo różnorodna m.in.: nowości w technologii produkcji, przykłady przedsiębiorczości w regionie i województwie, katalogi agroturystyczne i marketing w agroturystyce, monitoring rynku skupowego z wykorzystaniem Internetu, Unia Europejska - szanse i zagrożenia, programy przedakcesyjne, agrobiznes, kalkulacje kosztów produkcji, normatywy produkcji rolnej, estetyka zagrody wiejskiej i leśnictwo.

Najciekawsze, o poszukiwanych treściach wydawnictwa, to publikacje dotyczące przykładów przedsiębiorczości, gdzie przedstawiano przedsiębiorcę jego

działalność i motywację w działaniach oraz plany na przyszłość. Dla rolników i mieszkańców wsi wydawnictwa takie mogą stanowić podpowiedź jak się zaktywizować i rozpocząć pracę na własny rachunek.

Nie maleje zainteresowanie wypoczynkiem na wsi. Informacja w postaci profesjonalnego katalogu agroturystycznego, estetycznie i kolorowo opracowana z licznymi piktogramami, w trzech językach zwiększa, zainteresowanie regionem zarówno polskich jak i zagranicznych turystów.

Najmniejszą popularnością w ocenie Komisji cieszyły się instrukcje technologiczne nie wnoszące nic nowego w swych treściach. Nadal wysoko oceniane i poszukiwane są te wydawnictwa, które kreują oczekiwane postawy i zachowania mieszkańców wsi, ich osiągnięcia i sukcesy na rynku przy coraz bardziej wymagających klientach.

W kategorii: „Indywidualne nagrody autorskie” Redakcje zgłaszając kandydata do nagrody pomogły Komisji Konkursowej dokonać właściwego wyboru zwycięzców przysyłając uzasadnienie wyboru i artykuły danego autora. Nie wszystkie jednak Redakcje dały swoim autorom tę szansę, nie zgłosiły w ogóle kandydata do nagrody lub zgłoszenie nie zawierało uzasadnienia wyboru.

Komisja Konkursowa w składzie: przewodniczący - **Jan Załubski** pracownik naukowy UAM Zakładu Dziennikarstwa Instytutu Nauk Politycznych i członkowie: **Marzenna Stasińska** przedstawiciel Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, **Edward Matuszak** dyrektor Krajowego Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Poznaniu, **Edward Lewandowski** redaktor naczelny czasopisma „FARMER”, **Andrzej Kasperowicz** redaktor naczelny czasopisma „AGRO-SERWIS”, **Bolesław Pilarek** redaktor naczelny czasopisma „ROLNICZE ABC”, **Leon Wawreniuk** redaktor naczelny czasopisma „AGROBAZAR”, **Krzysztof Przedpełski** przedstawiciel Krajowej Rady Izby Rolniczych, **Jan Zajączkowski** przedstawiciel Krajowej Rady Doradztwa Rolniczego, dokonała następującej oceny:

W KATEGORII „NAJLEPSZE CZASOPISMO PERIODYCZNE”

I MIEJSCE

„*Elbląski Poradnik Rolniczy WIO*” - miesięcznik wydawany przez RCDRRiOW Stare Pole

DWA II MIEJSCE

„*Agromagazyn Kujawsko-Pomorski*” - miesięcznik wydawany przez ODR Minikowo

„*Rolniczy Rynek*” - dwutygodnik wydawany przez RCDRRiOW Wrocław

III MIEJSCE

„*Podkarpacki Magazyn Rolniczy*” - miesięcznik zgłoszony przez ODR Iwonicz Zdrój

WYRÓŻNIENIE

„*Wiadomości Rolnicze*”^{*} – miesięcznik wydawany przez ODR Szepietowo

W KATEGORII „NAJLEPSZE WYDAWNICTWO TEMATYCZNE”

Komisja nie przyznała I-go miejsca

II MIEJSCE

WODR Gdańsk - „*Mogą w gminie Żukowo możesz i Ty*”

III MIEJSCE

WODR Boguchwała - „*Agroturystyka-przewodnik po gospodarstwach agroturystycznych*”

W KATEGORII „INDYWIDUALNYCH NAGRÓD AUTORSKICH”

Wyróżniono 3 autorów spośród wytypowanych przez Wydawców prasy ODR/RCDRRiOW

1. **Anna Kluz** - za cykl artykułów „Z ekologią na ty”, w „Biuletynie Informacyjno-Handlowym” wydawanym przez WODR Boguchwała.
2. **Janina Kruk** - w „Informatorze ODR w Boninie” wydawanym przez ODR Koszalin autorka cyklicznie prezentowała ciekawe postacie, problematykę gmin oraz działalność różnych podmiotów gospodarczych. Artykuły swoje zamieszczała w kącikach „Nasze prezentacje” i „Pytania i odpowiedzi”, zawsze w formie wywiadu, z własnymi spostrzeżeniami i komentarzem.
3. **Edward Bodkowski** - z redakcji „Rynek Rolniczy” RCDRRiOW we Wrocławiu - za wszechstronną pracę redakcyjną reportaże, wywiady, felietony, doniesienia ilustrowane wykonanymi przez siebie zdjęciami. Autor opracowywuje strony z krzyżówkami, dowcipami i przysłowiami. Przy współpracy z Dolnośląską Izbą Rolniczą prowadzi w czasopiśmie kolumnę „Informacje, opinie, stanowiska”.

Ogłoszenie wyników tegorocznej przedjubileuszowej IX edycji odbyło się w 24-25 sierpnia br., w Krajowym Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w Brwinowie. Połączone było z dwudniowymi warsztatami dziennikarskimi dla redaktorów. Zwycięzcom wręczone zostały dyplomy, statuetki i nagrody rzeczowe ufundowane przez organizatora oraz sponsorów: DeLaval Operation Sp. z o.o. z Wrocławia, Spółdzielczy Ośrodek Budownictwa - INWESTPROJEKT z Warszawy, Towarzystwo Ubezpieczeń w Rolnictwie i Go-

^{*} miesięcznik ten w roku ubiegłym zdobył I miejsce, dlatego w tegorocznej edycji mógł tylko być nagrodzony wyróżnieniem.

spodarce Żywnościowej AGROPOLISA S.A. z Warszawy, Pro Agricola Sp. z o.o. z Gietrzwałdu i Hortpress Sp. z o.o. z Warszawy.

Gratulujemy zwycięzcom konkursu i życzymy kolejnych sukcesów. Wszystkim uczestnikom dziękujemy za udział w konkursie i zapraszamy w roku następnym na jubileuszową X edycję konkursu „Najlepsze czasopismo rolnicze ODR/RCDRRiOW”.

NOWOŚCI WYDAWNICZE

Kierunki rozwoju doradztwa rolniczego u progu XXI wieku. Materiały konferencyjne, Przysiek 7-8 wrzesień 2000 r. Wyd. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi i Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Poznaniu, Poznań 2000 r., ss. 273.

W materiałach konferencyjnych zamieszczono 20 referatów wygłoszonych na konferencji nt.: „Kierunki rozwoju doradztwa rolniczego u progu XXI wieku”. Zgodnie z tematyką poszczególnych sesji konferencji referaty opublikowano w czterech częściach: I - „Sukcesy i porażki doradztwa rolniczego w Polsce w minionym dziesięcioleciu”, II - „Trendy rozwojowe doradztwa rolniczego w wybranych krajach a kierunki zmian doradztwa rolniczego w Polsce”, III - „Obszary działania publicznych jednostek doradczych w warunkach przemian społeczno-ekonomicznych na terenach wiejskich”, IV - „Propozycje rozwoju systemu doradztwa rolniczego w Polsce”.

Obszerną informację o konferencji wraz z opracowanymi przez grupy robocze wnioskami, przygotowaną przez sekretarza konferencji p. Wenancjusza Kujawińskiego zamieszczono w niniejszym numerze Zagadnień Doradztwa Rolniczego.

Informator o materiałach informacyjno-szkoleniowych dla doradztwa rolniczego 2000 r. Wyd. KCDRRiOW Oddział w Poznaniu, Poznań 2000, ss. 151.

Kolejny, najnowszy informator o materiałach informacyjno-szkoleniowych dla doradztwa rolniczego 2000 zawiera ofertę doradztwa rolniczego, z przełomu 1999/2000 roku, złożoną z wydawnictw, materiałów dydaktyczno-szkoleniowych, programów komputerowych i filmów video oraz regionalnych periodyków dla potrzeb doradztwa rolniczego i oświaty rolniczej. Informator obejmuje ponad 800 tytułów wydawnictw, wydanych przez ośrodki doradztwa rolniczego, jednostki badawczo-rozwojowe resortu rolnictwa, Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, Fundusz Współpracy, Centrum Informacji Europejskiej UKIE.

W publikacji propozycję doradztwa rolniczego podano w dwojaki sposób – w układzie tematycznym poszczególnych działów rolnictwa, a także wg wydawców, co ułatwi dotarcie do poszczególnych wydawców/autorów materiałów informacyjnych, szkoleniowych, programów komputerowych, czy filmów video.

Publikacja ta umożliwi zorientowanie się jakie zagadnienia są aktualnie priorytetowe w doradztwie rolniczym.

Opracowanie zawiera także wykaz adresowy wydawców.

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

1. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego zamieszczają artykuły z zakresu metodyki doradztwa, organizacji doradztwa, wspomagania doradztwa poprzez naukę, doskonalenia kadr doradczych, oświaty rolniczej oraz polityki agrarnej.
2. Oprócz artykułów *Zagadnienia* przyjmują:
 - informacje o pracy doradczej i życiu ODR,
 - informacje o sympozjach, seminariach i szkoleniach z zakresu doradztwa i dla doradców,
 - recenzje i omówienia prac związanych z doradztwem rolniczym oraz ze wsią i rolnictwem,
 - przeglądy czasopism krajowych i zagranicznych, ukazujące dorobek w wymienionych dziedzinach,
 - noty bibliograficzne o nowościach wydawniczych (18 wierszy maszynopisu),
 - inne informacje w wymienionych wyżej dziedzinach.
3. Poszczególne artykuły nie powinny przekraczać - łącznie z tabelami i wykresami - 15 stron maszynopisu.
Redakcja zastrzega sobie prawo skrótów tekstu, ograniczenia tabel, wykresów i rycin w ramach opracowania redakcyjnego.
4. Maszynopisy, pisane jednostronnie według obowiązujących zasad w instytucjach wydawniczych (30 wierszy a 60 znaków na stronie, z marginesem 4 cm z lewej strony), powinny być dostarczane w dwóch egzemplarzach. W miarę możliwości prosimy o dołączenie dyskietki z tekstem artykułu lub informacji.
5. Przypisy i tabele zamieszcza się w tekście, rysunki prosimy dołączyć oddzielnie, a na marginesie tekstu zaznaczyć ołówkiem, gdzie mają być zamieszczone.
6. Przypisy bibliograficzne powinny zawierać nazwiska autora (autorów) i pierwsze litery imion oraz dokładny tytuł pracy (w języku oryginału), a ponadto przy wydawnictwach zwartych (książkach): wydawcę oraz miejsce, rok wydania i stronę cytatu, przy artykułach z czasopism: nazwę czasopisma, rok wydania, numer tomu, numer bieżący i stronę cytatu. Przypisy do tabel zaznacza się małymi literami alfabetu i zamieszcza pod tabelą.
7. Nadesłane recenzje, omówienia, przeglądy itp. powinny zawierać tytuł pracy w oryginalnym brzmieniu i tytuł pracy przełożony na język polski.
8. Do nadsyłanych prac prosimy dołączyć następujące dane: pełne imię i nazwisko autora, miejsce pracy i adres prywatny (ewentualnie również numer telefonu).
9. Redakcja zastrzega sobie prawo nieprzyjęcia pracy, jeśli negatywne recenzje pokrywają się ze zdaniem redakcji. Prac nie zamówionych redakcja nie zwraca, jak również prac zakwalifikowanych do druku.
10. Wszystkie przyjęte prace są honorowane według obowiązujących stawek wydawniczych w KCDRRiOW na podstawie umowy wydawniczej, a autorzy artykułów otrzymują bezpłatnie 1 *egzemplarz autorski*.
11. Prace prosimy nadsyłać na następujący adres

Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
Oddział w Poznaniu, 61-659 Poznań, ul. Winogrody 63
 email: poznan_sekretariat@cdr.gov.pl
 Redakcja „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”